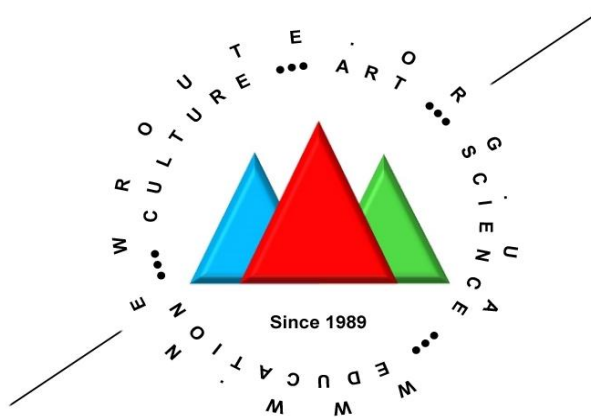

ISSN 2710-1177 (online)

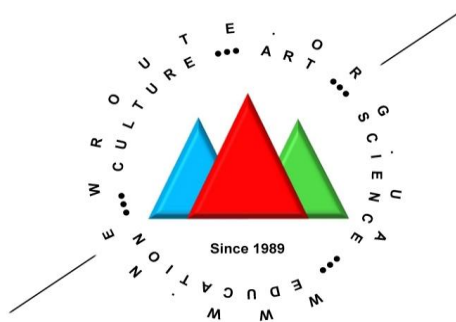

КРЕАТИВНИЙ ПРОСТІР

Науковий журнал

Електронне видання

2023 • № 11

КРЕАТИВНИЙ ПРОСТІР

Журнал засновано 2020 року.

Журнал є електронним науковим виданням.

Міжнародний стандартний номер періодичного видання ISSN 2710-1177 (online)

Журнал індексується за показниками h-індекс (Google Scholar), i10-індекс (Google Scholar).

Наукові статті розміщуються в базі даних інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», в пошуковій системі наукових публікацій «Google Scholar», на сайті засновника www.newroute.org.ua.

Засновник та видавець журналу: «Соціально-гуманітарна науково-творча майстерня «Новий курс» (рік заснування – 1989).

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК№6392 від 07.09.2018. Видавець зареєстрований у глобальному реєстрі видавців Global Register of Publishers.

Свідоцтво про державну реєстрацію інформаційного агентства як суб'єкта інформаційної діяльності КВ №894-716Р від 16.08.2022.

Контакти: Телефон (Telegram та Viber): +380970440309, +380500301905, E-mail: creatspace2020@gmail.com, info@newroute.org.ua,

Офіційний сайт: <https://www.newroute.org.ua>, Телеграм-канал: <https://t.me/newroute1989>, Вайбер-канал: <https://cutt.ly/RLj0vPt>,

Група у Фейсбук: <https://cutt.ly/ULj0vPt>

Публікація у журналі вважається науковою працею, яка опублікована у вітчизняному електронному науковому періодичному виданні та підтверджує апробацію наукових досліджень автора. Журнал не входить до переліку фахових видань України. Журнал є мультидисциплінарним науковим виданням. Автори несуть відповідальність за зміст (авторство та самостійність досліджень), точність та достовірність викладеного матеріалу. Редакція може не поділяти точку зору авторів.

Статті публікуються в рамках проведення міжнародної науково-практичної конференції «Креативна трансформація та модернізація сучасного суспільства», 28 січня 2023 р., м. Харків, Україна. Розміщення статті автора у журналі є підтвердженням участі автора у конференції. За результатами проведення конференції автори отримують електронний сертифікат (6 годин – 0.2 ECTS credits). Сертифікати оприлюднюються за адресою <https://www.newroute.org.ua/cer> (згідно Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800).

Редакційна колегія:

Кучин Павло Захарович, заслужений артист України, СГ НТМ «Новий курс» (головний редактор)

Акінішина Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Дубовик Наталія Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент, Державний університет телекомунікацій

Єрошенко Олена Віталіївна, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури

Калініна Ольга Сергіївна, кандидат культурології, Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Карпинський Борис Андрійович, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка

Кислюк Любов Вікторівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Косуля Ірина Юріївна, кандидат соціологічних наук, доцент

Кучин Сергій Павлович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського

Кучина Тетяна Ігорівна, СГ НТМ «Новий курс» (відповідальний секретар)

Сафонова Наталія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сторож Олена Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет

Рассомахіна Ольга Андріївна, кандидат юридичних наук, доцент, Європейський університет

Тополевський Віктор Юрійович, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури

Федоренко Микола Олександрович, кандидат філософських наук, доцент, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського

Харченко Артем Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Шевчук Інна Володимирівна, кандидат наук з державного управління, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

УДК 009:3(082)

К79

Креативний простір: електрон. наук. журн. – № 11. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. – 65 с.

© СГ НТМ «Новий курс», 2023

© Автори, 2023

ЗМІСТ

Стор.

Розділ перший**Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації**

<i>Стеца Наталія Володимирівна</i> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	... 4
<i>Onishchuk Illia Ihorovich</i> ASSIMILATION OF CULTURAL HERITAGE AS A MEAN OF SOCIOCULTURAL ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION	... 7
<i>Костюк Наталія Леонідівна</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ	... 9
<i>Старікова Галина Генівна, Льозіна Олександра Олександрівна</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ТИПОЛОГІЇ НЕЯВНОГО ЗНАННЯ	... 13
<i>Милян Жанна Іванівна, Палкуш Віталія Петрівна</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОСВІТИ	... 15
<i>Козубовська Ірина Василівна, Шип Оксана Василівна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ	... 18
<i>Худавердієва Вікторія Анатоліївна, Бугай Сергій Анатолійович</i> ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ	... 20
<i>Шевелева Юлія Віталіївна</i> РОЗРОБКА АВТОРСЬКИХ ЗАВДАНЬ З МАТЕМАТИКИ – ВАГОМИЙ ВКЛАД У РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ	... 23
<i>Кошелева Ірина Віталіївна</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІЄРОГЛІФІВ ПРИ НАВЧАННІ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ	... 25

Розділ другий**Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія**

<i>Мішустіна Вероніка Олександрівна</i> ГРАФІКА ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ ІЗ СТРЕСОВИМИ ПОДІЯМИ	... 28
<i>Полякова Юліана Юріївна</i> АКТОР ТА АНТРЕПРЕНЕР ЛЮДВІГ МЛОТКОВСЬКИЙ: НЕВІДОМІ ФАКТИ БІОГРАФІЇ	... 29
<i>Слоневська Ірина Борисівна, Пірошенко Світлана Юріївна</i> ВЕКТОРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ЕДІПА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ	... 33
<i>Андрійчук Микола Тарасович</i> ЯКІВ КУХАРЕНКО ЯК ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНОФІЛЬСЬКОГО РУХУ НА КУБАНІ	... 35
<i>Циватий Вячеслав Григорович</i> КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТИЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГУМАНІЗМУ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ: КРЕАТИВНИЙ, ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ І ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ	... 37
<i>Плецан Христина Василівна</i> СТРАТАП ЯК ОДИН ЗІ СТУПЕНІВ ЕВОЛЮЦІЇ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	... 41

Розділ третій**Спорт, фізична культура, рекреація, туризм**

<i>Семенов Андрій Іванович</i> ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ ЯК ЖИТТЄВО НЕОБХІДНА ПОТРЕБА ЛЮДИНИ	... 44
<i>Короваєва Богдана Миколаївна</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОЗРОБКИ ЕКСКУРСІЙНО-КРАЄЗНАВЧИХ ТА СПОРТИВНО-ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	... 46

<i>Антонишин Андрій Павлович</i> ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПАВЛА АЛЕПСЬКОГО	... 49
<i>Кроншталь Галина Степанівна</i> ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ	... 50
<i>Victoriia Tsybulska, Halyna Bezverkhnia</i> MOTIVATION BASIS OF STUDENTS FOR ENGAGEMENT IN PHYSICAL STRENGTH EXERCISES	... 52

Розділ четвертий

Економіка, юриспруденція, політика, публічне адміністрування

<i>Малій Олена Григорівна, Ріяка Тимур Юрійович</i> ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ДІАГНОСТИКА БАНКРУТСТВА	... 55
<i>Чурилова Ганна Валеріївна</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	... 57
<i>Руданецька Оксана Стефанівна, Судома Руслана Іванівна</i> ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ СЛУЖБ В АГРОБІЗНЕСІ	... 59
<i>Окренець Володимир Юрійович</i> ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ	... 60
<i>Viacheslav V. Hladky</i> THE IMPACT OF WELFARE STATE POLICIES ON SOCIAL SECURITY	... 62

Розділ перший*Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації***Стеца Наталія Володимирівна***Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти**«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Рівненський інститут***СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ**

Проблеми інвалідності були і є достатньо актуальними для будь-яких країн, і народів, і вимагає уваги урядів і громадськості різних держав у напрямку пошуку, розробки і впровадження адекватних моделей суспільного устрою, оптимально пристосованих до потреб осіб з функціональними обмеженнями здоров'я з урахуванням ресурсних та інших можливостей суспільств, в яких вони існують. Ключові слова: інвалідність, конституційні права, соціальна реабілітація, медична реабілітація.

Актуальність. Незмінність і незворотність зовнішньо-економічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу вимагає запровадження високих європейських стандартів і нормативів у соціальній сфері і перш за все у сфері захисту людей з інвалідністю. Світовою спільнотою визнано, що людям з інвалідністю має бути надана можливість та створені умови для того, щоб вони мали змогу брати повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя нарівні з іншими категоріями громадян.

Проблеми інвалідності були і є достатньо актуальними для будь-яких країн, і народів, і вимагає уваги урядів і громадськості різних держав у напрямку пошуку, розробки і впровадження адекватних моделей суспільного устрою, оптимально пристосованих до потреб осіб з функціональними обмеженнями здоров'я з урахуванням ресурсних та інших можливостей суспільств, в яких вони існують.

При аналізі статистичних матеріалів зазначається, що кількість інвалідів в Україні зростає і надзвичайної значущості набуває їх соціальна реабілітація як спосіб їх інтеграції в суспільство, як механізм створення рівних можливостей інвалідам для того, щоб бути соціально затребуваними. Ця проблема актуалізується не тільки тому, що за останній час збільшилась їх кількість, що мають значні фізичні та психічні відхилення, а ще й тому, що дана категорія населення має низький рівень матеріального забезпечення, а також є морально незахищеною.

Зазначимо, що останнім часом ставлення до людей з інвалідністю суттєво змінилося і інвалідність розглядається як соціальне явище. Проте соціалізація та інтеграція осіб з інвалідністю потребують реабілітації, суттєвого оновлення системи спеціальної освіти, її форм і змісту, психологічного супроводу, нових інноваційних технологій, нових комплексних програм розвитку особистості та її більш ефективної і оптимальної соціально-трудової адаптації.

Мета – проаналізувати та систематизувати наукову літературу з проблеми дослідження, розкрити зміст поняття «реабілітація», дослідити технології соціальної роботи в реабілітаційних центрах та вказати на шляхи ефективної реабілітації осіб з обмеженням життєдіяльності в реабілітаційних центрах.

Особи з інвалідністю є найбільш вразливими членами суспільства, що потребують особливої підтримки та допомоги з боку держави. За даними Світової Організації охорони здоров'я, кожен десятий житель Землі – людина з інвалідністю, з них 120 млн. – діти і підлітки. Серед дітей з інвалідністю, найбільш чисельна вікова група 8-14 років (42,3%), переважають хлопчики (59%). Близько 80% дітей з функціональними обмеженнями виховуються в сім'ях, решта – в інтернатних закладах [3, с. 127].

На сьогодні інвалідність осіб є суспільною проблемою. Для цієї категорії населення нагальними залишаються проблеми, пов'язані з соціальним захистом, інтеграцією в суспільство, навчанням та працевлаштуванням, «безбар'єрністю» як архітектурно-транспортного, соціального так й інформаційного характеру.

Соціальна робота з даною категорією осіб передбачає їх всебічну підтримку з боку держави, дотримання конституційних прав. Вони потребують не лише соціальної та медичної реабілітації, а й створення таких умов, за яких людина з інвалідністю зможе зреалізувати себе в суспільстві в повній мірі.

Багатоаспектність проблем людей з обмеженими можливостями та їх сімей значною мірою знаходить відображення в технологіях роботи з такими людьми, в діяльності системи державного соціального забезпечення.

Погіршення екологічної ситуації, високий рівень захворюваності батьків, відсутність культури здорового способу життя, ряд соціальних, педагогічних, психологічних і медичних проблем сприяють збільшенню числа осіб з інвалідністю.

На даний момент в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, які мають фізичні або психічні відхилення. У засобах масової інформації, спеціальній літературі поняття: «людина з інвалідністю», «люди з обмеженими потребами», «особи з вадами розвитку», «особа з обмеженими функціональними можливостями», «люди з обмеженою дієздатністю» та ін.

Як наголошує С. Толстоухова, соціальна робота з дітьми з інвалідністю передбачає «широкий комплекс професійної соціально-педагогічної діяльності, що полягає у виявленні, визначенні та вирішенні проблем хворої дитини з метою реалізації та захисту її прав на повноцінний розвиток, індивідуально-зорієнтованій допомозі і співробітництві в її життєвому самовизначенні» [6].

Основною метою роботи соціального працівника з дітьми з інвалідністю є забезпечити їх емоційний, соціальний, фізичний та інтелектуальний розвиток, а також максимально розкрити їх потенціал для навчання.

Проаналізувавши наукову літературу з напрямку нашого дослідження, ми прийшли до висновку, що *проблеми дітей та молоді з особливими потребами можна розділити по таких напрямках:*

1. *Медичне обслуговування* (недостатня кількість і якість послуг безкоштовного лікування, профілактики, реабілітації та діагностики; недостатня кількість кваліфікованих фахівців);

2. *Матеріальне забезпечення* (недостатня кількість медичних і технічних засобів лікування; значна різниця між прожитковим мінімумом та встановленими виплатами по інвалідності);

3. *Вільне пересування* (невиконання вимог законодавства щодо пристосування споруд та транспорту до потреб людей з функціональними обмеженнями);

4. *Психологічна допомога дітям та їх батькам* (мала кількість інформаційно-методичного забезпечення інноваційних методів роботи);

5. *Підготовка дітей до самостійного життя* (незначна кількість в Україні центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями);

6. *Освіта* (недостатня кількість закладів освіти зі спеціалізованими класами);

7. *Брак спілкування* (мала кількість клубів за інтересами, центрів соціально-психологічної реабілітації);

8. *Працевлаштування* [6, с. 132-133].

Освоєння соціального досвіду вимагає від українського суспільства розробки та впровадження нових технологій соціальної роботи для вирішення проблем даної категорії. До важливих видів технологій соціальної роботи з особами з інвалідністю відносимо соціальну діагностику, соціальну реабілітацію та соціальну адаптацію.

До змісту соціальної роботи з особами з обмеженими можливостями потрібно віднести:

1) вивчення соціально-психологічного стану осіб з обмеженою дієздатністю;

2) проведення соціально-педагогічних досліджень особливостей соціалізації дітей з інвалідністю з різними типами захворювань;

3) побутова реабілітація дітей з інвалідністю (навчання елементам самообслуговування та нормам елементарної поведінки в різних мікросоціумах);

4) проведення психологічного консультування осіб з інвалідністю з особистісних проблем;

5) здійснення психолого-педагогічної корекційної роботи;

6) організація консультпунктів для родичів з юридичних, правових, психолого-педагогічних питань;

7) розвиток потенційних творчих можливостей особи з інвалідністю;

8) формування якостей особистісної самодіяльності засобами спеціально розроблених психотренінгів та психотренуючих ігор;

9) організація культурно-дозвільної діяльності осіб з інвалідністю через проектування та впровадження різноманітних програм та форм роботи соціальних служб;

10) здійснення профорієнтаційної роботи серед молодих людей з особливими потребами;

11) вихід з конкретними пропозиціями щодо поліпшення життя таких осіб у суспільстві;

12) координація роботи з різними соціальними інститутами, що опікуються проблемами дітей з інвалідністю у суспільстві [2].

Розглянемо основні принципи організації соціальної роботи з особами з інвалідністю:

а) діти з інвалідністю повинні продовжувати жити у своїх родині і вести, за необхідної підтримки, звичайний спосіб життя;

б) особи з інвалідністю повинні брати активну участь в усіх сферах життя суспільства;

в) особи з інвалідністю повинні отримувати необхідну допомогу в рамках систем охорони здоров'я, освіти, соціальних служб тощо;

г) особи з інвалідністю повинні брати участь у загальному соціальному й економічному розвитку суспільства, а їх потреби повинні враховуватися у національному плані розвитку. Тобто, створення рівних можливостей означає, що державна політика повинна використовувати всі засоби таким чином, щоб кожна

дитина мала рівні можливості для особистісного розвитку, щоб вона могла у подальшому виконувати повною мірою свої обов'язки як повноправний член суспільства [7, с. 341-342].

Як свідчать дослідження науковців, близько 80 відсотків дітей з фізичними, психічними, розумовими вадами проживають в сім'ях. Труднощі, з якими вони стикаються, пов'язані з необхідністю догляду за дитиною, високими витратами на її лікування, оздоровлення, придбання засобів корекції. Головний тягар по догляду за хворою дитиною лягає на матерів: вони позбавлені професійної кар'єри, «замкнені в чотирьох стінах» з дитиною, яка має функціональні проблеми, залишаючись упродовж дня сам на сам зі своїми проблемами. Внаслідок цього у більшості сімей формується нездоровий психологічний клімат, спричинений низькими доходами батьків, що не забезпечують належне утримання дітей з інвалідністю. У сім'ях з дітьми з обмеженими функціональними можливостями можуть відбуватись порушення на психологічному, соціальному та соматичному рівнях. Зокрема зміни на психологічному рівні можуть проявитись відчуттям провини та психологічним пригніченням. На соціальному рівні порушення проявляються у соціальній ізоляції членів родини, обмеженому спілкуванні з іншими людьми. Соматичні зміни можуть призвести до порушень вегето-судинної системи, астенічних розладів тощо [5, с. 29].

В окремих сім'ях, де є дитина з особливими потребами, ставлення батьків характеризується її емоційним відторгненням, недостатньою потребою спілкування з дитиною, неадекватним стилем виховання тощо. До помилкових настанов батьків можна віднести:

- неприйняття ситуації («За що мені таке?»);
- перенесення провини на дитину («Безпорадна істота! Стільки сил, грошей – усе безрезультатно!»);
- пошук винних («Це все твоя «гнила» кров!»);
- фальшивий сором («Мені неприємно та соромно, що в мене «ненормальна» дитина»);
- синдром жертви («У мене немає життя!»);
- комплекс провини («Це мене Бог покарав! Мій борг – спокутувати провину»);
- самоприниження («Я завжди була нещаслива. Тільки зі мною може таке трапитися!»);
- манія «особливості» («Наша родина особлива, не така, як усі»);
- споживацькі потреби («Нам повинні усі йти назустріч – у нас таке горе!»);
- «убивча» жалість («Ця дитина така безпорадна! Вона нікому не потрібна такою. Без мене вона загине!») [4].

Також, як правило, близькі люди дитини з інвалідністю перебувають у стані хронічного стресу, викликаного її хворобою, обставинами лікування, навчання та виховання. Ще однією нагальною проблемою, що потребує вирішення – це проблема спілкування та соціального оточення. Більшість батьків, що мають дітей з інвалідністю, майже не спілкуються з колегами, друзями чи сусідами. Більшість свого часу вони присвячують догляду за хворою дитиною. Тому важливого значення набуває ставлення до дитини та її родини сторонніх людей – сусідів, дітей у дворі, пасажирів у транспорті.

Важливу роль у реалізації особи з особливими потребами у суспільному житті відповідно своїх потреб, навичок та здібностей відіграють працівники соціальних служб. Як наголошує О. Безпалько, працюючи з батьками осіб з інвалідністю, соціальний працівник повинен наголошувати їм на дотриманні наступних правил:

1. Ставитися до дитини з обмеженими функціональними можливостями як до такої, що вимагає спеціального навчання виховання та догляду.

2. На основі спеціальних рекомендацій, порад та методик поступово і цілеспрямовано:

- навчати дитину альтернативних способів спілкування;
- навчати основних правил поведінки;
- прищеплювати навички самообслуговування;
- розвивати зорове, слухове, тактильне сприйняття;
- виявляти та розвивати творчі здібності дитини.

3. Створювати середовище фізичної та емоційної безпеки:

- позбавитися небезпечних речей та предметів;
- вилучити предмети, що викликають у дитини страх та інші негативні емоційні реакції;
- не з'ясовувати у присутності дитини стосунки, особливо з приводу її інвалідності та проблем, пов'язаних з нею.

4. Рідним та людям, що знаходяться в безпосередньому контакті з дитиною з особливими потребами, потрібно:

- сприймати її такою, якою вона є;
- підтримувати і заохочувати її до пізнання нового;
- стимулювати до дії через гру;
- більше розмовляти з дитиною, слухати;

- надавати дитині можливості вибору: в їжі, одязі, іграшках, засобах масової інформації тощо;
- не піддаватися всім примхам вимогам дитини;
- не вимагати від неї того, чого вона не здатна зробити;
- не боятися кожну хвилину за життя дитини [1].

Основним завданням соціального працівника є реабілітація сім'ї, яка має дітей з інвалідністю, для того, щоб максимально ефективно задовольнити потреби самої дитини та її батьків.

Висновок. Визначено такі види реабілітаційних послуг в умовах реабілітаційного центру, як: соціальна реабілітація (забезпечує відновлення потенціалу людини з обмеженнями здоров'я як соціального суб'єкта); педагогічна реабілітація (забезпечує реабілітацію людини як суб'єкта діяльності), психологічна реабілітація (забезпечує особистісний аспект реабілітаційного процесу), медична реабілітація (сприяє відновленню можливостей людини як біологічного організму).

Як технологія, соціальна реабілітація передбачає сукупність методів, направлених на відновлення статусу людини з обмеженнями здоров'я в очах громадськості на медичному, побутовому, ролітовому, професійному та особистісному рівнях.

Закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні» реабілітацію осіб з інвалідністю відзначає як систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення.

Джерела

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Харків: Бурун Книга, 2011. 160 с.
3. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу: дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / Ганна Віталіївна Давиденко. – Київ, 2015. – 467 с.
4. Закусило О. Ю. Прикладні аспекти соціальної роботи із сім'ями, що мають дітей з особливими потребами. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Київ: [б. в.], 2009. № 6(8). С. 76-82.
5. Інтеграція молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство: громадсько-правові, соціально-психологічні та інформаційно-технологічні аспекти: метод. посіб. / Є. А. Клопота, В. Г. Бондаренко, О. А. Клопота [та ін.]. – Запоріжжя, 2008. – 114 с.
6. Толстоухова С. В. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю. Київ: УДЦССМ, 2000. 184 с.
7. Шевцов А. Г. Освітні основи системи реабілітування осіб з обмеженнями життєдіяльності: дис. доктора пед. наук: 13.00.03 / Андрій Гаррієвич Шевцов; Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010. – 747 с.

Onishchuk Illia Ihorovuch

KNEU Kyiv College of Information Systems and Technologies

ASSIMILATION OF CULTURAL HERITAGE AS A MEAN OF SOCIOCULTURAL ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

Abstract. The article is devoted to revealing the specifics of the assimilation of cultural heritage by foreign students in the system of higher education. It is researched the mechanism of socio-cultural adaptation of education seekers from other countries through the prism of understanding cultural values in the educational process is studied. The main difficulties and risks of learning cultural heritage by foreign students in higher educational events are also revealed. *Key words:* cultural heritage, sociocultural adaptation, foreign students, higher education institutions.

Relevance of research. With the number of international students enrolling in higher education on the rise, it is increasingly important to address the challenges that they face in adapting to a given country's cultural heritage. Assimilation not only has the potential to benefit the individual international student but also the host community, both socially and economically. The role of cultural assimilation as a means of sociocultural adaptation for foreign students, strategies for successful cultural assimilation, potential benefits to both parties, and strategies for promoting cultural assimilation and inclusivity in higher education institutions requires detailed scientific examination.

Presenting main material. Cultural assimilation has been a topic of debate within the realm of higher education for some time. While some argue that the process of assimilating into a foreign environment can help improve academic success for international students [1], others worry that it can lead to a kind of homogenization, whereby valuable international elements are weakened [2]. Nevertheless, cultural assimilation can be a valuable tool for cultivating diversity and making sure that international students have the resources they need to excel in higher education. The implications of cultural assimilation must be thoroughly evaluated in order to ensure a balanced system within higher education wherein the value of different cultures is respected and all students are able to thrive.

Cultural assimilation is a controversial topic within the realm of higher education that centers on the idea of international students or scholars adapting to and integrating into a foreign cultural environment. Some advocates of cultural assimilation assert that it is beneficial for both the individual and the educational institution, allowing the individual to become acclimated to the new culture and helping to expand the learning and research opportunities at the institution [3].

It is due to the assimilation of the system of norms and values, the system of culture, which is the basis of society, its integrating force, the socialization of individuals, generations of people, their subordination of their behavior to certain current norms takes place. Therefore, this provides the successful socio-cultural adaptation of foreign students in the higher education system as a whole [4, p. 16].

Conversely, critics of this process caution that cultural assimilation can have potentially negative consequences, such as discouraging academic success, alienating individuals from their home culture, and creating an exclusionary, unbalanced educational system. It is imperative that education professionals and policymakers continue to research and debate the potential effects of cultural assimilation to ensure the academic and social success of international students and the equitable advancement of higher education institutions.

International students, who initially face language and cultural obstacles to success in higher education, have their academic success largely influenced by cultural assimilation. This can lead to a range of potential benefits for both the individual foreign student and the host country. Cultural assimilation can be seen as a form of socioeconomic mobility as it allows international students to navigate the complexities of a different culture, language, and economy as they continue their studies [5]. This can result in greater economic opportunities, increased job prospects, and more enriched life for the student in the host country. These gains are also beneficial to the host community, as both, an influx of skilled labor and increased diversity can promote positive changes in the community's social and economic landscape. For example, an enhanced cultural sensitivity stemming from increased diversity can result in more positive intergroup relations. Despite the potential benefits of cultural assimilation, it is an issue that has yet to be addressed by higher education institutions in many countries. Strategies that can assist with the promotion of cultural assimilation and inclusivity, such as initiatives advocating intercultural dialogue and understanding, should be considered in order to ensure the successful integration of international students into the host culture [6].

Cultural assimilation has been seen as an important factor in the successful integration of foreign students into the host community, however, if not done properly it can lead to harm to both the individual student and the host community. Through a process of assimilation, a student may adopt the culture of his or her new environment, but in doing so may risk losing a sense of connection with their own culture [7]. This may also lead to a disconnect from the host community, because of a false perception that assimilation requires complete cultural unity. And could also lead to hostile attitudes in a host community if there is not a sense of inclusion from both sides. It is therefore essential that any process of assimilation is done with the participation of both individuals and the host community so that both parties gain an understanding of the culture they share.

Conclusions. Cultural assimilation is a beneficial and necessary process not only for foreign students but also for universities and host communities. By promoting cultural assimilation, universities can provide a welcoming environment to international students and cultivate an understanding of different cultures. This provides an opportunity to bridge cultural divides that can lead to innovative ideas, greater understanding, and mutual respect. With the right combination of language learning, participation in cultural activities, and inclusivity initiatives, universities can provide foreign students with the skills and resources required for successful sociocultural adaptation and academic excellence.

Sources

1. Zhang Y. Improving International Students' Cultural Skills through a School-Based Program / Y. Zhang, M. Garcia-Murillo // International Research and Review: Journal of Phi Beta Delta / Y. Zhang, M. Garcia-Murillo, 2018. – (Honor Society for International Scholars). – P. 42-64.
2. International Students' Cultural and Social Experiences in a British University: "Such a hard life [it] is here" // Journal of International Students, 2016. – P. 195-215.
3. Taylor G. Learning and Living Overseas: Exploring Factors that Influence Meaningful Learning and Assimilation: How International Students Adjust to Studying in the UK from a Socio-Cultural Perspective / G. Taylor, N. Ali // Consequential Assessment of Student Learning / G. Taylor, N. Ali., 2017. – P. 5-14.
4. Артеменко С. Б. Вступ до спеціальності «Соціологія» у визначеннях, схемах, таблицях [Електронний ресурс]: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2015. – 65 с. – Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу: http://193.110.163.12/cgi-bin/ecgi64/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Z21ID=18411649S0B7A5310214&Image_file_name=EDUC_EL%5Cposibnik%5Cartemenko_vstup_spets_sociology_15.pdf
5. Weerakkody U. International Student Success: A Multilevel Perspective on Factors That Contribute to the Success and Quality of the Experience Abroad / U. Weerakkody, E. Jerez // International Journal of Chinese Education / U. Weerakkody, E. Jerez., 2018. – P. 22 -41.
6. Gareis E. 21. Intercultural friendship and communication / E. Gareis, C. Ling // Intercultural Communication / E. Gareis, C. Ling, 2017. – P. 457-480.
7. Self-Reflexive Inquiry Into Language Use and Beliefs: Toward More Expansive Language Ideologies / L. Banes, D. Martinez, S. Athanases, J. Wong // International Multilingual Research Journal / L. Banes, D. Martinez, S. Athanases, J. Wong, 2016. – P. 168-187.

Костюк Наталія Леонідівна

Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет Розвитку людини «Україна» Рівненський інститут

Науковий керівник: Стеца Наталія Володимирівна, Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет Розвитку людини «Україна» Рівненський інститут

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

В роботі розкрито сутність психологічних категорій «дезадаптація» та «шкільна дезадаптація». Обґрунтовано психологічні детермінанти шкільної дезадаптації підлітків та вивчає напрямки її профілактики. Шкільна дезадаптація детермінується складною системою чинників, причин, умов. Ключові слова: адаптація, дезадаптація, соціальне оточення, соціально-позитивний досвід, підлітки.

Актуальність. Модернізація суспільного життя, нові вимоги, що висувуються до закладів середньої освіти часто призводять до появи внутрішніх конфліктів та особистісної дезадаптації, що розуміється як полідетермінований, психосоціальний за своєю сутністю процес, який визначається сучасною специфікою соціальної ситуації. Якщо загальна дезадаптація виражається у неможливості відповідати повністю, тобто успішно справлятися з рівнем і змістом завдань і проблемних ситуацій, які висуває соціальна ситуація розвитку, то шкільна дезадаптація характеризує нездатність дитини виконувати запропонований обсяг і досягти бажаної якості навчальної, соціально-психологічної, поведінкової, ігрової та іншої діяльності, без здійснення якої вона не може відповідати соціальній позиції школяра. Таким чином, шкільна дезадаптація є явищем, яке не дозволяє зайняти позицію школяра по суті.

Мета полягає у з'ясуванні психологічних детермінантів шкільної дезадаптації підлітків та обґрунтуванні напрямів її профілактики.

Тлумачення феномену шкільної дезадаптації в різних галузях психологічної науки передбачає висвітлення саме тих сторін зазначеного процесу, які складають предмет відповідних галузей, і ролі, яка відводиться науковому осмисленню та управлінню цим процесом. Оскільки шкільна дезадаптація відбувається під впливом різноманітних чинників, то залежно від того, які з них є об'єктом розгляду і дослідження, виокремлюють психологічний, психо-фізіологічний, етнопсихологічний, акмеологічний, соціально-психологічний, психолого-педагогічний, юридично-психологічний підходи у розв'язанні зазначеної проблеми.

Педагогічна психологія спрямовує зусилля на вивчення психолого-педагогічних закономірностей цілеспрямованого виховання і формування особистості, умов і чинників, що порушують цей процес; диференційна і загальна психологія – психологічних проблем самодетермінації; вікова психологія – вікових особливостей процесу шкільної дезадаптації. Соціальна психологія розглядає формування соціального досвіду особистості у процесі взаємодії з найближчим оточенням; етнопсихологія вивчає етнічні особливості психіки, національний характер, закономірності формування і функції національної самосвідомості, знання яких сприяє подоланню дезадаптації особистості; акмеологія досліджує закономірності формування психологічної готовності особистості до набуття умінь і навичок, досвіду в тій чи іншій діяльності, зокрема, досвіду саморегуляції поведінки та діяльності як умови ефективної соціальної адаптації. Юридична психологія – порушення процесу адаптації, що проявляються у злочинних, карних діях.

Важливий вклад у розробку цього поняття вніс Ж. Піаже. За його концепцією, адаптація у психології розглядається як єдність протилежно спрямованих процесів: акомодатії і асиміляції. Перший з них (його позначають терміном «адаптація» у вузькому розумінні як «адаптація до середовища») забезпечує модифікацію функціонування психіки в цілому і окремих психічних систем відповідно до властивостей середовища. Другий процес змінює ті чи інші компоненти цього середовища, переробляючи їх згідно із структурними компонентами психічної діяльності суб'єкта. Зазначені процеси тісно взаємопов'язані і визначають один одного, що не виключає у кожному конкретному випадку провідної ролі котрогось з них. «Як немає асиміляції без акомодатії (попередньої або поточної), так немає і акомодатії без асиміляції» [1, с. 8]. Таким чином, адаптація виступає як процес і як результат, тобто визначена організація. Розуміння адаптації як єдності цих протилежно спрямованих напрямів є важливою умовою використання даного поняття в якості категорії, що відіграє суттєву роль у поясненні будь-якого активного функціонування.

А. В. Петровський, розробляючи концепцію неадаптивної або надситуативної активності, обґрунтовує обов'язкову вихідну – адаптивну спрямованість будь-яких психічних процесів та поведінкових актів. Він вказує на такі сутнісні ознаки адаптивної спрямованості:

1) наявність процесів пристосування індивіда до природного середовища, які вирішують завдання збереження тілесної цілісності, виживання, нормального функціонування тощо;

2) розгортання процесів адаптації до соціального середовища у вигляді виконання сформульованих з боку суспільства вимог, очікувань, норм, дотримання яких гарантує повноцінність особи як члена суспільства;

3) перебіг процесів самоприспособування – саморегуляція поведінки, діяльності, підпорядкування вищих інтересів нижчим, самореалізація мисленневих стереотипів і схем і т.ін;

4) функціонування процесів, котрі спричинюють підпорядкування середовища базовим інтересам особистості і дають змогу реалізувати його фіксовані предметні орієнтації: задоволення потреб, досягнення мети, розв'язання життєвої задачі тощо.

У зв'язку з цим доцільно згадати концепцію психічних рівнів, розроблену А. Ф. Лазурським. Якщо нижчий психічний рівень «дає нам переважно індивідуумів недостатньо пристосованих, середній рівень – тих, що пристосувалися, то представників вищого рівня можна назвати пристосовуючими до себе» [2, с. 63]. Звертаючись до термінології Ж. Піаже, зазначимо, що визначальну роль в соціальній поведінці для особистостей середнього рівня відіграють процеси акомодатії, а для особистостей вищого рівня – процеси асиміляції. Саме на цьому рівні, згідно з А. Ф. Лазурським, ми «завжди зустрічаємося з більшим чи меншим чином яскраво вираженим процесом творчості, в якій би сфері вона не проявлялася» [2, с. 62].

Специфіка прояву адаптаційних та дезадаптаційних процесів на різних стадіях особистісного розвитку передбачає висвітлення статево-вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини, підлітка, які зумовлюють їхню нестандартність, важковиховуваність. Проблема шкільної дезадаптації особистості розглядалася на різних вікових етапах онтогенезу. Суттєва зміна складових соціальної ситуації розвитку призвела до збільшення кількості дітей початкових класів, які відчують стан дезадаптації (О. Б. Бовть, М. Р. Бітянова, Г. В. Бурменська, І. В. Дубровіна, Л. В. Дзюбка, М. М. Заваденко, О. І. Захаров, В. М. Оржеховська та ін.). Цей стан дослідники пов'язують не стільки з проблемою здоров'я або успішності, скільки із соціально-психологічним входженням дитини у шкільне життя, в колектив класу, в систему шкільних відносин. В окремих дослідженнях констатується, що саме в підлітковому віці виникають значні адаптаційні труднощі. Шкільну дезадаптацію підлітків пов'язують з:

- порушенням взаємостосунків з дорослими і однолітками (С. А. Белічева, Н. Ю. Максимова, С. Ф. Устименко, Д. І. Фельдштейн);
- зниженням успішності (Н. В. Вострокнутов, Т. В. Драгунова, Х. Ремшмідт);
- фрустрацією значущих потреб особистості підлітка (Т. Г. Бочкарьов, Е. П. Ільїн, В. Ф. Пирожков, О. Г. Солодухова);
- виникненням правопорушень (О. Г. Антонов, В. П. Васільєв, В. І. Войтко, Е. І. Драніщева, О. І. Зотова, В. Т. Кондрашенко, В. О. Татенко, С. І. Яковенко);
- проявом суїцидних явищ та агресивності (Л. Я. Жезлова, В. О. Тюріна, О. Б. Бовть, Р. Охрімчук);
- негативними внутрішніми переживаннями, психогенними реакціями невротичного і соматичного характеру (А. І. Захаров, Т. П. Мозгова, А. М. Прихожан, В. Е. Каган, Н. Н. Толстих);
- акцентуаціями характеру (Е. В. Заїка, Н. П. Крейдун, О. Е. Личко, К. Леонгард, С. І. Подмазін, А. А. Реан, А. С. Ячина);
- труднощами статевої адаптації (Г. С. Васильченко, А. Д. Гадасіна, І. С. Кон, В. Е. Каган, Д. В. Колесов, Н. Б. Сельверєва, О. В. Сечейко).

Аналіз наукової літератури показує, що за своєю природою і характером шкільна дезадаптація розмежовується на стійкі, тимчасові, нестійкі форми. Стійкі форми можуть виникнути за рахунок таких індивідуально-психологічних особливостей як акцентуація характеру, неадекватна самооцінка, порушення емоційно-вольової та емоційно-комунікативної сфер. До тимчасових нестійких форм шкільної дезадаптації можна віднести перш за все психофізіологічні особливості кризових періодів розвитку і кризи підліткового віку. Тимчасові форми можуть також викликатися різними конфліктними ситуаціями в школі, дома, з однолітками, переживаннями першої закоханості тощо.

Окрім того, розрізняють дві форми реалізації соціальної адаптації: активну і пасивну. Перша характеризується активним входженням індивіда в процес соціалізації, його прагненням змінити оточуюче середовище. Друга відрізняється тим, що індивід не визнає ціннісних орієнтацій, оцінок, норм, взаємовідносин та поведінки безпосереднього оточення, не намагається змінити його у кращу сторону, що призводить до відхилень у поведінці і виникнення різних асоціальних явищ. В цьому випадку справедливо говорити про полярно протилежний процес адаптації індивіда – дезадаптацію [3].

Умови є важливою складовою частиною системи, в якій формується національно-психологічна ментальність особистості, розвивається її активність і подальша соціальна діяльність. До таких умов належать родинно-національні традиції, що найкращим чином забезпечують зв'язок поколінь, освоєння і збереження культурних скарбів українського народу; соціально-побутові, що впливають на розвиток, соціальну спрямованість дитини в соціальному середовищі і педагогічні, що визначають сукупний рівень, зміст, напрям, форми і методи виховання. Саме тому, зазначають автори програми родинно-національного виховання «Сім'я і діти», найнеобхіднішим сьогодні є здійснення національного виховання на основі відроджуваних кращих традицій української ентопедагогіки та досягнень світової педагогіки [4, с. 7].

Психолого-педагогічний аспект, безумовно, займає важливе місце в аналізі процесу шкільної дезадаптації підлітків. Проте, було б помилкою абсолютизувати роль психолого-педагогічних чинників і розглядати їх поза зв'язком з іншими негативними явищами, що зумовлюють дезадаптивну поведінку. Серед них провідну роль відіграють соціально-психологічні детермінанти, що зумовлюють порушення процесу адаптації особистості.

Соціально-психологічний підхід до проблеми шкільної дезадаптації передбачає висвітлення тих соціально-психологічних детермінантів соціалізації підростаючої особистості, які перешкоджають повній її інтеграції в соціальну систему, ускладнюють її пристосування (Т. Пірсон, Р. Мертон).

Кримінологами (А. Ф. Зеленським, В. Н. Кудрявцевим, О. Мойсеевою та ін.) значна увага надається вивченню внутрішніх чинників дезадаптації, зокрема ціннісно-мотиваційної сфери і спрямованості неповнолітніх. Вони приходять до висновку, що не у всіх правопорушників спостерігається криміногенна спрямованість і спотворені антисуспільні уявлення про норми моралі і права. Г. М. Мінковський виокремлює чотири типи неповнолітніх з погляду вираженості злочинного спрямування [5, с. 106-107].

1. Неповнолітні із злочинним спрямуванням (10-15%). Їм характерні примітивні потреби, агресивність, жорстокість, азартні ігри, злочинний фольклор. Вони часто виступають організаторами злочинів.

2. Негативна спрямованість особистості (30-40%). Ця категорія характеризується беззмістовним дозволям, схильністю до алкоголізму. Злочини здійснюють без підготовки (пливучи по течії).

3. Нестійка особистісна спрямованість (25-30%). Їм притаманні як позитивні, так і негативні якості. Злочини здійснюють з престижних міркувань або наслідуючи когось. Ці підлітки проявляють каяття у здійснених злочинах.

4. Позитивна спрямованість (25-30%). Злочини здійснюють випадково, в результаті так званої «дитячої мотивації» – легковажності або неправильної оцінки вчинків та їх наслідків.

Як бачимо, більшість підлітків мають нестійку або позитивну спрямованість, без дефектів правосвідомості. Очевидно, їхня дезадаптація пов'язана з дією емоційно-вольової сфери, що проявляється в емоційній нестійкості, наслідуваності, слабкій опірності тощо. Вивчення емоційної сфери неповнолітніх правопорушників дає підстави говорити про їх підвищену тривожність, агресивність, свого роду конфліктогенність [6]. Разом з тим, всі дослідження особистості неповнолітніх правопорушників, що вивчали різні її боки (спрямованість, асоціальні установки, емоційно-вольову сферу), приходять до єдиного висновку про набутий в результаті несприятливого впливу середовища характер вищезазначених дефектів внутрішньої регуляції системи суспільної поведінки.

Шкільна дезадаптація підлітків виникає під впливом детермінантів у першу чергу зовнішнього середовища (особливо мікросередовища). Проте вагомим чинником виникнення зазначеного процесу є індивідуальні особливості підростаючої особистості, які зумовлюють його індивідуальне реагування на різні «життєві невдачі». У цьому напрямі можна виокремити антропологічну теорію злочинності (Ч. Ломброзо, Е. Кречмер, У. Шелдон, А. Хутен); теорію хромосомних аномалій, розробка якої належить генетикам (У. Клайфельтер), психоаналітичні теорії агресивності (З. Фрейд, А. Фромм, К. Хорні, А. Адлер), клінічні концепції, що розглядають злочинність як хворобу (Дж. Оулдер, Р. Моран, Е. Сміт, Ш. Шларр та інші). За останнє десятиліття ці питання знайшли відображення в монографіях Г. А. Аванесова, Ю. М. Антоняна, С. В. Бородіна, Н. П. Дубініна, В. Н. Кудрявцевої, в працях В. В. Гульдана, Н. В. Кузнецової, Н. І. Фелінської та інших.

На думку Т. П. Мозгової, біологічним типом, тобто основою індивідуально-психологічних відмінностей, є сукупність соматичних, нейродинамічних та нейрогуморальних властивостей [7]. У дослідженнях соматоневрологічної симптоматики соціально дезадаптованих дівчат-підлітків вона виявила специфічну мозаїку соматичних захворювань. Домінуючу патологію становила група бронхо-легеневих захворювань (часті бронхіти і пневмонії), хронічні захворювання шлунково-кишкового тракту. Проведене дослідження не дозволяє робити висновки про безпосередній зв'язок такого характеру захворювань з дезадаптацією підростаючої особистості. Хоча виключати їх роль теж не можна.

Г. А. Аванесов, зупиняючись на даній проблемі, зауважує, що йдеться не про спеціальні гени, які фатально зумовлюють шкільну дезадаптацію, а про чинники, які поряд із соціально-психологічною, педагогічною корекцією потребують і медичної [8, с. 226-230]. Серед таких передумов він розглядає наступні:

1. Патологія біологічних потреб, яка часто виступає причиною сексуальних відхилень статевих злочинів.

2. Стан психічного здоров'я, нервово-психічні захворювання, психопатії, неврастенії, межові стани, що підвищують активність нервової системи і зумовлюють неадекватну реакцію, ускладнюють контроль за вчинками.

3. Вплив спадкових хворіб, а особливо спадковості, обтяженої алкоголізмом, якою страждає біля 40% розумово відсталих дітей.

4. Вплив на розвиток психосоматичних, алергічних, токсичних захворювань психофізіологічних навантажень, конфліктних ситуацій, змін хімічного складу навколишнього середовища, використання нових видів енергії.

Отже, в поняття психо-біологічних передумов шкільної дезадаптації кримінологи включають різні патології, відхилення в розвитку організму і психіки, які мають як спадковий або вроджений характер, так і набутий під впливом несприятливих умов життєдіяльності індивіда.

Поряд із перерахованими відхиленнями нервово-психічного характеру особливого значення набуває проблема соціальної адаптації розумово відсталих дітей, інбесилів, дебілів. Спеціальні дослідження свідчать про те, що у олігофренів відсутня вроджена схильність до соціальної дезадаптації [9]. При застосуванні відповідних їхньому психічному розвитку методах навчання і виховання вони можуть засвоїти певні соціальні програми, отримати нескладні професії. Проте, потрапивши у несприятливі умови внаслідок підвищеної навіюваності, вони легко попадають під вплив асоціальних особистостей чи груп. Цей факт не можна не враховувати в діяльності допоміжних навчальних закладів, котрі, зокрема, повинні вирішувати проблему соціальної адаптації розумово відсталих дітей шляхом підготовки їх до професійної діяльності, засвоєння необхідних норм моралі і права.

Окремого ґрунтовного аналізу вимагають порушення емоційної сфери особистості: невротичні психогенні реакції учнів (шкільні неврози). На думку А. Кемпінського [10], не існує людей, які б не переживали періоду невротичного реагування. Такої ж думки дотримувався К. Леонгард [11], вважаючи акцентуйованими особистостями приблизно половину здорових людей. Зазначені дані про нормальне протікання окремих психічних функцій як властивості здорової особистості, а також дані про закономірності внутрі- та міжособистісного функціонування людини, динамічного характеру психологічної установки, можливих внутрішньоособистісних конфліктів та їх впливів на мотивацію і поведінку, механізми психічної напруги, психічного захисту тощо необхідно враховувати при формуванні і вихованні особистості. Це тим більше необхідно, якщо брати до уваги думку Г. Н. Ушакової [12] про принципову схожість механізмів компенсації і декомпенсації у здорової гармонійної людини і в людини з межовими розладами психіки. При цьому шкільні неврози – в силу свого значення для формування особистості – окремий випадок загальної проблеми [13].

Педагогічний діагноз психогенної шкільної дезадаптації пов'язаний з невстиганням, порушеннями шкільної дисципліни. Медико-психологічний підхід ширший за рахунок включення суб'єктивних переживань і порушень, що не відображаються негативно на невстиганні і дисципліні. Але в його рамках феноменологія психогенної шкільної дезадаптації може розглядатися в цілому з її причинами, умовами і механізмами, визначаючи цим шляхи допомоги дитині.

Комплексне розуміння шкільної дезадаптації із врахуванням зазначених моментів утворює той мінімум, без якого не можливий ефективний підхід до її профілактики і корекції. Важливими їх напрямками є педагогічно вірне виховання особистості, яке включає використання набутих знань з даної проблеми медичної психології, зокрема таких її розділів, як психогігієна та психотерапія, а також суміжних галузей психологічної науки. Однією з умов профілактики та корекції шкільної дезадаптації є чітке розуміння того, що вона відображає не недоліки дитини, сім'ї та школи, а порушення відносин у системі «школа – дитина – сім'я».

Висновки. Сутність шкільної дезадаптації полягає у невідповідності між цілями навчально-виховного процесу школи і результатами діяльності учня, яке супроводжується порушенням оволодіння особистістю норм, вимог найближчого соціального оточення, тобто порушенням інтеоризації зовнішніх механізмів регуляції поведінки та діяльності у внутрішню самоорганізацію особистості – саморегуляцію.

Проблема специфічних шкільних труднощів, що проявляються у систематичних порушеннях поведінки, невстиганні у навчанні, деформації емоційно-особистісного ставлення до навчального та виховного процесів, активно вивчається науковцями психолого-педагогічного напрямку. Тоді як шкільна

дезадаптація детермінується складною системою чинників, причин, умов. У цю систему входять усі елементи культурного середовища: прийняті у суспільстві норми поведінки, цінності, форми мислення; етнічного: місцеві традиції, навички, обряди, звичаї, діалекти, побут, фольклор; найближчого соціуму, який безпосередньо передає особистості життєві настанови; особливості психофізіологічного розвитку, що виступають внутрішньою біологічною передумовою виникнення труднощів у засвоєнні умінь та навичок соціально-позитивного досвіду поведінки, діяльності та його використання у повсякденному житті.

Джерела

1. Вивчення особистості підлітка / За ред. М. Т. Дригус. – К.: Інститут психології АПН України, 1994. – 128 с.
2. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості: Наукове видання / А. В. Фурман. – Тернопіль: «Економічна думка», 2000. – 197 с.
3. Федоришин Г. М. Психолого-педагогічний аспект профілактики шкільної дезадаптації підлітків / Г. М. Федоришин // Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» Прикарпатського університету, 2002. – Вип. 7. – Ч.1. – С. 21-30.
4. Дубровина І. В. Шкільна психологічна служба / І. В. Дубровина. – К.: Педагогіка, 1991. – 232 с.
5. Павелків Р. В. Виховання молодших школярів за міжнародною програмою «Self-esteem» як засіб профілактики кризи підліткового віку / Р. В. Павелків // Зб. наук праць. – Рівне, Рівненський державний педагогічний інститут, 1998. – Вип.4. – С. 95-98.
6. Фурман А. В. Як допомогти учням долати дезадапованість до школи / А.В. Фурман // Рад. школа. – 1991. – № 5. – С. 25-32.
7. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості : Наукове видання / А.В. Фурман. – Тернопіль: «Економічна думка», 2000. – 197 с.
8. Мещанова Г. Комплексне соціально-педагогічне дослідження особистості в системі експериментального навчання / Г. Мещанова // Психологія і суспільство. – 2000. – № 1. – С. 88-109.
9. Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В. Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова. – К., 2000. – 200 с.
10. Кемпинский А. Психопатология неврозов / А. Кемпинский. – Варшава, 1975. – 270 с.
11. Етнопсихологічні орієнтири сімейного виховання / Навчально-методичний посібник / [за ред. Л. Е. Орбан]. – Івано-Франківськ, 1996. – 96 с.
12. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М. М. Заброцький. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 112 с.
13. Максименко С. Д. Основи генетичної психології / С. Д. Максименко. – К.: НІПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.

Старікова Галина Генівна

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Харківський національний університет радіоелектроніки

Льозіна Олександра Олександрівна

Харківський національний університет радіоелектроніки

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ТИПОЛОГІЇ НЕЯВНОГО ЗНАННЯ

Стаття присвячена проблемі типології неявного знання. Проаналізовано існуючі підходи та виявлені їх суттєві недоліки. Результати цього аналізу стали основою для формулювання нових принципів класифікації неявних знань. Ключові слова: неявні знання, типологія неявних знань, передумовні знання, периферичне знання.

Вступ. Неявні знання – це дуже важливий і, водночас, складний для дослідження компонент пізнавальної системи людини. Незважаючи на те, що неявні знання привернули увагу науковців та філософів досить давно [1], результати цих досліджень й досі носять скоріш гіпотетичний або суто прикладний, прагматичний характер. Зрозуміло, що основна перепона для роботи з подібним компонентом пізнавальної системи людини полягає у принциповій неусвідомленості такого типу знань.

Зокрема, не вирішена остаточно проблема типологізації неявних знань, їх чіткої класифікації та структурної ієрархії. На це питання звертали увагу лише деякі дослідники, і тому існують різні пропозиції щодо подібної класифікації. Але поки що не сформувалося єдине цілісне бачення цієї проблеми, жодна з цих типологій не стала загальноприйнятною серед дослідників та не отримала підтримки значної кількості науковців. Нам здається, що однією з основних причин такої невирішеності проблеми з класифікацією є той факт, що й досі не запропоновано єдиний універсальний критерій, за яким тільки й можливо розробити чітку типологію стосовно будь-якого феномену фізичної чи психічної реальності, у тому числі і неявних знань. Відомі зараз типології скоріше нагадують певний перелік різних видів неявних знань, аніж структуровану систему уявлень про специфіку кожного типу та їх взаємовідносини і взаємозв'язки між собою.

Саме ці міркування зумовили основну мету нашої роботи – проаналізувати існуючі підходи до розробки типології неявних знань та запропонувати своє бачення шляхів розв'язання цієї проблеми.

Для аналізу використовувались матеріали лінгвістичних та психологічних досліджень, які стосувалися неусвідомленого знання, а також епістемологічні дослідження неявних складових наукового пізнання. Для розробки типології неявного знання використовувалися такі методи, як історико-генетичний та порівняльний методи.

Основний матеріал. За основу у нашому аналізі ми вибрали один з найбільш детальних варіантів типології неявного знання, який базується на типології, запропонованій В. Героїменко [2, с. 165]. В цій класифікації пропонується виділити наступні типи неявного знання: периферичне (маргінальне);

інструментальне; неявне знання у вигляді умінь та навичок (практично-діяльнісне); об'єктивоване і парадигмальне; системне неявне знання; контекстне; редуковані, або «сховані», зв'язки і відношення, що мають неявну форму; асоціативні; підсвідоме (або витіснене) неявне знання; неявне знання, що приховується, при цьому не завжди усвідомлено; авербально-ідеальне; антипарадигмальне, «хибне» й ненаукове; передумовне; загальновідоме, «таке, що саме собою розуміється», у якості неявного знання.

Ми бачимо, що наведена типологія, з одного боку, пропонує досить детальну класифікацію типів неявного знання, але, з іншого боку, ці типи сформовані на випадковій основі, точніше, ця типологія не має під собою певного єдиного узагальнюючого принципу, який дозволив би розташувати всі типи у певній логічній послідовності. Можна сказати, що тут порушено одно з важливих логічних правил, яке відіграє особливо важливу роль у науковому пізнанні – правило поділу понять, у якому необхідно використовувати лише одну ознакою. У наведеній же класифікації ми бачимо відразу декілька таких ознак, що використовуються у якості основи для поділу. Це, перш за все, зміст неявних знань – інструментальні, практично-дієві або, так би мовити, «розумові», такі, що використовуються, наприклад, науковцями у пізнавальній діяльності. З іншого боку, важливим утворюючим принципом є походження *неявного* знання – воно може бути принципово неусвідомленим із самого початку, витісненим або забутим, або ж спеціально не згаданим. Є також зовсім «екзотичні» критерії, яким відповідають лише окремо взяті неявні знання, наприклад, авербально-ідеальні або ж антипарадигмальні й ненаукові тощо.

Ми бачимо, що така «лінійна» типологія, певною мірою, недосконала і має значні недоліки. Альтернативний варіант класифікації полягає у створенні складної, розгалуженої схеми, у якій ієрархія виглядає більш логічною. Наприклад, поділ у декілька кроків: спочатку на особистісні та позаособистісні неявні знання; потім особистісні – на інструментальні (дієві) і «констатуючі», тобто знання про якості/характеристики. У свою чергу, «констатуючі» неявні знання можуть бути витісненими, периферичними, парадигмальними або антипарадигмальними тощо.

Але подальший аналіз доводить, що і ця схема недосконала, тому що, наприклад, інструментальні знання можуть одночасно бути і периферичними, і витісненими, і передумовними, і навіть парадигматичними. Теж можна відмітити стосовно інших видів неявних знань. Таким чином, ми бачимо, що всі запропоновані різновиди певною мірою перетинаються один з одним, що не дає можливості виокремити конкретний тип з множини всіх існуючих. Ці міркування дозволяють прийти до висновку про важливу особливість структурної організації неявного знання, а саме, про наявність досить організованої, ієрархічно побудованої системи, яка пов'язує між собою всі багатоманітні його різновиди. Тому і розгалужена схема не допомагає вирішити завдання розробки типології.

На наш погляд, основна проблема полягає не тільки в тому, що неявні знання майже недоступні для безпосереднього спостереження і, відповідно, прямого дослідження. Справа в тому, що, попри досить великий інтерес до проблеми неявного знання і наявність чисельних досліджень цього феномену, майже всі ці дослідження спрямовані не на аналіз суто неявного знання того чи іншого типу, а переважно на розгляд місця й ролі неявного знання у тому чи іншому виді практичної діяльності людини. Такими дослідженнями є роботи щодо ролі неявних знань у педагогічному процесі або аналіз їх впливу на вивчення іноземної мови чи здійснення перекладів, їх місця у економічному процесі, зокрема, роль у маркетинговій діяльності тощо. Спираючись на ці дослідження, неможливо ані надати загальну характеристику цього феномену (така характеристика, як правило, обмежується констатацією їх неявності), ані визначити специфічні особливості того чи іншого різновиду неявних знань.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що першим кроком на шляху створення загальної типології неявних знань може стати одночасна розробка кількох класифікацій, кожна з яких базується на одному, окремому критерії. Для початку можна використати навіть дихотомічний підхід, наприклад, поділ за змістом на інструментальні й описові, або констатуючі знання; за походженням – ті, що мають «зовнішні» джерела свого формування, тобто соціальну або й навіть природну сферу, і ті, що виникають у індивіда в результаті його індивідуального життєвого досвіду і формуються виключно на особистісному рівні; по можливості й перспективі усвідомлення – наприклад, периферичні, які відносно легко можуть стати усвідомленими, і передумовні, які частіш за все не усвідомлюються навіть науковцями, які займаються тими чи іншими дослідженнями, спираючись на ці передумовні неявні знання, тощо. Подібний підхід, як нам здається, на дасть можливість у майбутньому, спираючись на такі дихотомічні «пари», поступово об'єднувати їх у більш значні комплекси, які згодом стануть елементами цілісної типологічної системи неявних знань.

Крім того, ми вважаємо за необхідне додати до наведеного списку ще один дуже важливий, але й досі ніким, окрім нас, не помічений тип неявних знань – знання, що пов'язані з мовним, вербальним оформленням думки, так звані фонові знання, які досліджуються у лінгвістиці, неусвідомлені компоненти мовної картини світу, яка відрізняється у кожного окремого народу тощо. Подібні неявні знання відіграють суттєву роль у кожній формі людської діяльності, вони впливають не лише на комунікативні складові буття

людини чи на сприйняття тексту, адже, наприклад, будь-яка розумова діяльність потребує використання мови, у якій обов'язково присутні й ці неявні елементи.

Висновки. Отже, ми бачимо, що розробка типології неявних знань вимагає глибокого теоретичного аналізу специфіки кожного з відомих різновидів неявного знання. На цьому шляху можливим є виявлення певних спільних рис, які поєднують між собою ті чи інші типи, що й надасть можливість провести їх класифікацію. Але поки що дослідники вимушені користуватися досить недосконалими варіантами типології, оскільки, як вже говорилося, їх більше цікавить конкретний вплив того чи іншого неявного знання на певну діяльність людини, аніж глибинні характеристики і особливості суто неявних знань. Тому дослідження у цьому напрямку мають значну перспективу і можуть стати корисними для більш глибокого розуміння специфіки когнітивних процесів людини.

Джерела

1. Polanyi M. Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. University of Chicago Press. 1958. 215 p.
2. Героименко В. А. Личностное знание и научное творчество. Минск: Наука и техника, 1989. 208 с.

Милян Жанна Іванівна

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Палкуш Віталія Петрівна

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу актуальних проблем сучасної освіти, зокрема, альтернативної освіти, яка впродовж останніх років набуває все більшого розповсюдження у світі. Охарактеризовано сутнісні риси альтернативної освіти на прикладі США і Великої Британії. Підкреслюється, що в альтернативній формі освіти найбільш чітко реалізується гуманістична парадигма освіти. Ключові слова: альтернативна освіта, гуманістична парадигма, моделі альтернативної освіти, США, Велика Британія.

Сьогодні в багатьох країнах світу проявляється все більший інтерес до нетрадиційних, альтернативних форм освіти. Альтернативні школи існують в багатьох країнах, особливо поширеними вони є в США, Великій Британії, де функціонують на одному рівні з державними. Альтернативні школи дають можливості для ефективного індивідуального розвитку особистості, зокрема, це стосується дітей з особливими освітніми потребами, обдарованих дітей, дітей етнічних меншин.

Аналіз наукових праць [1-4] дає підстави розглядати альтернативну освіту як педагогічну парадигму в практиці школи, орієнтовану на створення в спеціально організованому педагогічному середовищі умов для розвитку природжених властивостей дитини й надання їй повної волі для самореалізації; спрямовану на розширення суб'єкт-суб'єктних взаємин з метою прилучення дитини до соціального досвіду у всіх сферах особистого й суспільного життя й забезпечення підготовки до свідомої активності й самостійної творчої діяльності в рамках тісного взаємозв'язку навчання й виховання з навколишнім світом.

Провідною ідеєю альтернативної освіти є твердження, що школа повинна не стільки давати знання, скільки опікуватися розвитком у дітей уміння спостерігати, мислити й робити висновки, а також розбудовувати навички самоосвіти, виховувати пізнавальні інтереси і здатності до самостійності.

Альтернативна освіта передбачає: варіативність освіти, що дає можливість відійти від традиційної однакової освітньої системи до різноманітності форм і шляхів одержання освіти; відкритість освіти, внутрішню розкутість, що демонструє звільнення від будь-яких догм; плюралізм освіти, що перетворює альтернативну освіту з уніфікованої системи в різноманітну за цілями, змістом, організацією освітнього процесу, педагогічними підходами і технологіями педагогічну систему; самостійність освітніх установ у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту, організації й методів роботи, включаючи юридичну й економічну самостійність; право педагогів на творчість, на власний педагогічний стиль, на свободу вибору педагогічних технологій, підручників, навчальних посібників, методів оцінки діяльності учнів і т.д.; право учнів на вибір профілю освіти, на навчання за індивідуальними навчальними планами, на участь в управлінні даною освітньою установою.

Аналіз сутнісно-змістової характеристики поняття «альтернативна освіта» і його трактування зазвичай зводяться до опису різних програм, форм і методів роботи з учнями, які використовуються, як правило, замість традиційних підходів у звичайних навчальних закладах. Тому під альтернативною освітою часто розуміють освіту, структуровану на новаторських методичних принципах і нестандартних стосовно традиційних, загальноприйнятих способів одержання знань.

Актуальними й діючими на сьогоднішній день в США є наступні моделі альтернативної освіти, що декларують величезне різноманіття підходів до складання навчального плану, процесу навчання і управління школою: школи, що розбудовують унікальні підходи до навчальної програми й навчання (школи Монтесорі; відкриті школи, що беруть початок від британських дошкільних установ; Вальдорфські школи; школи, засновані на теоріях психолога Г. Гарднера; школи Paideia, засновані філософом М. Адлером; вільні школи й школи самостійного навчання, засновані на концепціях англійського педагога А. Нейлла; школи «безперервного прогресу», «школи без стін» і традиційні школи); школи, які прагнуть відповідати особливим потребам та інтересам учнів (школи для підлітків, які стали батьками в неповнолітньому віці, школи для тих, хто кинув навчання в традиційній школі і для профілактики цього явища, школи для відрахованих учнів, школи для ув'язнених, а також школи для талановитих і обдарованих дітей); школи, спрямовані на кар'єрне зростання і поглиблений професійний розвиток учнів (школи мистецтв, школи радіо- і телемовлення, школи охорони здоров'я, юридичні школи, науково-технічні школи, учительські школи й школи, де вивчаються академічні предмети з ухилом на міжнародні проблеми, проблеми полікультурності, охорони навколишнього середовища та ін); школи, спрямовані на експериментальне навчання, часто засновані на ідеях Дж. Дьюї («Школи без стін» де учні вчаться на підприємствах, в банках, у судах, музеях, державних установах замість звичайних класів; «Фоксфайр», де учні навчаються, збираючи й вивчаючи фольклор свого регіону; школи «Навчання відкритих кордонів», де учні вчаться в ході експедицій і різних заходів у своїй місцевості); школи, спрямовані на організацію, управління й фінансування (незалежні альтернативні школи; школи всередині шкіл; кластери альтернативних шкіл; комплексні системи альтернативних шкіл; чартерні школи); альтернативні, або факультативні школи (варіюються від шкіл для проблемних підлітків, правопорушників, учнів, виключених з інших шкіл, до шкіл для обдарованих дітей); школи, орієнтовані на кар'єру, або школи з технічним ухилом; контрактні школи; школи-інтернати; виправні школи; фундаментальні школи; школи в школі; полікультурні школи; школи з поглибленим вивченням предметів; освітні центри; відкриті програми; ваучерні програми; домашнє навчання; інтернет-курси й програми; об'єднані школи й коледжі; місцеві навчальні центри; чартерні школи; магнітні школи [1; 2].

В системі освіти Великої Британії також визначається окремий сектор, який принципово відрізняється поглядами на організацію початкового навчання і, на думку багатьох вчених, незважаючи на деякі дискусійні моменти, є значним рухом вперед в розвитку освіти. Цей сектор представлений альтернативними школами і, безперечно, становить певний інтерес, тому що організація змісту початкового навчання в таких школах реалізується у форматі авторських методик, інноваційних технологій, новаторських ідей і засобів навчання. У змісті початкового навчання альтернативних шкіл часто визначені окремі додаткові дисципліни для поглибленого вивчення (наприклад, географія, іноземні мови, елементи домашньої економіки). В основі альтернативного навчання лежить розвиток пізнавальної активності учнів і задоволення їхніх потреб в одержанні нових наукових знань, необхідних у повсякденному житті.

Суттєвою рисою альтернативних шкіл є відсутність чітких навчальних планів і предметних програм, проте, більшість учнів успішно засвоюють необхідні наукові знання, опановують цінними вміннями й навичками, які будуть корисні й необхідні їм у їх наступному дорослому житті. У плинні навчання учні концентруються не на одержанні готового наукового знання, а на виконанні конкретної діяльності і застосуванні отриманих знань і сформованих умінь на практиці. Для розвитку своїх особистих інтересів молодші школярі під керівництвом і з допомогою педагога-інструктора складають індивідуальний навчальний план (Personal Learning Plan) і особистий розклад, що формує навичку автономії й самостійності. Основна мета альтернативних початкових шкіл полягає в наступному: надання учням додаткових можливостей для самореалізації, одержання навичок соціального спілкування, оволодіння знаннями без витрати часу на заучування навчального матеріалу, що не відповідає інтересам учнів і не є адаптованим для подальшого життя або наступного навчання [3; 4].

Розглядаючи альтернативний сектор системи освіти Великої Британії, відзначимо, що навчання в таких школах ґрунтується на трьох принципах: тотожності творчого процесу й повноцінного розвитку молодших школярів; дослідно-експериментальної роботи, метою якої є розвиток мислення дітей молодшого шкільного віку; диференційованого й індивідуалізованого навчання.

Школи надають всім членам освітнього процесу (учителям, адміністрації, учням і батькам) свободу у використанні власного досвіду й застосуванні його в освітніх цілях. Організаційно-управлінські рішення щодо циклів навчальних дисциплін з варіативного компонента приймаються членами шкільної ради, у який входять представники освітнього процесу. В альтернативних елементарних школах виключається авторитаризм з боку навчального закладу, педагогів, що перетворює освітній процес у гармонійне природне комфортне середовище для молодших школярів.

В альтернативній початковій школі педагоги приділяють значну увагу розвитку вільної експресії як стимулятору процесу пізнання й міжособистісних відносин учнів, а також системі дитячого самоврядування як особливій формі організації життєдіяльності дітей у школі, яка здатна реалізувати й розвивати їх самостійність у прийнятті суспільно значимих рішень.

В Об'єднаному Королівстві задекларовано основні напрямки процесу навчання і виховання особистості дитини в межах гуманістичної парадигми : формування у школярів особистого досвіду й прагнення до пізнання нового знання, опираючись на досвід; дослідницька діяльність під час навчання; поведінкові вміння в соціумі; формування громадянської позиції; оволодіння навичками спільної роботи.

У рамках національної освітньої програми Великої Британії реалізується сучасна освітня гуманістична парадигма, суть якої полягає в забезпеченні прав всіх дітей шкільного віку через освіту. Дана парадигма передбачає:

- рівний доступ до освіти, що відповідає потребам і особливостям учнів;
- включення в освітній процес всіх дітей, задовольняючи індивідуальні потреби кожного, хто навчається;
- повне досягнення навчальних і соціальних можливостей учнями;
- взаємодію всіх учасників освітнього процесу, що передбачає участь всіх зацікавлених осіб в успішності розвитку особистості учня;
- формування позитивного уявлення про різні етноси через національний компонент змісту освіти.

Основними напрямками в реалізації гуманістичної парадигми при організації змісту шкільної освіти у Великій Британії є: організація загальної системи освіти відповідно до принципу «освіта протягом життя» (life-long education); конструювання освітнього простору в контексті соціалізації особистості яка навчається, що сприяє розвитку вмінь спільної діяльності, і спрямована на формування «відкритості» до освітніх інновацій і тенденцій; організація освітнього контенту, що сприяє глибокому самопізнанню, розвитку креативної діяльності учнів, що має на увазі їхню самореалізацію в освоєнні суспільних цінностей; формування змісту освіти на основі національної стандартизації, елементів варіативності, орієнтуючись на індивідуальні потреби й особливості учнів (у тому числі й етнічні) і конкретного освітнього середовища; встановлення зв'язків, завдань і напрямків, що включають загальні знання і вміння в сфері духовно-морального розвитку й виховання особистості, і стимулювання автономної діяльності в процесі рішення практико-орієнтованих завдань; формування єдиних універсальних навичок і компетентностей учнів, здатних забезпечити спадкоємний зв'язок у системі освіти й виховання з питань власної відповідальності як громадянина суспільства, який може ефективно реалізовувати особисті інтереси, враховуючи інтереси й потреби держави.

Зауважимо, що функціонування альтернативних шкіл є одним із прикладів реалізації гуманістичної парадигми у початковій освіті Великої Британії.

Таким чином, практика сучасної американської і британської альтернативної освіти містить наступні положення: створення культурного середовища для саморозвитку особистості; орієнтація на загальнолюдські цінності, гуманітаризацію й гуманізацію освіти; надання дітям усіх можливостей для їхнього вільного самовизначення й визнання за ними права на власне волевиявлення і соціальний захист; сприяння максимальному розвитку особистості дитини й становлення її як суб'єкта власного життя; залучення дитини до соціального досвіду у всіх сферах особистого й суспільного життя; забезпечення повноцінної підготовки дитини до свідомої активності й самостійної творчої діяльності.

Отже, альтернативна освіта реалізує парадигму самореалізації особистості в рамках інтелектуально-духовної взаємодії з педагогом, який організує й направляє цей процес, створюючи для нього найбільш сприятливі умови.

Джерела

1. Raywid, M. A. Alternative schools: The state of the art. *Educational Leadership*, 2004. № 52(1). p. 26-35.
2. Lake, S. E. Alternative schools: Legal guidance for serving special education students. Horsham, PA: LRP Publications, 2010. 123 p.
3. Alexander R. J. Children, their world, their education. London: Routledge. 2010. 234 p.
4. Wilson A., Creativity in Primary Education. SAGE Publication: 3rd Edition: UK., 2015. 255 p.

Козубовська Ірина Василівна
 Доктор педагогічних наук, професор
 ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Шип Оксана Василівна
 Ужгородський інститут культури і мистецтва

ДО ПИТАННЯ ПРО БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ

В статті аналізується феномен спілкування, який є предметом вивчення багатьох наук. Наголошується на важливій ролі спілкування в житті і діяльності людей, оскільки воно сприяє розширенню світогляду, розвитку інтелекту, налагодженню продуктивної взаємодії. Розглядаються різні рівні і види спілкування. Увага зосереджена на характеристичні можливих бар'єрів спілкування (естетичний, моральний, емоційний, мотиваційний та ін.). Ключові слова: спілкування, діяльність види спілкування, бар'єри.

Феномен спілкування давно привертає увагу вчених різних галузей науки: філософії, психології, педагогіки, лінгвістики, соціології, менеджменту. Особливо інтенсивна розробка теорії спілкування, її категоріального апарату відбувається в XIX – XX столітті.

Спілкування є результатом розвитку суспільної історії, показником і основою нашої культури і одночасно засобом розвитку суспільства. В процесі спілкування забезпечується єдність дій людей, їх консолідація, впорядковується цілеспрямована діяльність.

Спілкування сприяє розширенню світогляду людей, розвитку інтелекту, оволодінню новими знаннями, уміннями, навичками, необхідними для успішної діяльності. Воно створює умови для розвитку цілеспрямованості почуттів, волі, оцінок, орієнтацій – всього того, що характеризує не просто потребу жити, існувати серед собі подібних, а брати активну участь у суспільному творенні.

Науковці розглядають феномен спілкування на макрорівні, мезорівні і мікрорівні. На макрорівні спілкування виступає як найважливіший аспект способу життя людини (людина спілкується з іншими людьми відповідно до традицій, звичаїв, суспільних відносин). Цей рівень передбачає вивчення розвитку спілкування протягом життя людини, виявлення основного змісту діяльності, кола осіб, з якими вона переважно спілкується, соціальних груп, до яких належить тощо. Вищезгаданий рівень є основним у дослідженні особистості, спрямованості її діяльності, мотиваційної сфери, міжособистісних стосунків. На мезорівні вивчають контакти, в які вступають люди при виконанні певних завдань чи спілкуванні на певну тему. Реалізація завдань спілкування за темою може потребувати одного контакту чи кількох зустрічей. Спілкування в межах певної теми обмежене в часі, тобто, це є процес, який має конкретний початок і кінець. Мікрорівень охоплює окремі акти спілкування, які є його елементарними одиницями. Це стосується як вербального, так і невербального спілкування. Таким актом спілкування може бути «питання – відповідь», потиск руки, багатозначний погляд тощо.

Вітчизняні дослідники О. Степанов, М. Фіцула вважають, що «спілкування – це процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру» [1, с. 71]. Саме у спілкуванні найповніше реалізується потреба однієї людини в іншій. Через нього люди організують різні види діяльності, розвиваються духовно.

І. Кулініч [2] виокремлює різні види спілкування: I. За критерієм просторового спілкування: безпосереднє і опосередковане спілкування. II. За критерієм мотивації до спілкування: бажане і небажане спілкування. III. За критерієм орієнтації на співрозмовника: міжособистісне і масове. IV. За критерієм часового обмеження: короткотривале і довготривале спілкування. V. За критерієм кількості учасників: монологічне і діалогічне спілкування. VI. За критерієм результативності: конфліктне і маніпуляційне спілкування.

У науковій літературі іноді мова йде також про такі види спілкування, як соціально-орієнтоване, тематично-орієнтоване, особистісно-орієнтоване, групове, формально-рольове, неформальне, професійне, ділове, вербальне і невербальне та інші.

Для того, щоб спілкування було успішним, слід уникати виникнення бар'єрів у спілкуванні (технічні, мовні, соціально-психологічні).

Технічні бар'єри виникають зазвичай через шумові перешкоди. Внаслідок їх дії зменшується здатність комуніканта чітко розрізнити корисні сигнали на шумовому фоні. Це найчастіше проявляється під час телефонного спілкування, використання комп'ютерної техніки.

Мовні бар'єри виникають тому, що сьогодні в світі налічується кілька тисяч мов і діалектів. При невідповідності мовних систем комуніканта і реципієнта неминуче виникає проблема міжмовних бар'єрів.

Вона частково вирішується за допомогою невербальних засобів спілкування (якщо немає кваліфікованого перекладача).

До соціально-психологічних бар'єрів відносяться: естетичний, інтелектуальний, мотиваційний, моральний, емоційний.

Естетичний бар'єр може виникнути при першому ж контакті партнерів комунікативної взаємодії. Добре відомо, що перше враження про людину формується на основі оцінки її зовнішності (природні зовнішні дані людини, одяг, вживання косметики тощо). Естетичний бар'єр іноді виникає у спілкуванні при сприйманні й оцінці творів мистецтва.

Крім естетичного, існує також інтелектуальний бар'єр спілкування. Інтелект – складне психологічне утворення, різні його сторони розвинені у кожної людини далеко не однаково, хоч в цілому в одних більш розвинений теоретичний інтелект, у інших – практичний, в одних – здібність до цілісного художнього пізнання світу, у інших – до його логічного розчленування і строго наукового відтворення. Внаслідок цього і виникають інтелектуальні бар'єри спілкування. Вони можуть виникнути і в результаті різної швидкості інтелектуальних процесів у людей, які вступають у спілкування, причому, люди не тільки мислять, але і розмовляють з різною швидкістю. Дуже повільне, або, навпаки, швидке мовлення може породити бар'єри у взаєморозумінні.

Слід відмітити можливість появи мотиваційного бар'єру у спілкуванні. Він з'являється тоді, коли співрозмовнику нецікаві ідеї, які висловлюються, вони не торкаються його власних інтересів, потреб, чужі йому. Проте, не тільки відсутність мотивації, але й її надлишок може зумовити нерозуміння між людьми. В психології існує так званий закон Йеркса-Додсона, згідно з яким підсилення мотивації на перших порах веде до росту ефективності діяльності, сприяє досягненню максимального успіху, а далі ріст рівня мотивації приводить до помітного спаду.

Чи не найскладнішими серед вже названих є моральні бар'єри. Вони можуть проявитися, наприклад, в тому, що високоморальним людям важко буває знайти спільну мову з людьми нечесними, егоїстичними, підлими, кар'єристами, наклепниками, підлабузниками і т.п. Моральні бар'єри виникають між людьми при різному сприйманні й оцінці тих чи інших подій, явищ, вчинків.

Не можна не згадати і про емоційні бар'єри спілкування. Чи правильно стверджувати, що чим вище емоційність людини, тим краще вона зможе зрозуміти емоційний світ інших людей? Очевидно, однозначна відповідь тут неможлива. Гнів, агресивність, просто поганий настрій, звичайно ж, не сприяють кращому взаєморозумінню. Підвищена негативна емоційність може тільки ускладнити процес сприймання і взаєморозуміння. Проте висока позитивна емоційність теж може негативно позначитись на спілкуванні. Перебуваючи під впливом приємних емоцій, можна втратити критичність сприймання вчинків, висловлювань інших людей.

Разом з тим не можна не відзначити, що підвищений емоційний тонус сприяє прискореному перебігу всіх психічних процесів, зокрема інтелектуальних, покращує комунікативні здібності, робить людину більш привабливим співрозмовником.

Важко чітко визначити ту міру емоційності, яка б була оптимальною у спілкуванні. Багато що залежить від індивідуальних особливостей особистості, від специфіки ситуації спілкування. В кінцевому рахунку не окремі емоційні стани визначають можливості людського взаєморозуміння. Здатність правильно реагувати на емоції та почуття полягає не тільки в тому, щоб витримкою відповідати на імпульсивність, а спокійним голосом – на крик. Головне – це вміння співпереживати, розуміти іншу людину.

Український учений В. Москаленко [3] цілком слушно виокремлює також бар'єр «перенасиченості». Його суть полягає в тому, що інформація буде сприйматися позитивно за умови, якщо кількість її передачі здійснюється в певних межах. Існують нижні і верхні межі, в яких інформація «працює». Нижня межа означає, що інформація повинна передаватися не менше певної кількості разів. Ця межа зумовлена необхідністю закріплення первинного повідомлення, врахування того, що воно могло бути не засвоєним з першого разу з різних причин (неувагою, недооцінкою), в тому числі і сприйманням цього повідомлення крізь призму попередньої інформації. Верхня межа означає, що інформація повинна передаватися не більше певної кількості разів, тобто, до певної міри. Коли ця міра порушена, відбувається так зване «перенасичення» інформацією, вона сприймається негативно.

Отже, спілкування має важливе значення в житті і діяльності кожної людини. Для того, щоб воно було успішним, варто знати про можливі бар'єри спілкування і намагатися уникати їх.

Джерела

1. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навч. посібник. К.: Академвидав, 2006. 520 с.
2. Кулініч І. О. Психологія управління. К.: Знання, 2011. 415 с.
3. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу. К.: Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

Худавердієва Вікторія Анатоліївна
Кандидат економічних наук, доцент
Державний біотехнологічний університет
Бугай Сергій Анатолійович
Державний біотехнологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

У статті розглядаються основні тенденції розвитку науки і освіти у контексті глобалізації сучасного суспільства, такі як інтеграція національних освітніх систем у світовий освітній простір, міжкультурна взаємодія, масовий характер, безперервність, значущість, взаємозв'язок із інноваційною економікою. Виявлено пріоритетні напрямки розвитку тенденцій викладання та обґрунтуванню основних тенденцій розвитку науково-інноваційного потенціалу викладача. Ключові слова: освіта, глобалізація, інформатизація, інтеграція у світовий освітній простір, міжкультурна взаємодія.

Актуальність. Соціально-економічний розвиток країни, ефективність та конкурентоспроможність її економіки в сучасних умовах значною мірою визначаються її науково-технічним потенціалом. Проте розвиток ринкових відносин в Україні призвело до руйнування науки як соціального інституту: скоротилося фінансування науки, зменшилася кількість організацій, які займаються дослідженнями та розробкою. Останніми роками ситуація змінилася: сталося усвідомлення необхідності розвитку науки, вдосконалення механізму державної підтримки. В сучасних умовах загальної глобалізації світового співтовариства і виникаючих соціальних проблем все більш затребуваними стають розвиток системи освіти, знаходження нових способів вирішення поставлених перед нею завдань, тому необхідний теоретичний аналіз розвитку системи освіти, зокрема інноваційних процесів. Вітчизняна освіта перебуває у стані кардинальних змін. Оновлення української вищої професійної освіти відбувається з урахуванням процесів глобалізації, інтеграції, підвищеної професійної мобільності сучасної людини і характеризується зростаючою відповідальністю установ за якість освіти. У світі зростають вимоги до якості освіти, і виникає потреба набуття додаткових знань у процесі професійної діяльності. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [1] ключовими напрямами визначаються забезпечення доступності та безперервності освіти протягом життя, інформатизація та екологізація освіти. При цьому відзначається недостатній рівень розвитку післядипломної освіти та перепідготовки фахівців.

Мета статті. Важливість дослідження та розробки питань розвитком науки в сучасних умовах загально визнана. Однак багато питань щодо управління розвитком науки, особливо науки у вищій школі на сьогодні не опрацьовано досить конкретно: недостатньо дослідженими залишаються питання організації науково-дослідного процесу у вищій школі, ефективності використання її науково-технічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Кабінет Міністрів опублікував Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. Стратегія розроблена на основі стратегічної піраміди розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки з урахуванням SWOT-аналізу національної системи вищої освіти. Вона визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства і економіки країни і її основні характеристики, які повинні бути сформовані до 2032 року. У основу Стратегії покладені прагнення України стати рівноправним членом європейського співтовариства. Для реалізації цієї Стратегії передбачені стратегічні і операційні цілі і завдання на найближче десятиліття з відповідними індикаторами досягнення, механізм, очікувані результати, заходи щодо проведення моніторингу реалізації Стратегії на кожному етапі і ресурсні потреби. На виконання цієї Стратегії уряд затвердив операційний план реалізації в 2022-2024 роках. Також КМУ доручив Міністерству освіти щорічно до 1 квітня уявляти звіт про хід реалізації Стратегії [1].

Відмінною рисою сучасної вітчизняної системи освіти є інтеграція у світовий освітній простір, яка проявляється у спільних міжнародних наукових дослідженнях викладачів та співробітників вишів згідно отриманих грантів, обміну студентами у навчальному процесі. Завдяки цьому розширюються можливості професійного спілкування та обміну педагогічним досвідом. Наукові дослідження набувають більш глобального характеру, де можливі порівняння освітнього середовища студентів різних країн, опитування, що значно збагачує теоретичні та практичні висновки [2].

Суттєве зростання значення якісної освіти у сучасних умовах пов'язане з переходом до інноваційної економіки. Існують додаткові державні механізми, спрямовані на розвиток освітніх послуг з метою підвищення їх відповідності очікуваним результатам, які зумовлені сучасними тенденціями освіти в міжнародному співтоваристві. Відбуваються тотальна реструктуризація ринку праці та розширення економіки, що безпосередньо впливає на освіту. Основними тенденціями на ринках робочої сили, що

становлять виклики для освіти, є: скорочення рівня довгострокового контрактного працевлаштування та зростання самозайнятості; нестача фахівців через невідповідність попиту та пропозиції; вплив нових інформаційно-комунікаційних технологій; зростання внутрішньої та зовнішньої мобільності робочої сили [2].

З 90-х років. XX століття питання про інвестиції в науку ставиться постійно і на всіх рівнях влади. Механізм фінансування науки залишився незмінним (за рідкісними винятками) - основна підтримка йде з боку держави у вигляді бюджетних коштів. Однак обсяги бюджетного фінансування не відповідають ні вимогам часу, ні запитам наукового середовища. З часом обсяг інвестицій у науковий сектор не збільшився, а скоріше зменшився. У сьогоденній непростій соціально-економічній ситуації ці проблеми постають найгостріше. Однак ця ситуація сприяє створенню сприятливих умов для формування вітчизняної наукомісткої економіки. Проекти, які фінансуються з бюджету, мають стимулювати економічне зростання та приватні інвестиції. Науковий сектор є високо ризиковим як з боку державного замовника, так і з погляду інвестиційної привабливості. Для забезпечення бюджетного фінансування та залучення інвестицій у формі кредитів та вкладень у наукові проекти найбільш важливим для держзамовника та інвестора є здатність виконавця до своєчасного та якісного виконання взятих на себе зобов'язань. У світлі цього виникає питання щодо визначення критеріїв відбору виконавців НДДКР, і, підвищення ефективності бюджетних витрат на науку. Одним із можливих інструментів такого відбору є об'єктивна комплексна оцінка здатності виконавця НДДКР до повного та своєчасного виконання зобов'язань. Цю оцінку повною мірою відображає науковий рейтинг.

Такі показники, як науковий рейтинг вчених та розмір ВВП на душу населення країни, тобто продуктивність економіки країни, взаємопов'язані. Провідні країни світу з великим обсягом ВВП витрачають на науку у середньому близько 2-3%, із кожним роком цей показник має тенденцію до зростання. Завдяки цьому в країнах формується економіка інноваційного типу. Згідно даних табл. 1 в Україні розмір ВВП на душу населення нижчий у декілька разів (4-5) нижче ніж у розвинених країнах, і це я прямим впливаючим фактором на досить низькі показники наукового імпаку учених України (за загальним показником цитувань Україна на 47-му місці у світі, а за кількістю цитувань у розрахунку на одну наукову публікацію – на 225-му місці). Число цитувань робіт дослідника - це об'єктивна оцінка його внеску до науки. Якщо робота процитована – отже, вона знадобилася, була використана для отримання нових наукових результатів. А ось кількість публікацій та індекс Гірша – умовні показники. Сильно впливає на наукометричні показники неповнота бібліометричних баз. Особливо це стосується наукових праць, розміщених на паперових носіях. Вони не оцифровані – тому як би не існують [3].

До п'ятірки країн-лідерів з наукового імпаку ввійшли: США, Великобританія, Німеччина, Китай, Франція. Наукові публікації вчених цих країн мають найбільшу кількість цитувань, і саме ці ж країни мають найвищий розмір ВВП у світі (табл. 1).

Таблиця 1
Рейтинг країн за ВВП, по рівню ВВП на душу населення, по темпам зростання ВВП у 2021 році

Рейтин-гове місце	Країна / ВВП (дол. США)	ВВП на душу населення		Темпи зростання ВВП	
		Країна	ВВП на душу (дол США)	Країна	% зросту
1	США (22 996 100 000 000)	Монако	173 688	Гайана	43,50%
2	Китай (17 734 062 645 371)	Люксембург	135 683	Гвінея	7,00%
3	Японія (4 937 421 880 462)	Бермудські о-ви	110 869	Ефіопія	6,10%
4	Німеччина (4 223 116 205 969)	Ірландія	99 152	Коморські о-ви	4,90%
5	Великобританія (3 186 859 739 185)	Швейцарія	93 457	Таджикистан	4,50%
6	Індія (3 173 397 590 817)	Норвегія	89 203	Тувалу	4,40%
7	Франція (2 937 472 757 953)	Сінгапур	72 794	Бенін	3,80%
8	Італія (2 099 880 198 259)	США	69 288	Єгипет	3,60%
9	Канада (1 990 761 609 665)	Ісландія	68 384	Ірландія	3,40%
10	Південна Корея (1 798 533 915 091)	Данія	67 803	В'єтнам	2,90%
	Україна (200 085 537 744) (53 місце)	Україна (106 місце)	4 836	Україна (93 місце)	-4,00%

*Джерело: матеріали складені за даними [4-6]

У період з 2014 по 2018 рр. витрати на науку у всьому світі зросли (+19%), як і зросла кількість вчених (+13,7%). Згідно з новою науковою доповіддю ЮНЕСКО «Боротьба з часом для більш розумного розвитку», ця тенденція ще більше посилилася через кризу COVID-19. Але за цими цифрами ховаються суттєві відмінності: тільки на дві країни, США та Китай, припадає майже дві третини цього приросту (63%),

тоді як чотири з п'яти країн сильно відстають, інвестуючи менше ніж 1% свого ВВП у наукове дослідження. Таким чином, науковий ландшафт залишається переважно ландшафтом влади [3].

Таким чином, рівень державного фінансування науково-дослідної діяльності, мотивація роботи вчених, підготовка висококваліфікованих наукових кадрів та стан розвитку міжнародної науково-дослідної роботи – основні чинники і головна передумова становлення імпаکتу науки. Тому що економічний розвиток країни та рівень наукового імпаکتу вчених тісно пов'язані. Показник рівня науково-дослідницької активності вважається одним із ключових показників науково-технічного розвитку країни і обчислюється як загальна кількість науково-дослідницьких статей, опублікованих у рецензованих наукових журналах та виданнях, що входять в систему Індексу наукового цитування: Science Citation Index (SCI) и Social Sciences Citation Index (SSCI) (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг країн світу про рівню науково-дослідницької активності

2018 рік			2016 рік		2014 рік	
Р.м.	Країна	Кіл-ть статей	Країна	Кіл-ть статей	Країна	Кіл-ть статей
1	Китай	528 263	Китай	426 165	США	212 394.2
2	США	422 808	США	408 985	Китай	89 894.4
3	Індія	135 788	Індія	110 320	Японія	47 105.7
4	Німеччина	104 396	Німеччина	103 122	Німеччина	46 258.8
5	Японія	98 793	Великобританія	97 527	Великобританія	46 035.4
6	Великобританія	97 681	Японія	96 536	Франція	31 685.5
7	Росія	81 579	Франція	69 431	Канада	29 113.7
8	Італія	71 240	Італія	69 125	Італія	26 503.4
9	Південна Корея	66 376	Південна Корея	63 063	Південна Корея	25 592.7
10	Франція	66 352	Росія	59 134	Іспанія	22 910.3
	Україна (39 місце)	10 380	Україна (42 місце)	7 375	Україна (42 місце)	1 726.9

*Джерело: матеріали складені за даними [7]

Розміри фінансування науки в Україні до 2022 р. мали тенденцію до зменшення, і були на рівні 0,41% ВВП, в той час як інші країни Європи демонстрували значно вищий показник – у середньому 2,5% ВВП. Витрати на наукові дослідження та розробки в Україні становили 1282 млн. дол. США у 2013 році проти 631 млн. дол. США у 2020 році [3].

Висновки. Важливість науки у житті сучасного суспільства незаперечна. Нині стан вітчизняної науки безпосередньо залежить від обсягів державної підтримки, що виражається у бюджетному фінансуванні наукових досліджень та розробок. Розвиток науки сприятиме вирішенню двох глобальних проблем, від яких залежить соціально-економічний розвиток країни: проведення фундаментальних і прикладних досліджень; підготовка кадрів для економіки. Для цього потрібно виробити високоефективну стратегію розвитку - державну науково-технологічну політику. Основні засади державної політики у системі науки і освіти: оптимальне поєднання державного регулювання та самоврядування; концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках досліджень; підтримка провідних науковців, наукових колективів, наукових та науково-педагогічних шкіл, здатних забезпечити випереджальний рівень освіти та наукових досліджень, інтеграція науки та освіти у міжнародне співтовариство.

Джерела

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 pp. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
2. Освіта в Україні. Український центр з міжнародних відносин (UCIR). URL: <https://www.university-ua.com>
3. Доповідь ЮНЕСКО з науки за 2021: Гонка з часом для більш розумного розвитку. URL: <https://www.unesco.org/en/science-report-the-race-against-time-for-smarter-development>
4. Рейтинг країн світу за рівнем ВВП. (World Bank GDP per capita (current US\$)). URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/gdp>
5. Рейтинг країн світу за рівнем ВВП на душу населення. (World Bank GDP per capita (current US\$)). URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/gdp-per-capita>
6. Рейтинг країн світу за темпами росту ВВП у 2021 році. (World Bank GDP growth (annual %)) URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/gdp-temp>
7. Рейтинг країн світу за рівнем науково-дослідної активності. База даних наукової статистики Thomson Reuters, Національного наукового фонду США та міжнародних наукових організацій. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/science>

Шевелева Юлія Віталіївна

*Комунальний заклад «Харківський університетський ліцей
Харківської міської ради Харківської області»*

РОЗРОБКА АВТОРСЬКИХ ЗАВДАНЬ З МАТЕМАТИКИ – ВАГОМИЙ ВКЛАД У РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

У статті розглянуто підходи до організації дистанційного навчання математиці. Зазначено вправи, форми та методи, які доцільно використовувати під час організації навчання. Наголошено на важливості застосування на уроках визначних задач про геометричні тіла та наведено приклади за темами. Ключові слова: викладання математики, визначні задачі геометрії тіла.

Під час воєнного стану учні України зіштовхнулись із багатьма негативними змінами: вони обмежені в «живому» спілкуванні, звичному для себе способі життя, вони постійно перебувають у стресі, є обмеження рухової активності тощо. Це найбільше відчуває організм дитини, який потребує постійної динаміки та свіжого повітря, що призводить до погіршення успішності дітей у навчанні.

Вимушене навчання вдома, стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: учителів, учнів та батьків. Одним із завдань, що постали перед кожним учителем стало – навчитись співпрацювати з колегами, учнями, батьками.

Для цього всі учасники освітнього процесу використовують різні форми та методи навчання із застосуванням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для проведення онлайн-уроку.

Перед адміністрацією ліцею постало складне питання, яку саме платформу обрати, щоб нею було зручно користуватись усім учасникам освітнього процесу. У результаті було прийняте рішення організувати дистанційне навчання на платформі G Suite for Education. Для цього отримано домен від HOSTiQ.ua, створено закритий корпоративний акаунт khul.ukr.education (отримані відповідні ліцензії). На базі цього акаунту створено архітектуру «віртуальної школи», підключено учителів, учнів та батьків. 70% педагогів пройшли підготовчі курси та отримали відповідні сертифікати «ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ GOOGLE ДЛЯ ОСВІТИ».

Але давати раду технічним проблемам виявилось зовсім непросто, особливо коли це стосується уроків математики. Однією з проблем, що необхідно вирішувати стало формування в учнів усвідомлення необхідності виконувати вправи в умовах ізоляції. Для активізації навчання учнів на уроках математики ми використовуємо такі інтерактивні методи, як:

– «інформаційний пропуск» («пилка»). При використанні цього методу текст поділяється на частини за кількістю учнів в групі, або використовується декілька текстів з однієї теми. Ці частини надаються кожному учню у групі для читання. Потім вони спілкуються один з одним, щоб дізнатися про зміст кожної частини або про різні точки зору;

– піраміда (снігова куля). Клас поділяється на пари, які виконують визначене завдання. Через деякий час пари об'єднуються і продовжують обговорення. Процес продовжується, поки всі учні не об'єднаються в одну групу;

– проектна робота. Завданням є розробка власної моделі, процедури, схеми тощо, під час виконання якого учні набувають корисних дослідницьких навичок. Проекти можуть бути довготривалими, на виконання яких виділяється декілька уроків, і короткочасними, які можна зробити упродовж одного уроку або його частини.

Для здійснення індивідуального підходу до кожного учня з урахуванням його мотивів, умов, у яких він знаходиться в умовах дистанційної освіти використовуємо такі форми, як відеоурок, форум, відеоконференція, блог учителя, сайт, соціальні мережі, анкетування.

На нашу думку мотивація досягнення реалізується в успішності освітньої діяльності учнів, у прагненні до поставлених цілей і виявленні наполегливості. Під час дистанційного навчання в умовах воєнного стану особливо важливо хвалити учнів, відзначати їхні досягнення й успіхи, навіть невеликі. Для цього ми пропонуємо їм різні творчі завдання, зокрема, створювати власні відео, презентації або карти знань, а потім на уроці репрезентувати їх та обговорити з однокласниками. Головна мета організації такої діяльності учнів – уникнути приниження перед однолітками й підвищити мотивацію займатися й надалі.

Математика – це точна дисципліна, що потребує уважності та зосередженості при її вивченні, але за умови дистанційного навчання цього не так просто досягти. Але, якщо взяти початковий період навчання будь-якому предмету, то можна сказати, що зручніше починати із творчих методів. Наприклад, із постановки проблемних питань, зі створення проблемних ситуацій, вирішуючи які, учні самостійно формують визначені знання. Для їх запам'ятовування та набуття навички застосування при розв'язуванні

вправ застосовуємо різні репродуктивні методи та вправи. Вони бувають різними. Одні вимагають тільки репродуктивного застосування знань, інші творчого осмислення й розв'язання. І знову ж – від простого до складного, від репродукції до творчості. Зокрема, пропонування творчих завдань особливо актуальне при роботі з обдарованими учнями. Наприклад, з метою мотивації чи підвищення інтересу до вивчення нової теми обдарованим учням пропонуються визначні математичні задачі, які стимулюють їх уяву, підвищують самооцінку, дають змогу стати в ряд з визначними математиками минулого.

Розглянемо визначні задачі про геометричні тіла, що доступні для розв'язання учням, і покажемо їх місце в шкільному курсі стереометрії.

1. Многогранники. Тема уроку: «Піраміда. Розв'язування задач».

Нові задачі: задача Коммандіно; задача Фаульгбера, Формула Ейлера.

2. Тіла обертання.

Тема уроку: «Циліндр. Розв'язування задач», «Конус. Розв'язування задач», «Тіла обертання».

Підсумкове розв'язування задач і вправ».

Нові задачі: Старовинна єгипетська задача жерців бога Ра; Задача Бега-Еддіна; Задача Аполлонія.

3. Об'єми геометричних фігур.

Тема уроку: «Об'єм паралелепіпеда», «Об'єм зрізаної піраміди», «Об'єм циліндра», «Загальна формула для об'єму тіл обертання», «Об'єм кулі», «Об'єми тіл».

Нові задачі: Старовинна вавилонська задача. Задача Евкліда; Задача Е. Руше і Ш. Комберуса; Задача Хай сама; Задача Бахаскари; Старовинна китайська задача.

4. Площі поверхонь тіл обертання.

Тема уроку: «Площа бічної поверхні циліндра», «Площа поверхонь тіл» – Нові задачі: Задача Архімеда про поверхню циліндра, Задача Архімеда про поверхню кульового сегмента.

5. Комбінації просторових тіл.

Тема уроку: «Вписані і описані многогранники», Многогранники, вписані в кулю», «Вписані і описані тіла обертання», «Розв'язування задач на комбінації просторових фігур».

Нові задачі: Задача Монжа, Задача Евкліда. Задача Компано, Задача Архімеда про кулю, вписану в циліндр, Задача Кеплера.

Визначні математичні задачі про геометричні тіла дають змогу учням одержати додаткову теоретичну інформацію, допомагають з'ясувати роль і місце математики в практичній діяльності людей, збуджують інтерес та любов до предмета, потяг до самостійної творчості, прояву ініціативи і кмітливості, критичного ставлення до нових фактів.

Під час дистанційного навчання можна застосовувати різні підходи до вирішення цих задач. Це використання презентацій, або можливостей сервісів Google, зокрема, Jamboard, Meet та інші.

Також, можна пропонувати учням розв'язати різні відкриті навчальні задачі, ті що мають кілька варіантів розв'язку або відповіді. Але при їх формулюванні необхідно звертати увагу на достатність умови, коректність питання та наявність протиріччя.

Серед відкритих навчальних задач можна відзначити винахідницькі, дослідницькі, прогнозні задачі та задачі з добудовою умов.

Розглянемо їх більш детально.

1. Винахідницькі задачі.

Можливі формулювання питань: як бути, коли додаткові умови роблять очевидні розв'язання неможливими, коли грамотного застосування традиційних знань (умінь, навичок...) недостатньо?

Приклад задачі: «Основа пірамід».

Основа древніх єгипетських пірамід – строго горизонтальна поверхня. Як вдавалося єгиптянам, що не мають сучасної техніки, добиватися такої горизонтальності?

Відповідь (одна з можливих): поверхня води завжди горизонтальна. Єгиптяни заливали будівельний майданчик водою. У міру зменшення шару води з-під неї показувалися вершинки – нерівності, які відразу зривали.

2. Дослідницькі задачі.

Відбулося (або відбувається) деяке явище. Необхідно пояснити його, з'ясувати причини... Ключові питання: як відбувається? Чому? Добре, якщо умова задачі припускає цілий набір відповідей – гіпотез.

3. Прогнозні задачі.

Передбачаючись аналіз позитивних і негативних наслідків – відомих усім явищ, відкрити чи рішення.

4. Задачі з добудовою умов.

Умова таких задач допускає кілька тлумачень. Учень аналізує і сам уводить необхідні дані й обмеження.

Зазначимо, що дана класифікація відносна. Вона включає в себе не все, а тільки основні типи відкритих задач.

Зазначені підходи до організації дистанційного навчання дозволяють нам сприяти підвищенню на уроках математики мотивації учнів та активізації їх пізнавальної діяльності.

Джерела

1. Бурда М. І. Зміст підручників з математики у контексті результатів дослідження PISA-2018. Проблеми сучасного підручника. – 2020. (24), 14-21. – URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-14-21>.
2. Васильєва Д. В. Математичні задачі як засіб формування ключових компетентностей учнів. Проблеми сучасного підручника. – 2018 (21), 83-91. – URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2018-21-83-91>.
3. Васьуленко О. П., Сердюк Е. Г. (2019). Принципи добору системи вправ до підручника з геометрії для ліцею. Проблеми сучасного підручника, (23), 47-55. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-23-47>.
4. Іванова О. Ю., Шевелева Ю. В. Особливості дистанційного викладання математики в Харківському університетському ліцеї /О. Ю. Іванова, Ю. В. Шевелева//Проблеми викладання математики у закладах освіти: теорія, методика, практика: Тези доповідей. Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2021, С 75-76

Кошелєва Ірина Віталіївна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІЕРОГЛІФІВ ПРИ НАВЧАННІ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена методам, принципам та практичному втіленні підходів до навчання ієрогліфам у викладанні китайської мови як іноземної. Ключові слова: китайська мова, ієрогліфи, методика, педагогіка, принципи, методологія, вправи, практичний підхід.

Китайські ієрогліфи – це письмова форма китайської мови, це важлива складова у навчанні китайській мови. Для вивчаючих китайську мову як іноземну ієрогліфи є інструментом, обов'язковим до оволодіння. Однак об'єктивною реальністю є те, що ієрогліфи нелегко розпізнавати, важко запам'ятовувати та непросто заучувати, як вони пишуться. Багато учнів вважають, що складність китайської мови полягає саме в ієрогліфах. Однак у той же час, для великої кількості учнів ієрогліфи – це знаки письма з давньою історією розвитку, особливою формою написання (кожний ієрогліф повинен вміщатися в умовний квадрат при написанні), своїм власним звучанням та значенням. У зв'язку з цим, як показує практика, якщо при навчанні використовувати правила написання ієрогліфів, образність, яскравість і логіку при вивченні ієрогліфів, то це не тільки полегшить засвоєння, а ще породить інтерес в учнів, а це, в свою чергу, збільшить інтерес до навчання взагалі і збільшить ефективність навчання.

При першому знайомстві тих, хто навчається, з ієрогліфом студенту необхідно продемонструвати *форму, звучання та значення* цього ієрогліфа, – з тим щоби учень отримав початкове уявлення про письмовий знак.

Форма, звучання та значення кожного ієрогліфа – це три необхідні складові частини, які необхідно у порівняно короткий термін точно, правильно та водночас ефективно донести до студента.

Серед методів та принципів ознайомлення з ієрогліфами можна виділити такі:

1. Демонстрація на картинці.

На демонстраційній карточці (чи буде це паперова або проєктована на екран за допомогою засобів мультимедіа) написаний ієрогліф, наведено його звучання і, за можливості, зображене, наприклад, намальоване, те явище, дія або ознака, що позначає вивчаємий ієрогліф. Приміром, для ієрогліфа зі значенням «м'яч» буде наведено ієрогліф «球», звучання «qíu» і, відповідно, намальовано м'яч; для ієрогліфа зі значенням «їсти» буде наведено: «吃», «chī» і намальований хтось, хто приймає їжу. Представлення ієрогліфа здійснюється наступним чином: демонструється картка, звертається увага на зовнішній вигляд ієрогліфа, вимовляється його звучання. Завдяки картинці значення ієрогліфа для студента є очевидним і зрозумілим.

2. Написання ієрогліфа вчителем на дошці.

Для цього випадку найкраще підходять маркерна дошка чи інтерактивно-сенсорна дошка, за відсутності яких підійде і традиційна, на якій пишуть крейдою.

Під час написання ієрогліфа викладач, даючи можливість тим, хто навчається, спостерігати за процесом написання (просто кажучи, стоїть трохи збоку від дошки), називає ієрогліфічні риси в порядку їх написання. Приміром, слово «汉语» «китайська мова» і в ньому ієрогліф «汉» пишучи, проговорюємо риси таким чином: крапка вправо, крапка вправо, висхідна риса, горизонтальна ламана з відкидною вліво, відкидна риса вправо; «语» пишемо так: «мова» зліва як ієрогліфічний ключ, права частина вгорі – цифра «п'ять», права частина внизу під «п'ятіркою» «рот», «语» зустрічається в словах «汉语», «语言», «外语».

Представляючи ієрогліф таким чином, на початковому етапі навчання викладач повинен загострити увагу учнів на рисах, порядку написання рис в ієрогліфі, на складових частинах ієрогліфа та на його структурі. В подальшому, з оволодінням студентом певної кількості базових ієрогліфів, уже можна буде виписувати на дошці заздалегідь лише ті ієрогліфи, які можуть викликати складність в освоєнні або неоднозначне сприйняття порядку рис та складових частин.

Викладений вище спосіб є найчастіше застосовуваним у нинішніх умовах навчання – він зручний, наочний, за його використання учень може безпосередньо спостерігати за технікою написання ієрогліфа, у той же час, викладач може паралельно коментувати особливості форми, структури ієрогліфа та його вимову.

3. Двосторонні картки.

Для представлення нових ієрогліфів можна використовувати двосторонні картки, де одна зі сторін показується першою і, на не найпочатковішому етапі вивчення, можна запропонувати учням згадати або вгадати звучання, значення ієрогліфа.

Види подібних карток за зображеннями на кожній зі сторін:

3.1. Ієрогліф – його читання.

3.2. Ієрогліф – його переклад.

3.3. Ієрогліф – зображення його значення.

4. Принцип відбору ієрогліфів для ознайомлення з ними на занятті.

4.1. Якщо нові ієрогліфи прив'язані до нового уроку з підручника, то їх можна подавати відповідно до порядку їх появи.

4.2. Якщо заняття присвячене виключно ієрогліфіці, то принципом відбору ієрогліфів для вивчення можуть бути: загальні особливості їхньої структури (наприклад, ієрогліфи «近», «建», «这»); наявність у них одного й того ж самого ієрогліфічного ключа («汉», «清», «目»); подібність звучання («青», «清», «轻»).

5. Знайомство з новим ієрогліфом через уже вивчені.

Приміром, вивчений ієрогліф «清» може послугувати основою для знайомства з ієрогліфом «清»; і з будовою нового ієрогліфа «淸», складуваного з трьох елементів, які стоять поруч, може бути проведена аналогія структури уже вивченого під час початкових уроків ієрогліфа «谢» («спасибі»).

6. Пояснюючи ієрогліф, слід торкатися усіх трьох факторів, які його характеризують: форму, звучання і значення.

6.1. Велика кількість ієрогліфів у сучасній китайській мові походить із піктограм, тобто знаків, що відображають найважливіші впізнавані риси об'єкта, і в сучасній мові багато ієрогліфів зберегли свою образну схожість з об'єктами, які вони позначають, це, наприклад, ієрогліфи «山» («гора»), «水» («вода»), традиційне написання слова «龜» («черепаха»); ієрогліф же «休» («відпочивати») складається з ієрогліфів «亻» («людина») і «木» («дерево»), його форму можна трактувати, як: «людина притулилася до дерева (щоб відпочити)».

6.2. Звучання багатьох ієрогліфів може бути подібним або однаковим завдяки наявності в них одних і тих самих ієрогліфічних елементів, які визначають звучання: «青» («qing»), «清» («qing»), «淸» («qing») і «情» («qing»).

6.3. Значення ієрогліфа може пояснюватися не тільки схожістю за формою із називаним об'єктом, але й такими способами, як: 1) образність зображення (наприклад, ієрогліф «美» «красивий» історично позначав когось із вдягненим головним убором, що вважалося красивим, звідси було введено загальне значення ієрогліфа та його функціонування як прикметника); 2) структура ієрогліфа (наприклад, слово «信» «вірити; довіряти» складається з елементів «亻» «людина» і «言» «мова», тобто «信» це «мова / слова людини», тобто щось, з чим можна рахуватися, чому можна вірити); 3) більшість ієрогліфів з однаковим ієрогліфічним ключем у своєму складі відносяться, як правило, до однієї категорії; у цьому випадку демонстрація відповідної групи ієрогліфів покликана підвищити інтерес, покращити запам'ятовування, розширити кількість вивчених ієрогліфів. Візьмемо, приміром, ієрогліфічний ключ «氵» («вода»), ієрогліфи, де він зустрічається, у масі своїй, пов'язані з водою (або ще з властивостями, якими китайці воду наділяють): «江» («велика ріка»), «汤» («суп»), «汗» («піт»), «池» («став; водойма»), «汽» («пара»), «汁» («сік») і «河» («ріка»). У той же час ієрогліф «法» («закон») і «汉» (з «汉语» «китайська мова»), також містять у своєму складі графему «вода». Вода може виступати образом внутрішньої справедливості та неупередженості (китайською «公平»), бо уякий посуді не налий, а в результаті, поверхня буде «рівною» «平» (у слова «平» є значення «рівний, плоский» та «справедливий, неупереджений»). Слово «汉» має значення: «汉江» «ріка Хань»; «汉» «національність Хань; китайці; ханьці».

7. Демонстрація та пояснення нових ієрогліфів на підставі вивченого матеріалу (вже дещо просунутий етап).

7.1. Орієнтація на звучання (запропонувати учням вгадати звучання, наприклад, ієрогліфа «晴», беручи до уваги вже вивчені ієрогліфи «清», «青» та «淸»).

7.2. Орієнтація на значення (запропонувати студентам вгадати смислієрогліфа «下», якщо вже пояснено ієрогліф «上»; спробувати припустити значення слів «林» і «森», знаючи, що ієрогліф «木» означає «дерево»).

Будь-яке знайомство з ієрогліфами має закріплюватися за допомогою *вправ*, що допоможе виробити навички впізнавання, читання, перекладу, написання і, в кінцевому рахунку, оперативного використання ієрогліфів, що вивчаються. Подібні вправи повинні бути невід'ємною частиною занять з китайської мови на початковому етапі вивчення китайської мови.

Типи вправ:

1. Впізнавання та читання.

Мета – знати, ідентифікувати та вимовити вголос ієрогліф. Може бути наведений перелік ієрогліфів; може бути невеликий текст, у якому необхідно виділити вивчені ієрогліфи. Відрізняється від вправ з читання тим, що метою останніх є отримання інформації, тут же – виділення окремого ієрогліфа

2. Читання ієрогліфів з карточок.

Є набір карток з написаними з одного боку ієрогліфами (без звучання і значення). Завдання: правильно прочитати та перекласти.

3. Підібрати тексти чи групи ієрогліфів, у яких у різному порядку розміщені ієрогліфи, засвоєння яких необхідно перевірити. У завдання може входити: знайти ієрогліф зі схожим значенням, звучанням, з однаковим ієрогліфічним ключем.

4. Підібрати групи або пари ієрогліфів, які дуже незначною мірою відрізняються одна від одної (як от, приміром, «乌», «马», і «鸟»; «木» та «术»; «夫» і «天»).

5. Назвати за ієрогліфічними рисами порядок написання того чи іншого ієрогліфа. Мета – перевірити запам'ятовування та повторити назви основних рис та елементів ієрогліфу; перевірити правильність засвоєння нормативного порядку рис ієрогліфа.

6. Назвати кількість рис в ієрогліфі.

7. Назвати і показати смислові елементи ієрогліфа, якщо їх у ньому можна виділити (приміром, «笔»: «冫» «бамбук» і «毛» «вовна; волосяний покрив»).

8. У якості домашнього завдання: прописати у прописах або у зошитах у клітинку кожний ієрогліф по одній сторінці.

Якщо при перевірці виявиться, що ієрогліфи прописувалися недбало, – дати завдання переписати заново той чи інший ієрогліф.

9. Прописати ієрогліфи у вигляді прописів: у кожній клітинці додавати по одній, наступній, ієрогліфічній рисі.

10. Намалювати чи пояснити структуру ієрогліфа: «天» це ієрогліф, що складається з одного елемента; «是» складається з двох елементів, що займають в умовному квадраті, який відводиться під один ієрогліф, однакове місце вгорі та внизу.

11. Знайти, назвати та дати значення ієрогліфічних ключів у ієрогліфах.

12. Дописати щось до наявного ієрогліфа, щоб вийшов новий (наприклад, до ієрогліфа «京» додати графему «尤» йотримати прислівник «就»; або ієрогліф «元» можна доповнити до «远», «园», «院» і «玩»).

13. Використовуючи схожі і часто використовувані ієрогліфи, скласти слова чи словосполучення. Причому вживання цих ієрогліфів має бути вивчене раніше або учні знаходяться на вже достатньо просунутому рівні, щоб самостійно скласти словосполучення, розуміючи загальні принципи його побудови та значення компонентів (приміром, із «大» можемо отримати «大学»; з «学» «学汉语»; з «请» «请问»).

14. Диктант: звучання – ієрогліф; значення – ієрогліф.

Викладач диктує або звучання, або значення ієрогліфа, учень записує сам ієрогліф.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що ієрогліфи як знаки, абсолютно чужі, невластиві європейським мовам, в силу своєї природи вимагають постійної, кропіткої, творчої та нудної роботи над ними. Бо, як кажуть і німці, і китайці: «Übung macht den Meister», «熟能生巧».

Джерела

1. 现代汉语规范词典/李行健主编—北京: 外语教学与研究出版社, 语文出版社, 2004. – 1754页.
2. 现代汉语词典(第五版)/中国社会科学院语言研究所词典编辑室编—北京: 商务印书馆, 2005. – 1830页.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bkrs.info>

Розділ другий*Мистецтвознавство, кульурологія, філологія, історія***Мишустіна Вероніка Олександрівна***Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова*

Науковий керівник: Підлісна Ольга Вікторівна, кандидат мистецтвознавства,

*Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова***ГРАФІКА ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ ІЗ СТРЕСОВИМИ ПОДІЯМИ**

Стаття присвячена вивченню графіки, як засобу боротьби зі стресом. Проаналізовано графічні засоби виразності та досліджено їх вплив на покращення психологічного стану виконавця. Ключові слова: графіка, психологічний вплив, арт-терапія.

Сучасні умови життя і діяльності висувають підвищені вимоги до адаптивних механізмів людини. Велика кількість антропогенних катастроф, зон військових конфліктів, стихійних лих та інших видів інтенсивного стресового впливу викликають різні форми дезадаптації, нервово-психічні і психосоматичні порушення, посттравматичні стресові розлади. Відповідно сучасним дослідженням, «інтенсивний стрес-вплив на людину може бути настільки сильним, що особистісні властивості вже не відіграють вирішальної ролі в розвитку посттравматичного стресового розладу, який може розвинути практично в кожній здоровій і емоційно стійкій людині» [1, с. 13].

Питання про формування стресостійкості у людини як запоруки психічного здоров'я й умови соціальної стабільності потребують ґрунтовного вивчення. Збільшення навчального навантаження впливає на нервову систему і психіку – це призводить до формування емоційного напруження, воно стає одним з головних чинників розвитку різноманітних захворювань. Наразі на перший план постає турбота про збереження психічного здоров'я і формування стресостійкості. При цьому дуже важливо розуміти особливості психіки, і це дозволить не тільки попереджати виникнення хвороб, але і вдосконалювати себе взаємодію із зовнішнім світом. Тож, вивченням цього питання займаються переважно психологи та психіатри, вихователі, тоді як мистецтвознавці приділяють йому небагато уваги. Але саме зараз, під час війни, знаходячись у скрутних обставинах далеко від дому, або, навпаки, залишаючись вдома поряд з фронтом, вибухами та сиренами, митець, художник може допомогти собі та іншим засобами мистецького самовираження – живописом, графікою. Лінія та колір наразі можуть передати усі бурхливі емоції, які важко сформулювати словами.

З англійської мови «арт-терапія (art-therapy)» перекладається як «лікування, засноване на заняттях художньою діяльністю». Мистецтво і терапія часто пов'язані. Кожен з нас творець, а творчість приносить нам величезне задоволення. Завдяки мистецтву кожна людина отримує багато можливостей, щоб висловитися, виразити свої почуття та емоції. Можливість «зцілювати» мистецтвом відома з давніх часів, до нашого сучасного світу дійшли висловлювання античних філософів, таких як Аристотель, Платон, Сократ, Піфагор, вони писали про те, що мистецтво впливає на організм людини і різноманітні прояви людської діяльності.

Також дослідження впливу мистецтва на психіку людини проводилась багатьма педагогами, філософами, психологами, як вітчизняними так і зарубіжними. В науковій інтерпретації арт-терапія розуміється як турбота про емоційне почуття та психологічне здоров'я особистості, групи засобами художньо діяльності. «Ізотерапія, як арт-терапевтичний метод, являє собою творче, спонтанне чи тематичне малювання. Малюнок виступає ефективним інструментом, адже завдяки ньому, особа може вільно висловити свої думки, почуття та переживання через мову образів, символів та кольорів, а також вивільнитися від негативних переживань та «змалювати» своє ставлення до оточуючої дійсності» [2, с. 17].

Відокремлюють наступні цілі арт-терапії:

1. Дати вихід стресу та іншим негативним почуттям.
2. Полегшити процес одужання.
3. Опрацювати думки і почуття, які подавлялись.
4. Розвинути художні здібності та підвищити самооцінку.

Для студентів кафедри образотворчого мистецтва та дизайну Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова сьогоднішня ситуація стала випробуванням не тільки психологічних можливостей, а й їх художніх здібностей. Недарма, велика кількість тем дипломної роботи майбутніх художників обертається навколо психологічного стану людини під час війни. Особисто моя тема: «Серія графічних робіт «Емоції війни». Така тема дозволяє не тільки свої особисті емоції

осмислити і виплеснути, але й інших «розвантажити». Напружені контрастні кольори, гнучкі динамічні лінії відтворюють зміни настрою, розпач, пошуки виходу. І дехто, можливо, упізнає свої проблеми, споглядаючи на мої роботи. Я намагаюсь знайти для кожної емоції свої засоби виразності. Жахиття не схоже на відчай, сум не схожий на біль. Колірна гама кожного разу інша, як і характер ліній. Коли я виконую пошукові ескізи, я аналізую свої відчуття, намагаюся зрозуміти, який ритм, колір, яка форма найкраще передають такий стан. До того ж, мій особистий стан змінюється з плином часу та зміною зовнішніх обставин. І ці зміни я також пробую передати.

Інші випускники, які обрали для дипломів серії живописних або графічних робіт за темами: «Психологія волонтерства – поділись позитивом!», «Обличчя воєнного часу», «Живописними шляхами України» – також намагаються вибрати художні засоби для передачі почуттів та емоцій воєнного часу, підвищують патріотизм глядачів, підіймають настрій, дарують надію.

Висновки. Художня графіка може виступати активним засобом арт-терапії, який дозволяє дати вихід стресу та іншим негативним почуттям, полегшити процес одужання після складних вірусних захворювань, опрацювати думки і почуття, які подавлялись, розвивати художні здібності та підвищити мистецьку самооцінку.

Джерела

1. Калька Наталія, Ковальчук Зоряна. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. К563 Львів: ЛьвДУВС, 2020. – 232 с.
2. Розов Віталій Ігорович. Адаптивні антистресові психотехнології: К.: Кондор, 2005. – 278 с.

Полякова Юліана Юрївна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

АКТОР ТА АНТРЕПРЕНЕР ЛЮДВІГ МЛОТКОВСЬКИЙ: НЕВІДОМІ ФАКТИ БІОГРАФІЇ

Стаття присвячена біографії видатного українського актора та антрепренера Людвіга Млотковського. На основі аналізу друкованих матеріалів та архівних джерел виявлено невідомі факти біографії митця. Досліджено основні етапи творчого розвитку антрепризи Млотковського. Ключові слова: Людвіг Млотковський, антрепренерська діяльність, театр, акторське мистецтво, біографістика.

Важливу роль у становленні драматичного театру Харкова зіграв актор та антрепренер, поляк за походженням Людвіг Млотковський. Він започаткував відому династію діячів театру Млотковських-Дюкових. Але до сих пір біографія Млотковського має різночитання, а спогади про його діяльність в Україні містять неточності.

Найбільш повно характеризує антрепризу Млотковського журналіст Микола Черняєв, який наприкінці XIX століття публікував на шпальтах газети «Южный край» нариси з історії харківського театру і мав змогу користуватись документами, які не дійшли до нас, та спілкуватися з потомками Млотковського, що на той час мешкали у Харкові. До того ж, Черняєв включав до своїх дописів матеріали, що друкувалися у столичних та місцевих газетах та журналах. Але й в його нарисах, перевиданих у 2010 р., ми бачимо спірні моменти, на яких зупинимось пізніше [14]. Праці Черняєва використовували всі, хто писав про харківський театр першої половини XIX ст., зокрема Д. Багалій та Д. Міллер у книзі «История города Харькова за 250 лет его существования» (т. 2, Харків, 1912).

Ще одне цікаве джерело – нарис Ольги Барсукової, надрукований у харківському часописі «Мирний труд» (1905) [1]. Цей допис має специфічний характер сімейної легенди, але теж заслуговує на увагу дослідників. Ольга Барсукова – правнучка Млотковського: її батько, старший син актора Івана Івановича Лаврова (Барсукова), випускник юридичного факультету Харківського університету, Іван Іванович Барсуков одружився з Олімпіадою Дюковою, дочкою Віри Дюкової-Млотковської.

У другій половині XX ст. з'являються праці театрознавця А. Клінчина, присвячені діяльності видатних акторів першої половини XIX століття (М. Рибаківа, Л. Млотковської) та ін., які містять важливу інформацію щодо антрепризи Млотковського. На діяльності антрепренера зупиняються також автори монографій про розвиток драматичного театру окремих міст – Києва [8], Харкова [10], а про творчість акторів, які гастролювали у нашому місті в 1830-ті – 1840-ві роки (М. Щепкін, П. Мочалов).

Важливим внеском у вивчення театральної справи Харкова стала книга А. Парамонова і В. Титаря «Материалы к истории харьковского театра. 1780-1934» (Харків, 2007), яка базується на матеріалах Державного архіву Харківської області. У книзі є цілий розділ, присвячений антрепризі Млотковського.

Сучасні театрознавці (А. Новиков, А. Лягушенко, М. Гарбузюк), які займаються вивченням різних аспектів існування українського театру, окремих фактів біографії Млотковського майже не торкаються.

Зауважимо, що багато помилок і розбіжностей у біографії Млотковського пов'язано як із відсутністю архівних документів, так і з тим, що навіть його прізвище писали по-різному – Младковський, Млатковський, Молотковський та ін. По-батькові його звали Людвиг Юрійович (або Войцехович). Навіть дата народження Млотковського вказується приблизно – 1795 р. Черняєв пише, що він був поляком за походженням та католиком за віросповіданням, навчався у єзуїтському колегіумі, але де саме – поки що невідомо. Барсукова пише про його походження так: «Людвиг Юрьевич (по документам Войцехович) Млотковський належав до числа дворян Київської губернії і був внесений в книгу дворян Київського уезду» [1, с. 169]. При цьому вона посилається на такий документ як «Свидетельство из Киевской комиссии для разбора дворянских документов учрежденной, № 448 от 17 ноября 1832 г.». Але, між тим, у списку дворян Київської губернії, який був опублікований у 1906 р., роду Млотковських нема [11].

Барсукова повідомляє, що Млотковський спочатку «был женат на увезенной им княжне Мицельской, рано умершей и оставившей трех малолетних девочек, Александру, Веру (впоследствии Дюкову) и Марию, получивших воспитание в семье известного харьковского богача, откупщика Кузина» [1, с. 170]. Ми бачимо тут явне бажання підкреслити аристократизм своєї родини. Натомість, Микола Черняєв вказує, що «все три дочки були у Млотковского от его первого брака с актрисой Мицинской» [14, с. 208]. Це більш схоже на правду. Бо, зокрема, ми знайшли прізвище Млотковських у переліку мешканців містечка Турійськ Волинської області (колишньої Волинської губернії). Там само мешкали і представники польського дворянського роду Міцинських. Тому одруження Млотковського саме з Міцинською здається більш-менш вірогідним [15].

Достеменно відомо, що у 1816 р. молодий актор у складі польської трупи Змієвського (правильніше – Жмійовського) вже виступав у Києві. А «Словник біографічний театру польського» вказує, що з 1823 р. він працював у Києві у трупі Ленкавського, грав роль Дон Жуана в однойменній комедії Мольєра, Стаха у виставі «Краківці та горці» В. Богуславського [16, с. 450]. Ймовірно, що там разом із ним виступала його перша дружина, бо київські афіші того часу містять прізвище актриси Млотковської [16, с. 450].

У 1820-х Млотковський перейшов на російську сцену, вступивши до трупи Йоганна (Івана Федоровича) Штейна. Ця трупа у 1816-1818 рр. працювала у Харкові, потім переїхала до Полтави і 1821-1833 рр. періодично приїздила до Харкова на гастролі. Серед виконавців були такі відомі в свій час актори, як І. Угаров, П. Барсов, Т. Пряженківська. Саме у трупі Штейна Млотковський пройшов театральну організаційну вишкіл перед тим, як розпочати власну антрепренерську діяльність.

У 1826-1832 рр. трупа Штейна неодноразово працювала також у Курську. Там до неї вступила молода талановита актриса Острякова, яка згодом стала другою дружиною Млотковського. Любов Іванівна Колосова, за першим чоловіком Острякова, була племінницею відомих театральних діячів братів Барсових. На сцену дочка вчителя пішла вже після першого невдалого одруження. Ймовірно, з Млотковським вона познайомилася у Курську і невдовзі вийшла за нього заміж (за спогадами актриси О. Бабаніної – у 1831 р., але на афішах в цей час і пізніше вона подана як Острякова) [5, с. 49].

Залишається відкритим питання, коли Млотковський вперше з'явився у Харкові. Барсукова, як і Черняєв, вважає, що Млотковський прибув до Харкова у 1832 р. у складі трупи Штейна. Але в афішах цього періоду, які зберігаються в ДАХО, нема ані його прізвища, ані прізвища Острякової-Млотковської [2].

Щодо створення Млотковським власної трупи, то «Словник біографічний театру польського» вважає, це сталося у сезоні 1832-1833 рр. у Курську [16, с. 450]. Так написано й у першому томі монографії «Український драматичний театр»: «Поряд зі Штейном з 1832 р. антрепренерською діяльністю починає займатися актор його трупи Л. Млотковський. Енергійний, ініціативний і сміливий, глибокий знавець і цінитель мистецтва, він зміг влити новий живий струмінь у театральне життя. Створена ним першокласна російсько-українська трупа, до складу якої входили славетні актори Соленик, Рибаків, Млотковська (Острякова), Протасов та інші, продовжувала і розвивала кращі реалістичні традиції харківської сцени, початі Квіткою-Основ'яненком, Щепкіним, Угаровим, Павловим, Барсовим» [12, с. 100].

Клінчин також пише, що частина творчого колективу трупи Штейна, керована Млотковським, на початку 1832 р. отримала цікаву пропозицію від міської влади та вирішила залишитися у Курську. До Млотковського пішла талановита молодь – Острякова (Млотковська), Соленик, Рибаків [5, с. 47]. Натомість основна трупа залишилася зі Штейном (подружжя Маркс, К. Зелінський, Ф. Бабанін та ін.) та поїхала спочатку до Харкова (1832 р.), а потім до Києва (1833-1834 рр.). Але розрив не був остаточним та принциповим: обидві трупи по черзі гастрювали у Харкові, Курську та Києві, досить часто обмінювалися акторами. Зауважимо, що практика розділення трупи навпіл, щоб одноразово охопити декілька міст, а також ротация кадрів у цих половинних трупах були звичним явищем в антрепренерській практиці XIX ст. Пізніше цей принцип використовував і сам Млотковський.

В усякому разі, М. Ніколаєв у своєму нарисі історії київського театру пише, що в сезоні 1833-1834 рр. Млотковський та Острякова знов працювали у складі трупи Штейна в Києві: «В сезон 1833-34 гг. на первые трагические роли был приглашен Млотковский, оказавшийся актером весьма посредственным, все искусство которого сводилось к дикому крику, сменявшемуся свистящим шепотом. Зато первая драматическая актриса этого сезона, г-жа Острякова, была женщина весьма даровитая и пользовалась большим успехом» [8, с. 23]. Ми бачимо, що як актор Млотковський зловживав зовнішніми ефектами («демонічним» сміхом, перебільшеною жестикуляцією та мімікою). На той час публіку, яка бачила видатних акторів реалістичного театру Мочалова, Рибаківа, Щепкіна, вже не задовольняла подібна манера гри. Тому Млотковський увійшов до історії театру насамперед як антрепренер, хоча й у Харкові продовжував працювати як драматичний актор та співак: виступав у класичному репертуарі, комічних операх, зокрема українських (співав партію Чупруна в опері «Москаль-чарівник»), грав у трагедіях «Едип в Афінах» Софокла, «Фінгал» В. Озерова (Старн), мелодрамах, комедіях.

Клінчін вважає, що Штейн працював у Харкові до 1835 р., а після цього відійшов від справ чи то через фінансові негаразди, чи то через хворобу (у 1837 р. він помер). Тому, на думку Клінчина, саме сезон 1835-1836 р. слід вважати початком антрепризи Млотковського у Харкові [5, с. 48]. Але Р. Пилипчук у своєму нарисі вказує, що Штейн працював у Харкові до лютого 1836 р. [9, с. 123]. Тому тільки з 1836 р. Млотковський постійно орендував харківський театр, а декілька сезонів – ще й київський (розділяючи трупу навпіл). Ніколаєв пише, що Млотковський зі своєю трупю працював у Києві в сезон 1837-38 та 1838-39 рр., та відзначає, що особливим успіхом користувалися в той час музичні вистави. У травні 1838 р. антрепренер запросив на гастролі відомого московського трагіка П. Мочалова, який мав великий успіх у виставах «Гамлет», «Отелло» Шекспіра, «Розбійники» Шиллера [8, с. 25]. Але фінансові справи йшли не дуже добре, і Млотковський у 1839 р. залишив Київ.

На зимовий сезон 1839-1840 рр. Млотковський з частиною харківської трупи орендував театр у Воронежі, значно поживавивши культурне життя міста. Але Млотковському було важко вести справу одночасно у Воронежі та Харкові, тому у 1840 р. воронезький театр перейшов до П. Микульського [6, с. 239].

У трупі Млотковського постійно працювали такі талановиті артисти, як К. Соленик, Л. Млотковська, М. Рибаків, П. Микульський, Д. Жураховський, М. Протасова, І. Лавров (Барсуков), О. Олексіїв, Т. Пряженківська, О. Бабаніна, Ф. Бабанін та ін. У той час провінційні трупи щорічно змінювалися майже цілком. Але у Млотковського трупа поновлювалася лише наполовину.

Для кращої підготовки акторів Млотковський навіть відкрив при театрі щось на кшталт театральної школи, де вчилися талановиті підлітки. Про це йдеться у замітці, присвяченій виставі, де виступали вихованці школи, діти віком від 7 до 15 років, які розіграли зовсім не дитячу п'єсу «Чоловік дев'яти дружин» [7]. Він хотів створити справжню мистецьку школу, але міська влада його в цьому не підтримала [10, с. 49].

Антрепризу Млотковського відрізняло прагнення до постійного поновлення репертуару, до постановки сучасних і класичних творів у гарному оформленні. У Харкові, як правило, щомісяця ставилося 10-11 нових п'єс різних жанрів. І серед величезної кількості легковажних водевілів, мелодрам і дивертисментів були й кращі твори світової драматургії: «Ревізор» та «Одруження» Гоголя, «Лихо з розуму» Грибоедова, «Гамлет», «Король Лір», «Отелло», «Ромео і Юлія», «Коріолан» Шекспіра, «Розбійники» і «Підступність і кохання» Шиллера, «Скупий» Мольєра, «Хазяйка заїзду» («Мірандоліна») Гольдони та ін. З українського репертуару з незмінним успіхом йшли «Наталка Полтавка» Котляревського, «Шельменко-денщик», «Сватання на Гончарівці», «Бой-жінка» Квітки-Основ'яненка [10, с. 64]. Млотковський вважав за потрібне не тільки розважати публіку, але й привчати її до сприйняття кращих п'єс світового репертуару.

Млотковський увійшов до історії Харкова ще й тим, що у 1841 р. побудував у місті перший кам'яний театр за проектом архітектора А. Тона. Гроші на будівництво театру (40 тис. карбованців сріблом) дав харківський купець Кузьма Микитович Кузін. Театр був споруджений на міській землі, безкоштовно відведений Млотковському на площі, що отримала назву Театральної, при виході її на Сумську вулицю. Антрепренер повинен був щорічно виплачувати місту поземельний податок (200 карбованців). Якщо Млотковський або його спадкоємці побажали б продати театр, привілейоване право придбання будинку залишалося за містом [14, с. 110-111]. За умовами міського управління на чолі трупи знаходився директор, якого призначав губернатор і затверджував генерал-губернатор. Директор не повинен був втручатися у фінансові справи, але за його вказівками Млотковський мав вибирати акторів, танцюристів та музикантів. Список п'єс також затверджувався губернатором [14, с. 111].

Театр було відкрито 15 серпня 1841 р. п'єсою «Федор Григорьевич Волков, или День рождения русского актера». В деяких навіть офіційних документах вказаний 1842 р. – всупереч даті, вибитій на карнизі театру [3, с. 1]. Але головним доказом справжньої дати відкриття є згадки про новий театр у пресі [4].

Будівництво театру дорого коштувало Млотковському, тому у 1843 р. він здав театр в оренду Театральній дирекції та поїхав з Харкова. До скрутного фінансового становища додалися й сімейні негаразди: подружжя розійшлося. Після від'їзду чоловіка Л. Млотковська залишилася у трупі харківського театру. У своєму нарисі О. Барсукова пише про це так: «... По-видимому, однако, его отъезд из Харькова в Орел и странствия по другим городам (Тифлис, Воронеж, Вознесенск) вызывались и неурядицами со второй женой, о которых сохранились темные семейные предания...» [1, с. 173].

Поїхавши з Харкова, Млотковський працював в Орлі (1844-1845), Воронежі (1845-1846), Саратові, Астрахані, Вознесенську (1852), Миколаєві, але вже не мав такого успіху, як у Харкові [6, с. 228]. Зокрема, в Орлі він знов збанкрутував, хоча й поповнив склад трупи молодими вихованцями петербурзької театрального училища. Про це пише й Черняев: «Г. Тансеев в своих театральных воспоминаниях говорит, что Млотковский обратился перед тем в петербургское театральное училище с просьбою дать ему несколько воспитанников и воспитанниц, что его просьба была уважена, и что ему были представлены четыре воспитанника: Дранше, два брата Максимовых, Сергеев, и три воспитанницы: Авенариус, Медведева и Зябкина. С Млотковским был заключен контракт, по которому воспитанники и воспитанницы отпускались ему «в полное распоряжение», с тем, что «по истечении года он обязан представить всех сказанных воспитанников и воспитанниц обратно в петербургскую дирекцию» [14, с. 94-95]. Талановитий комік Осип Дранше пізніше, у 1845–1849 рр., працював на харківській сцені, але, на жаль, швидко помер від туберкульозу.

Таким чином, Млотковський чи не першим з провінційних антрепренерів зрозумів потребу для акторів справжньої професійної освіти й почав запрошувати до трупи не тільки талановитих самоуків, але й молодих вихованців театрального училища.

У 1853 р. Млотковський подарував театр доньці Вірі, яка вийшла заміж за губернського секретаря Миколу Миколайовича Дюкова і оселилася у Харкові. На той час на чолі харківського театру стояла Дирекція, а від 1867 р. театральна справа перейшла до Дюкових, які володіли театром до 1905 р.

Щодо Людвіга Млотковського, нам поки що невідомо, як і де він провів два останні роки свого життя. Але перед смертю він опинився в Одесі. Навряд чи є випадковим той факт, що Любов Іванівна Млотковська саме в цей час працювала на сцені одеського театру.

Помер Млотковський 27 березня 1855 р. і був похований на Першому Християнському цвинтарі Одеси, який знаходився у Приморському районі [13]. 1937 р. цвинтар було зруйновано. На його місці зробили «Парк Ілліча» (зараз – Преображенський парк) з розважальними атракціонами. Могила Млотковського була знищена. Зауважимо, що така ж доля спіткала сімейний некрополь родини Млотковських-Дюкових у Харкові на Першому кладовищі (зараз – Молодіжний парк).

Таким чином, діяльність Людвіга Млотковського на чолі харківської антрепризи була плідною і корисною. Він прагнув до створення сучасного та різноманітного репертуару, до якого входили твори українських та російських драматургів, кращі п'єси світового репертуару. Млотковський запрошував на гастролі видатних акторів (Щепкіна, Мочалова, Рибакіна), які підіймали рівень вистав та виховували смак глядачів. Побудований за його ініціативи театр після декількох перебудов працює і досі (зараз це – Харківський театр імені Т. Г. Шевченка). Тому все, що має відношення до життя та діяльності Млотковського, заслуговує на подальше вивчення та ретельне збереження.

Джерела

1. Барсукова О. Страница из истории Харьковского драматического театра // Мирный труд. 1905. № 7. С. 165-173.
2. Державний архів Харківської області. Ф 3. оп. 99. Од. зб. 29. Об игравшихся пьесах на Харьковском временном театре. 166 арк.
3. Дюков Н. Доклад Харьковской городской управы. Харьков, 1878. 8 с.
4. Известия // Харьков. губ. вед. 1841. 30 авг. (№ 34).
5. Клиничин А. Повесть о забытой актрисе : Жизнь и творчество Любови Ивановны Млотковской. Москва: Искусство, 1968. 248 с.
6. Клиничин А. П. Провинциальный театр // История русского драматического театра: в 7 т. Москва, 1977. Т. 4: 1846-1861. С. 220–270.
7. Кульчицкий А. О детском спектакле в харьковском театре // Харьков. губ. вед. Прибавления. 1840. 27 апр. (№16).
8. Николаев Н. И. Драматический театр в г. Киеве. Киев: Тип. И. И. Чоколова, 1898. 212 с.
9. Пилипчук Р. Початок нового українського театру – професійного і аматорського (перша половина XIX ст.) // Матеріали до історії українського театру: Від витоків до початку XX століття. Київ, 2016. С. 113-141.
10. Плетнев А. В. У истоков харьковского театра. Харьков: Кн. изд-во, 1960. 163 с.: ил.
11. Список дворян Киевской губернии. Киев, 1906. XVI, 327 с.
12. Український драматичний театр: нариси історії: в 2 т. Т. 1. Дожовт. період. Київ: Наук. думка, 1967. 519 с.
13. Храм Всех Святых. Список захороненных людей. URL: <http://hram-vsehsvyatih.od.ua/spisok-zaxoronennyx-lyudej> (дата обращения: 6.12.2022).
14. Черняев Н. Из харьковской театральной старины. Харьков: Экограф, 2010. 656 с.
15. Metryki Wolyn. URL: <http://wolyn-metryki.pl/Wolyn/index.php>. (дата обращения: 6.12.2022).
16. Słownik biograficzny teatru polskiego. [T. 1]. 1765–1965. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. 905 s.

Слонеvська Ірина Борисівна

Кандидат філософських наук, доцент
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Пірошенко Світлана Юрївна

Кандидат філологічних наук, доцент
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ВЕКТОРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ЕДІПА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

В статті досліджено своєрідність інтерпретації образу царя Едіпа в античній міфології та сучасній культурі. Обумовлена спроба розглянути основні потрактування трагедії Софокла у зв'язку з системами і концептами низки мислителів. Охарактеризовано античну трагедію як певну практику, яка існувала у конкретному історико-культурному ландшафті. Ключові слова: образ Едіпа, інтерпретації, міфологічна традиція, фройдівське вчення, «едіпів» комплекс.

Проведений історико-філософський аналіз античного світогляду та його генези у вітчизняному та зарубіжному антикознавстві свідчить про те, що незважаючи на присутність в античності різноманітних шкіл, течій та напрямків, існує деяка спільність поглядів у розумінні світу. Так нібито складається цілісна картина певного історичного способу філософствування, де на перший план висувається проблема виявлення специфіки природи, пошуку першооснов світу, зацікавленість основами Космосу, буття, а також зумовлюються взаємини людини з об'єктивним світом.

Саме формування філософського світогляду античних мислителів підготовлено давньогрецькою літературою, міфологією і культурою, де виникали питання людського універсуму.

Останнім часом інтерпретація грецької трагедії переживає своєрідне відродження як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Тільки за останній десяток років на Заході вийшло відразу кілька монографій, присвячених цій проблемі. Вивченню античної міфології та образу Едіпа присвячені праці видатних науковців, серед яких С. Аверинцев, К. Леві-Стросс, В. Ярхо, Е. Фромм та інші. Так, наприклад, дослідження символіки твору відображено у праці С. Аверинцева «До трактування символіки міфу про Едіпа» [2].

Едіп-цар» ще з часів «Поетики Аристотеля» є по суті еталоном грецької трагедії, і кількість її інтерпретацій незмірно велика. Суперечки у тому, винний Едіп чи ні, у чому його злочин чи трагічна «помилка», ведуться нескінченно. В залежності від відповідей на ці запитання Д. Хестер у своїй вже 40-річній давності статті «Едіп та Іона» розділив дослідників аж на чотири «основні» і три «допоміжні» групи [2]. Якщо коротко підсумовувати якийсь спільний знаменник різноманітних трактувань, то трагедія загалом і постать її головного героя постає як практично ідеальне втілення того, що У. Стенфорд називав «трагічною двозначністю», або амбівалентністю [2]. В «Едіпі-царі» ця амбівалентність простежується на всіх рівнях тексту: від ключових тем, насамперед «знання/незнання» та паралельної їй опозиції «зір/сліпота».

Зрозуміло, що йдеться тут не про появу в культурному або конкретному художньому тексті міфологічних мотивів і образів, а про спосіб їх уявлення, наріжним каменем якого стає зіткнення міфічної та сучасної гендерно чутливої свідомості. Міфічний образ, що характеризується темою оповідання або постає в ролі зображення, передбачає в такій естетичній конструкції певну смислову нестійкість, стаючи частково метафорою, метонімією домінантного художнього стилю.

Образ Едіпа почав викликати зацікавленість мислителів ще в давнину, отримуючи при цьому різні векторні трактування. Найвідоміший із класичних грецьких драматургів, Софокл та його трагедії «Едіп-Цар», «Едіп у Колоні» в силу низки причин виявилися найбільш значущими для розуміння не тільки самої античної культури та думки, але також для розуміння філософських концептів та систем Нового та Новітнього часу. З цих міркувань розгляд історії інтерпретацій Софокла в Європі є актуальним. Така постановка проблеми дозволяє поглянути на історію європейської філософії з нової несподіваної перспективи. Першим філософом, який висловився про жанр трагедії, хоч і в негативному ключі, є Платон. У діалозі «Держава» він позначив трагедію як інструмент сильного впливу на людину. Однак, конструктивно і детально трагедія розглядається трохи пізніше, в трактаті Аристотеля «Поетика» [3].

«Едіп-цар» – одна з найдавніших трагедій історії театру, і одна з найдосконаліших, за визнанням самого Аристотеля. У той самий час це у світовій літературі зразок детективного розслідування, причому дуже витонченого: той, хто веде розслідування (Едіп), виявляє, що і є злочинець. Мабуть, в жодному з творів світової літератури так переконливо не показана сила долі, коли дії індивідуумів, спрямовані на те, щоб уникнути долі, невблаганно призводять до виконання накресленого життя. Аристотель у «Поетиці» наводить приклад Едіпа, тим самим у своїх творах Софокл прагне провести ідею єдності суспільства і

держави, відстояти таку державу, в якій відсутня тиранія і цар здійснював би найтісніший зв'язок з народом. Образ такого царя вбачить у Едіпі.

У Римі до образу Едіпа зверталися Юлій Цезар, та його трагедія, на жаль, не збереглася (Светоній, 1990, з. 27), і Сенека – єдиний автор, крім Софокла, чия трагедія віціліла донині [3]. Варто відмітити, що саме Сенека повторив усі основні елементи Софоклового шедевра, але образ головного героя у нього суттєво відрізняється. Едіп у Сенеки набагато похмурий, у нього немає гордості та відкритості, немає прагнення до добра країни, йому приписані риси тирана. У трагедії Сенеки втрачено драматизм, властивий твору Софокла, який змушував визнати «Царя Едіпа» однією з найбільших трагедій давнини. Усі елементи дії, що змушують Едіпа спочатку підозрювати про свою вину, потім, стикаючись з нею віч-на-віч, бачити підступи ворогів, збережені і у Сенеки, але між ними зруйнований зв'язок, вони не дають усієї цілковитої картини.

Ще два значних приклади включення Софокла у філософський контекст є «філософія життя» і психоаналіз. У першому випадку трагічний театр Софокла включається до тлумачень А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. У другому випадку З. Фройд, К. Юнг та інші представники психоаналізу створюють власну міфологію, використовуючи при цьому деякі з трагедій Софокла [2]. Так, «Драма Едіпа» розумілася в дослідницькій літературі дуже по-різному; нині найбільш популярне її психоаналітичне трактування, але воно, на нашу думку, представляється дуже хитким (так званий Едіпов комплекс, по суті, винайдений З. Фройдом без прямої опори на сюжет міфу про Едіп).

Міф про Едіпа, перероблений на «едіпів комплекс» – один з наріжних каменів психоаналітичної теорії Фрейда, що стала важливим елементом сучасної культури. Вперше уявлення про едіпов комплекс були виражені Фройдом в 1897 у листі, адресованого берлінському лікарю. На основі самоаналізу засновник зосередив власні переживання із міфом Давньої Греції, а саме трагедією Софокла «Цар Едіп». У поданні Фрейда, едіпів комплекс проявляється у дитячому віці, головне завдання якого перед свідомістю дитини, подолання цього комплексу. Фройд вважав, що, незважаючи на універсальність едіпового комплексу, розвиток та виживання у гендерних груп протікають по-різному.

Якщо ідея двоїстого ставлення дитини до своїх батьків виникла у Фрейда в період його самоаналізу (1897), то поняття едіпового комплексу було введено ним у 1910 році. Він стверджував, що за своєю природою цей комплекс однаковий для хлопчиків та дівчаток.

Зауважимо, що фрейдівське трактування едіпового комплексу поділялося далеко не всіма психоаналітиками. Багато хто з них переглянув ідеї Фрейда про його природу: деякі уточнювали розуміння змісту цього комплексу; інші переосмислили тимчасові рамки його розвитку та руйнування; сумніву також піддалися історичні паралелі Фрейда, за якими лежить в основі едіпового комплексу батьковбивство [4].

Фройд виділяв особливий етап у розвитку людини – Едіпову стадію, універсальну представникам всіх культур. У сучасній науці теорія Фрейда зазнала коригування: психоаналітики заперечують універсальний характер комплексу, і навіть дедалі частіше роблять ставку на соціальну, а чи не на біологічну складову. Крім того, активно заперечується можливість виникнення даного комплексу в осіб жіночої статі. У цілому нині термін використовують у ширшому сенсі - визначення різноманітних відносин, що виникають між батьками та дітьми.

У розумінні В. Райха, едіпів комплекс виникає в умовах патріархальної сім'ї. Райх вважав, що форма едіпового комплексу змінюється разом із суспільним ладом і в майбутньому, в умовах колективного виховання, не буде йти про цей комплекс. Спираючись на дослідження англійського антрополога Б. Малиновського, який показав, що структура сімейних відносин у деяких примітивних суспільствах має інший характер, ніж розглянута Фройдом схема амбівалентних потягів дитини до матері та батька, він поставив під сумнів тезу про універсальність едіпового комплексу [3].

За трактуванням певних розходжень і думок науковців, у нашому уявленні фатальна помилка софоклівського Едіпа полягає в тому, що він не слідує велінню богів, яке для драматурга понад усе, навіть якщо здається суперечливим нормам нашої людської справедливості. Пафос трагедій про Едіпа – кінцева урочистість, яка не представляє собою дуже оптимістичну тенденцію, порівнянну з тією, що проводиться у біблійній «Книзі Іова». Розібрані твори Софокла вчили смиренності та покори богам.

Таким чином, ми бачимо, що тема трилогії – ненависть між батьком і сином у патріархальному суспільстві, але якщо розглядати трилогію в цілому, то виявляється, що Софокл говорить про конфлікт між патріархальним та раннім матріархальним світами. У зв'язку з цим жанр трагедії можна визначити як складну систему символів і смислів, яка тісно стикається з античним міфом, а той у свою чергу є способом освоєння дійсності. Звісно, ключовим для розуміння античної трагедії у різних аргументованих вище точках зору, і є міфологема долі.

Джерела

1. Дарморіз О. Міфологія: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 8-18 с. URL: <https://docplayer.net/56172280-M-i-f-o-l-o-g-i-ya-2010.html>
2. Костюк. Міф як соціокультурний феномен: функціональне навантаження. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/21/35.pdf

3. Мегела І. П. До проблеми інтерпретації міфу про царя Едіпа в античній трагедії та середньовічній прозі: електронна бібліотека інституту журналістики. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua> (дата звернення: 15. 01. 2023)
4. Психоаналіз Зигмунда Фрейда. Теорія психоаналізу. URL: <https://tureligious.com.ua/psyhoanaliz-zyhmun-da-frejda-teoriya-psyhoanalizu/>
5. Софокл. Трагедії. Пер. Б.Тена, А.Содомори. Київ., 1989. URL: https://portfel.info/dir/s/sofokl/car_edip/285-1-0-2796

Андрійчук Микола Тарасович

Кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
 Національний технічний університет України
 «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЯКІВ КУХАРЕНКО ЯК ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНОФІЛЬСЬКОГО РУХУ НА КУБАНІ

Стаття присвячена постаті Якова Кухаренка – українського письменника, історика, етнографа та громадського діяча з Кубані. Аналізується роль Я. Кухаренка у розвитку українського літературного процесу в Чорномор'ї та вплив його творів на тогочасну українську культуру загалом. Висвітлюється його участь у зачаткуванні українофільського руху на Кубані. Розглядаються зв'язки Я. Кухаренка з українськими діячами та українофільськими громадами з інших українських земель. Ключові слова: Кубань, Чорномор'я, українофіли, твори, видання, часопис, журнал, історична пам'ять.

Ще від початку російської військової агресії проти України у 2014 році актуалізується інтерес до тих українських етнічних теренів, які опинилися поза межами сучасної України, та діячів минулого, що з них походили. Це повною мірою стосується і постаті Якова Кухаренка, дослідження впливу якої на національну ідентичність українців Кубані є метою даної статті.

Українська колонізація Кубані розпочалася у 1792 році чорноморськими козаками (колишніми запорожцями). Перші хвилі української колонізації краю були спрямовані на правобережжя Кубані – Чорномор'ю, як тоді називали цей край. Ці процеси фактично співпали з початком українського національного відродження у Наддніпрянській Україні та західноукраїнських землях.

Відповідно Чорномор'я вже з кінця XVIII – початку XIX століття теж включилася в процеси українського національного відродження та стала його важливим складником. Ці процеси носили на початках ознаки культурницької діяльності: читання та розповсюдження видань, що висвітлювали сторінки історії України (зокрема з історії Запорозької Січі, Хмельниччини, козацьких воєн, гайдамаччини тощо), українського фольклору, нечисельних тоді видань нової української літератури, а також збирання фольклорних матеріалів серед чорноморців; організації початкової освіти українською мовою; написання низкою діячів власних творів (окремі з яких лягли в канон нової української літератури); збирання приватних бібліотек українських книг, періодики та українознавчих матеріалів; налагодження зв'язків з українофільськими організаціями та діячами з Наддніпрянщини, Слобожанщини та навіть Галичинитощо. Орієнтація тодішньої Чорномор'ї на культурні центри України була панівною. Це й стало передумовою формування самобутньої української літературної традиції на Кубані [7, с. 158].

До найпомітніших постатей українського національно-культурного відродження Кубані належав останній наказний отаман Чорноморського козацького війська, генерал-майор Яків Герасимович Кухаренко (1799-1862). Постать Кухаренка є доволі суперечливою і потрапляла в поле зору багатьох дослідників: О. Кониського, І. Франка, І. Стешенка, М. Саділенка, В. Чумаченка, Д. Білого, Р. Коваля, та ін. Так, хтось наголошував на його військовій службі царській імперії та загалом на негативній ролі, що відіграли українські козаки-чорноморці у підкоренні російському царату горців Північного Кавказу. Хоча питання, як інакше у той час і у тодішніх реаліях могли діяти чорноморські козаки та їх лідери, належить більше до сфери «якбитології». Інші автори зосереджувалися на його літературних талантах чи організаційних здібностях тощо. Однак, для нас Кухаренкова постать цікава насамперед з точки зору його літературної та громадської діяльності.

У вітчизняних наративах Яків Кухаренко розглядається переважно як представник когорти класиків нової української літератури, а також перших українських письменників та збирачів українського фольклору, етнографічних відомостей і старожитностей Кубані. На думку кубанського українця В. Чумаченка, його також слід вважати основоположником української літературної традиції на Кубані [7, с. 158]. Хоча це твердження піддається сумніву насамперед з боку сучасних промосковських авторів, більшість з яких бачать у Я. Кухаренку не українського, а лише кубанського і відповідно «російського» письменника. Слід зауважити, що до праці на українській літературній ниві Я. Кухаренка спонукала творчість І. Котляревського, зокрема його поема «Енеїда» та драма «Наталка Полтавка», які були у той час дуже популярними серед чорноморців.

Щодо приналежності перу Кухаренка деяких творів у наукових колах точиться дискусія. Так, тривалий час, на думку багатьох дослідників, одним з перших Кухаренкових творів була поема «Харко, запорозький кошовий» (1830-ті рр.). Це твердження ще у 1913 році висловив І. Стещенко [2, с. 10]. Один із найавторитетніших знавців та дослідників творчості Я. Кухаренка – В. Чумаченко свого часу теж вважав, що поема «Харко, запорозький кошовий» належала перу Я. Кухаренка. Однак, згодом він змінив свою думку і доводив, що автором згаданого твору все ж був педагог Яків Мишковський [4, с. 59].

Водночас інші твори Я. Кухаренка стали невід'ємним складником традиційної української культури. Зокрема, до них належить п'єса «Чорноморський побит» (1836) [1, с. 259]. Видатний український композитор Микола Лисенко на основі цієї п'єси написав оперу «Чорноморці». Лібрето до опери належить перу ще одного знакового українського письменника – М. Старицького. Відома пісня з опери «Казав мені батько, щоб я оженився» стала українською народною і досі виконується українськими артистами. П'єса «Чорноморський побит» у ХІХ ст. не раз ставилася українськими театральними трупамі (зокрема М. Кропивницького) і була свого часу дуже популярною не лише серед українців Кубані, а й решти українських земель.

Деякі твори Я. Кухаренка, а також його епістолярна спадщина у 1861 – 1862 рр. друкувалися в знаковому часописі підросійських українців – журналі «Основа», західноукраїнському часописі «Зоря» та такій місцевій періодиці, як «Кубанські обласні відомості». В журналі «Основа» вийшли також такі його твори, як етнографічний нарис «Чабанський словник» (1861), «Пластуни» (1862), «Вівці й чабани в Чорномор'ї» (1862). Однак лише у 1880 р. видавцем Ф. Піскуновим у Києві було надруковано українською мовою окреме видання творів Я. Кухаренка під назвою «Збірник творів Кухаренка наказного отамана землі війська Чорноморського» [5, 6].

Зв'язки Якова Кухаренка з різними українськими центрами були доволі міцними та тривалими. Так, з початку 1840-х рр. Я. Кухаренко мав тісні стосунки з харківськими українофілами та зачинателями української науки й письменства – І. Срезневським, А. Корсуном, А. Метлинським, К. Сементовським, М. Костомаровим та іншими, що були об'єднані у товариство «Гурток». Для А. Метлинського цей письменник збирав етнографічні та фольклорні матеріали стосовно кубанських українців та надсилав до Харкова у т. зв. «Скарбничку» – своєрідний архів фольклорних матеріалів, яким опікувався І. Срезневський [5, 6].

Особливою сторінкою біографії Я. Кухаренка була дружба з Т. Шевченком (тривала понад 20 років). З поетом чорноморський отаман вів активне листування, навіть коли Т. Шевченко перебував на засланні, та підтримував його матеріально. Цікаво, що після повернення із заслання Я. Кухаренко запрошував у своїх листах Т. Шевченка відвідати Чорномор'ю, а останній навіть присвятив Я. Кухаренку свою поезію «Москалева криниця» [3, с. 59].

Я. Кухаренко став також організатором українофільського гуртка на Кубані, який займався розповсюдженням українських видань серед козаків (після його загибелі цю справу продовжили члени його родини) [1, с. 257]. У цей гурток окрім самого Я. Кухаренка та його родичів входили такі місцеві українські діячі, як поет, актор та драматург Д. Дмитренко-Бут та його дружина Віра, український поет і журналіст із Сієська І. Подушка, поет Ф. Бойчук, публіцист та мемуарист С. Шарап, прозаїк В. Вареник, поет і драматург В. Мова-Лиманський, драматурги І. Стеценко-Нордега та К. Головатий, творчість яких перебувала під впливом Т. Шевченка і котрі активно пропагували в Чорномор'ї Шевченкові твори [7, с. 159].

Одним із напрямків діяльності гуртка кубанських українофілів, очолюваного Я. Кухаренком, були заходи щодо збереження та культивування історичної пам'яті серед кубанських українців. Завдяки особистій енергії Кухаренка, на Кубані почали більш масово організовуватися бібліотеки. Він впливав також і на формування їхніх фондів. Зокрема, Я. Кухаренко як наказний отаман Чорноморського козацького війська рекомендував козацьким старшинам закупити для полків і відділів «Історію Нової Січі» Аполлона Скальковського, з яким отаман особисто листувався [1, с. 257].

Одним із маркерів, що демонструє шире українофільство Я. Кухаренка, є ставлення його та близьких до рідної мови. Зокрема, відомо, що вся його велика родина (сини та доньки) у побуті завжди спілкувалися лише українською мовою, співали українські пісні, дотримувалися українських звичаїв та обрядів. Своїх доньок він послав здобувати освіту в такі українські міста, як Харків та Одеса. Таким чином Кухаренко прагнув зберігати неперервний зв'язок своєї родини з іншими українськими землями. Так, його старша донька Ганна з кінця 1843 року проходила навчання у Харківському інституті шляхетних дівчат. Цікаво, що чоловік Ганни – Аполлон Федорович Ликов, окружний урядник відповідав за організацію серед чорноморських козаків освіти та клопотався про проведення освіти для дітей чорноморців українською мовою. Молодша Кухаренкова донька Лідія у 1850-1857 роках навчалася в Одеському інституті шляхетних дівчат. З 1856 року у цьому жіночому навчальному закладі навчалась і третя його донька – Марія Кухаренко [5]. Родичі Якова Кухаренка теж були активістами української справи.

На жаль, у 1862 р. Яків Кухаренко пораненим потрапив у полон до горців, де згодом і загинув від отриманих ран. Його смерть майже співпала з таким сумнозвісним цензурним актом російської влади щодо обмеження вживання української мови, як Валуєвський циркуляр (1863). Цей цензурний акт сильно підважив розвиток молодого українофільського руху, у тому числі й на Кубані. Таким чином смерть Я. Кухаренка у 1862 р. фактично ознаменувала завершення першого етапу українського відродження на Кубані.

Підсумовуючи, відзначимо, що питання глибшого подальшого дослідження літературної та громадської діяльності Якова Кухаренка залишається актуальним, а його постать заслуговує на переосмислення в сучасному контексті. В умовах агресії, коли московська пострадянська імперія маніпулює історичними фактами й «присвоює» собі цілі сторінки української історичної та культурної спадщини, пам'ять про наше минуле (особливо в тих регіонах, що нині опинились поза межами української держави) потребує захисту. Існує нагальна потреба в дослідженнях, які б повертали в колективну пам'ять українського народу такі постаті, як Яків Кухаренко. Це дозволить не лише захистити від московських зазіхань український історичний наратив Кубані, але й згодом допоможе відновити історичну пам'ять тих українців, що зазнали нищівного впливу московської асиміляції в Кубанській Україні.

Джерела

1. Білий Д. Д. Українці Кубані в 1792 – 1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей: Монографія. Львів – Донецьк: Східний видавничий дім, 2009. 543 с.
2. Омельченко Г. Яків Герасимович Кухаренко, Наказний Отаман Війська Чорноморського. Кухаренко Я. Г. Твори. Перше повне ілюстроване видання. Під ред. Г. В. Омельченка. Прага: Громада українців з Кубані. 1928. С. 7 – 17.
3. Слуцкий А. О книжной культуре Черномории и Якове Герасимовиче Кухаренко. Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 45. Донецьк-Маріуполь-Покровськ, 2018. 302 с. – (серія Проблеми філології. Літературознавство. Історія. Освіта. Соціологія. Економіка та екологія. Пам'ятки культури. Проблеми державотворення)
4. Супрун-Яремко Н. О. Яків Мишковський: «загадка» чи реальність? Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки. № 16. 2019. С. 58- 63.
5. Федина А. И. Украина в жизни первого кубанского писателя Я. Г. Кухаренко. Кубань – Украина. 2006. URL: <http://kuban-ukraine.org/ru/fedina.html>
6. Чумаченко В. К. Кухаренко Яків Герасимович. Енциклопедія історії України. Т. 5.: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2008. С. 541.
7. Чумаченко В. К. Українська літературна традиція кубанських козаків. Новий обрій, Альманах: Література, мистецтво, культурне життя. Ч. 11. Австралія, Мельбурн: Видавництво «Ластівка», 1999. С. 158-161.

Ціватий Вячеслав Григорович

Кандидат історичних наук, доцент

Заслужений працівник освіти України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГУМАНІЗМУ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ: КРЕАТИВНИЙ, ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ І ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ

Проаналізовано в контексті інституціональних гуманістичних традицій та інституціональної історії культурної дипломатії основні напрями політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – флорентійця Джованні Бокаччо (1313-1375), оскільки його практичний досвід, креативна харизма і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й до сьогодні, а його ім'я й творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії, гуманізму та культурної дипломатії. Ключові слова: дипломатія, гуманізм, інституціоналізація, доба Відродження, Джованні Бокаччо, Італія, Україна.

Серед зовнішньополітичних постулатів доби Середньовіччя та Ранньомодерного часу вже стало традицією вважати Італію, з її містами-державами, фаворитом втілення й просування політико-дипломатичних ідей та традицій європейської дипломатичної практики, яка актуально залишається й на сьогодні. Тому цілком можна погодитися з твердженням, що Італія є прабатьківщиною сучасної дипломатії, культурної дипломатії та гуманізму, а тому кожній освіченій пересічній і непересічній особистостям не завадить долучитися до історії дипломатії, і знати причинно-наслідкові зв'язки в європейській інституціональній моделі дипломатії [1, с. 2-18; 13].

Цьому пріоритетові сприяли й ті обставини, що в Італії знаходилася резиденція папи – центр католицтва, з незліченними міжнародними зв'язками і стосунками, а також у цей час формувалася (інституціоналізувалася) перша європейська система міжнародних відносин, а провідними державами-акторами виступали Франція, Італія та Іспанія. У цей час в Європі вирували перша всеєвропейська війна з узагальнюючою назвою – Італійські війни (1494-1559 pp) [4, с. 26-31]

Італійські міста-держави Венеція, Генуя, Піза, Флоренція й Мілан забезпечували захист інтересів своїх громадян за кордоном шляхом організації консульської служби. У довгому й блискучому списку видатних флорентійців-дипломатів зустрічаються такі всесвітньо відомі імена, як Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо в XIV столітті, Нікколо Макіавеллі і Франческо Гвіччардіні на початку XVI століття. Серед дипломатів інших італійських держав також зустрічалося чимало відомих постатей. Так, у Мілані в середині XV століття на чолі дипломатичної служби стояв Франческо Сфорца – наставник Людовіка XI в таємниці італійського дипломатичного мистецтва. Найбільш блискучими дипломатами серед пап були Григорій VII і Інокентій III [10].

Венеціанський дож Енріко Дандоло, енергійний 90-річний старий, примудрився перетворити четвертий хрестовий похід у блискучу торгову операцію. Однак для республіки святого Марка характерні не окремі дипломати, як би талановиті вони не були, а вся система, вся організація дипломатичного справи, яка створила з Венеції, як тоді говорили, «школу дипломатії для всього світу». З нею й конкурувала на той час флорентійська дипломатична школа. Флорентійській і венеційській дипломатіям були властиві як дух таємниці й ревнотної недовіри, так і професійність, майстерність, витонченість, інституційність, системність й цілеспрямованість, якими виявилось перейнято та інституційовано все державне управління цих міст-держав. Перейнявши у Візантії методи й прийоми її дипломатії, Венеція й Флоренція підняли їх до ступеня мистецтва. Усі способи зваблювання, підкуп, лицемірство, зрада, віроломство, шпигунство в дипломатичному відомстві Венеції та Флоренції були доведені до віртуозності. Флорентійці та венеціанці вирізнялися особливими вміннями використовувати в дипломатичних цілях своїх купців. Нерідко флорентійські й венеціанські посольства отримували інформацію і від приїжджих іноземних купців і навіть іноземних студентів. Одним із перших гуманістів і славним представником когорти відомих флорентійських дипломатів епохи Відродження був Джованні Боккаччо (1313-1375) (італ. *Giovanni Boccaccio*), друг Франческо Петрарки. У біографії Джованні Боккаччо є прогалини, що їх не змогли заповнити багаторічні пильні дослідження істориків й філологів. Є в ній відомості, відносно яких серед науковців досі нема одностайної думки. Лише приблизно можна встановити дати деяких подій його життя [2, с. 193-200; 8].

У ранніх творах Джованні Боккаччо під корою літературної моди, крізь намул умовностей і шаблонів, можна помітити й особисті переживання, глибинну течію дуже інтенсивного внутрішнього і політико-дипломатичного життя. Перший (неаполітанський) період творчості Боккаччо майже цілком поетичний, у ньому домінує середньовічна традиція. У цей період він створив ліричні сонети, роман «Філоколо» (*«Filokolo»*, 1336-1341), поему в октавах «Філострато» (*«Filostrato»*, 1338), потім «Тезейду» (*«Teseida»*). Не зважаючи на принади міського життя й хорошої освіти, його продовжує захоплювати тільки поезія. Гроші й становище батька відкрили йому доступ в великосвітське суспільство і відчинили двері літературно-наукового гуртка гуманістичного спрямування, що збирався при дворі короля Роберта Анжуйського. У ці роки до Неаполя стали доходити вірші Петрарки і чутки про його незвичайну навченість. Прочитавши петрарківські сонети, Джованні Боккаччо спалив всі свої юнацькі віршовані досвіди [3, с. 3-26].

До гуманістичного відкриття світу й людини Дж. Боккаччо прийшов своїм шляхом – не стільки в результаті нового прочитання класиків, скільки під впливом сприйняття самої дійсності анжуйського Неаполя. Саме Неаполь допоміг Джованні Боккаччо по-новому задуматися над роллю, яку відіграє в житті людини розум, великодушність, мужність, доля, випадок, а також прищепив йому, синові розважливого флорентійського купця, ту любов до романтики, яка становить одну з найбільш привабливих рис його кращих творів. Повне естетичне розкриття ідеали гуманіста Боккаччо отримали в «Декамероні» (1351). Ця книга стала першою великою перемогою ренесансного реалізму. У «Декамероні» Боккаччо обігнав століття і навіть самого себе [7].

Доля милостиво визначилася так, що Джованні Боккаччо оселився при дворі короля Неаполітанського Роберта, де значно розширилося його коло політико-дипломатичних знайомств того часу. А вже з 1341 року Флоренція стає його основною домівкою. Молодий поет, повернувшись у Флоренцію, став одним з авторитетних дипломатів флорентійської комуни. Боккаччо служив їй не за страх, а за совість. Флоренція призначила Джованні Боккаччо своїм скарбником, доручила придбати в Неаполі місто Прато і щонайменше сім разів посилала його з важливими дипломатичними дорученнями, з них тричі – до різних середньовічних інституцій. За обов'язком служби він об'їздив усю Італію, побував у Авіньйоні та, ймовірно, у Тіролі. Саме флорентійський народ допоміг Джованні Боккаччо прийти до ренесансного гуманізму, яким проникнуті майже всі твори, створені ним вже у Флоренції: «Амето, або Комедія про флорентійських німф» (*«Commedia delle ninfe fiorentine»*), «Любовне видіння» (*«Amorosa visione»*), «Елегія мадонни Фьяметти» (*«L'Elegia di madonna Fiammetta»*), «Фьезолінські німфи» (*«Ninfale fiesolano»*) [3, с. 3-26].

Флоренція – це найбільший середньовічний політико-дипломатичний, культурний, торговельний і фінансово-економічний центр в Європі. Остаточо пов'язавши свою долю з Флоренцією, Джованні Боккаччо

повністю поринає в дипломатичну діяльність й освоює віртуозність флорентійської дипломатичної школи. Головний твір Боккаччо – «Декамерон» (*«Decameron»*), задуманий у 1348 і створений у 1351-1353 роках [3, с. 3-26; 7; 11]. У флорентійський період Джованні Бокаччо виконує багаточисленні дипломатичні доручення співвітчизників: то є посланцем Астарро ді Поленто, то відправляється у грудні 1351 – січні 1352 року в Тіроль до Людвіга Бранденбурзького (Баварського) в якості прохача допомоги та укладення угод проти міланських Вісконті, то з цією ж місією проти Вісконті Бокаччо відвідує Форлі й Равенну, а в 1354 році бере участь в організації дипломатичного побачення між Інокентієм VI і Карлом IV, то в червні 1359 року, можливо, відвідав Ломбардію з місією, про яку джерела не зберегли точних відомостей, і так далі й тому подібне.

Але ні вдала дипломатія, ні гарна поезія, ні майстерні письменницькі праці не дали йому досить коштів для тогочасного існування, що змушує його оселитися наприкінці свого життя в маленькому маєтку в Чертальдо й жити на мізерні підробітки та збереження. Там він написав нові твори на латині (у числі яких *«Genealogia deorum gentium»* – Генеалогія язичницьких богів) і на вольгарі (*народній італійській мові») («Corbaccio»*). Проте час від часу він все ж повертався у Флоренцію, здійснив також поїздки в Равенну (взимку 1361-1362 рр.), Неаполь (взимку 1362-1363 рр.) і до Петрарки у Венецію (навесні 1363 р.) [6; 9]. Хоча Боккаччо високо цінував латинську мову й гарно нею володів, проте сам він користувався нею в літературній діяльності набагато менше, ніж його інші сучасники, зокрема – Франческо Петрарка. Крім наукових праць, він написав латиною ще 16 еклог (у 1348-1363 роках), цікавих тільки в біографічному відношенні. У цілому латинські твори Джованні Бокаччо мають незрівнянно менше значення, ніж латинські роботи того ж Франческо Петрарки. Цицеронова латинь була перетворена Джованні Бокаччо на зброю дипломатії [9].

В організації посольської служби флорентійська дипломатія створила власну дипломатичну школу. Її суперницею можна вважати лише венеційську дипломатичну школу. Інші італійські держави лише наслідували їх приклад. Збереглися джерела, які дозволяють судити про те, що вже з XIII століття почалося видання низки постанов, в яких до дрібниці регулювалася поведінка та діяльність закордонних представників республіки. У день повернення у Венецію чи Флоренцію посол повинен був з'явитися в державну канцелярію і занести в особливий реєстр, яким завідував великий канцлер, повідомлення про своє прибуття. Після повернення посол зобов'язаний був представити звіт про здійснені ним витрати. Винагорода послів було досить скромним і далеко не відповідала витратам, які їм доводилося нести за посадою. У своїх донесеннях послі гірко скаржилися на цю обставину. Як зазначається в повідомленні одного з них, не дивно, що багато громадян воліють залишатися у Венеції чи Флоренції, та жити там приватними особами, а не вирушати послами в чужі краї [5, с. 103-107; 6].

Зі зміцненням дипломатичних зв'язків термін перебування в країнах послів поступово подовжувався. У XV столітті було постановлено, що час перебування посла за кордоном не повинен перевищувати двох років. У наступному столітті цей термін був продовжений до трьох років. Посли зобов'язані були інформувати уряд своєї республіки про стан справ держави їх перебування. З цією метою вони регулярно, спочатку раз на тиждень, а, з поліпшенням засобів зв'язку, значно частіше – відправляли на батьківщину депеші. Ці донесення, які надходили від послів з усіх держав, давали як би миттєвий знімок політичного та дипломатичного становища у Європі та світі.

Частина депеш або навіть цілі депеші нерідко були зашифровані. Дипломатичні шифри завжди були об'єктом посиленої уваги флорентійських і венеційських правителів, які надто ревнісно ставилися до таємниць власної дипломатичної кореспонденції. Інші держави Італії також почали застосовувати шифр у своїх дипломатичних посланнях. У канцелярії папи римського шифри застосовувалися вже в першій половині XIV століття і спочатку укладалися в заміні одних слів іншими, умовними. Так, замість «гвельфи» писалося «сини Ізраїлю», замість «гибелліни» – «егіптяни», замість «Рим» – «Срусалим».

Добре розроблені системи шифрів застосовувалися вже в XV столітті й у Мілані. Шифрована дипломатична переписка викликала незадоволення, а іноді протести й репресії з боку зацікавлених дворів. Так, султан Баязид II, дізнавшись, що венеціанський байюло Джероламо Марчелло посилає своєму уряду шифровані листи, наказав йому протягом трьох днів покинути країну. Султан заявив, що він взагалі не має наміру терпіти в себе при таких умовах венеціанського байюло [9].

Тим часом політико-дипломатична ситуація під впливом модернізаційних процесів у сфері комунікації в Європі різко змінилася: у 1365 р. Флоренція вступила в новий період міжнародних і політико-дипломатичних відносин, і Джованні Бокаччо отримав нові посади: йому було доручено нагляд над найманими військами. Дуже важливою була його дипломатична поїздка в Авін'йон у серпні-листопаді 1365 р., у ході якої він запропонував папі Урбану V підтримку Флоренції для перенесення папського престолу в Рим, а пізніше – у листопаді 1367 р., Бокаччо був у Римі з дипломатичним дорученням, щоб привітати понтифіка з вдалим завершенням всього заходу. Будучи великим представником італійської культури та

дипломатії, Джованні Боккаччо вніс важливий внесок у зовнішню політику й дипломатію уряду Флоренції, яка була спрямована насамперед проти імперії та проти будинку Вісконті; надав йому допомогу в цьому плані ще й написанням кількох дипломатичних послань. Письменник став одним з основних авторитетів у розвитку нових поколінь громадян міста [4 с. 26-31; 6].

Останній період життя й творчості Боккаччо пройшов під знаком дружби з Франческо Петраркою. Він пише латинською мовою твори і разом з Петраркою закладає основи гуманістичних «наук про людяність», які в кінці XV – початку XVI ст. стануть важливою ідейною передумовою для розквіту ренесансної літератури національною мовою не лише у Флоренції, але й у всій Італії. Вплив Джованні Боккаччо на літературу Відродження був значним, він став школою для майже всіх прозаїків Італії, його учнями і послідовниками були Ф. Саккетті, П. Браччоліні, М. Гуардаті, А. Фіренцуола, М. Банделло, Дж. Чінтіо, в Англії його послідовником був Дж. Чосер, який самобутньо потрактував сюжети «Декамерона» у своїх «Кентерберійських оповіданнях»; у Франції його шанувальницею була Маргарита Наваррська, яка написала «Гептамерон»; в Іспанії – Лопе де Вега і Мігель де Сервантес. «Декамерон» значно вплинув на німецьку антиклерикальну новелу епохи Реформації. Боккаччо справив великий вплив на подальший розвиток реалізму в літературі Відродження й пізніше – у XVII та XVIII ст [1, с. 2-18].

В Україні наприкінці XVII – початку XVIII ст. з'явився перший український віршований переказ дев'ятої новели четвертого дня, здійснений з віршованої польською мовою переробки. Боккаччо серед інших італійських поетів Відродження згадує герой повісті Тараса Шевченка «Варнак». У 1879 р. у львівській газеті «Правда» було опубліковано переклад фрагменту твору. Повністю «Декамерон» вийшов друком 1928 р. у перекладі Л. Пахаревського і П. Майорського, а в 1964 р. – у неперевершеному перекладі Миколи Лукаша [12; 13].

Отже, урахувавши особливості модернізаційних і трансформаційних процесів у Середньовічній та Ранньомодерній Європі, варто акцентувати увагу на тому, що Джованні Боккаччо (1313-1375) був одним із когорти перших гуманістів і одним з найосвіченіших людей Італії та Європи. Джованні Боккаччо – один із перших видатних представників гуманізму не лише в італійській, а й у всій європейській літературі. Приналежністю Боккаччо до гуманістичного руху визначаються не лише риси його творчості, не лише характер його політико-дипломатичної та літературної діяльності, а й деякі факти та особливості його суспільно-політичного життя. У його дипломатичній діяльності втілювалася тогочасна практика й найкращий дипломатичний інструментарій флорентійської школи дипломатів, яку уособлював саме Джованні Боккаччо. У добу його дипломатичної діяльності – добу Середньовіччя – в Європі формуються основи національних моделей дипломатичних служб держав цього регіону. Дипломатичний інструментарій та прийоми італійської – особливо флорентійської й венеціанської дипломатії – здійснили значний вплив на дипломатію, моделі дипломатії, органи зовнішніх зносин, які формувалися в цей час в Європі, дипломатію держав – Іспанії, Англії, Франції, Швеції та Австрії.

Інституціональна історія європейської культурної дипломатії та гуманістичних традицій Європи потребує своїх подальших наукових досліджень.

Джерела

1. Бистрицький Є. Вступ. Є. Бистрицький, Р. Зимовець, С. Пролєєв. Комунікація і культура в глобальному світі. К.: Дух і Літера, 2020. С. 2-18.
2. Киридон А. М. Музеї як інституції пам'яті. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 16(1). С. 193-200.
3. Кочур Г. Джованні Боккаччо: Вступна стаття до видання Декамерону 1964 року у перекладі Миколи Лукаша. Дж. Боккаччо. Декамерон. Х.: Фоліо, 2004. С. 3-26.
4. Ціватий В. Г. Данте Аліг'єрі: політичний діяч, поет і дипломат. Зовнішні справи. 2016. №2. С. 26-31.1
5. Ціватий В. Г. Культурна спадщина і міжнародні аспекти інноваційних досліджень в археології: експериментальний, освітньо-науковий та інституціональний аспекти. Археологія Північно-Східної України: здобутки, сучасний стан та перспективи. Збірник наукових праць. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 103-107.
6. Boccaccio G. Trattatello in laude di Dante. Introduzione, prefazione e note di L.Sasso. Milano: Garzanti, 2009. 135 p.
7. Boccaccio Giovanni. Decameron. Milano, 2017. 996 p.
8. Branca V. Boccaccio medievale. Firenze: Sansoni, 1970. 349 p.
9. Branca V. Giovanni Boccaccio. Profilo biografico. Firenze: Sansoni, 1977. 228 p.
10. Daria Perocco, Boccaccio (comico) nel teatro (comico) di Machiavelli, in Quaderns d'Italia).2009. N. 14.
11. Giovanni Boccaccio. Decameron. Edizione Integrale, R. Marrone, edizioni Newton, 2010. 266 p.
12. Modern Diplomacy in Practice. Written and Edited by Robert Hutchings, Jeremi Suri. Springer Nature Switzerland AG, 2020. 260 p.
13. Public Diplomacy: A New Strategic Imperative, 2016. 196 p.

Плецан Христина Василівна

Кандидат наук з державного управління, доцент
Київський університет культури

СТАРТАП ЯК ОДИН ЗІ СТУПЕНІВ ЕВОЛЮЦІЇ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Вам знадобиться впевненість у своїх переконаннях
і здатність ігнорувати чужу критику...

У дослідженні проведено аналіз тенденцій створення і реалізації стартапів у процесі еволюції креативних індустрій, крізь призму культурологічного виміру. Виокремлено основні кроки формування і реалізації стартапу в культурно-креативному просторі України. Охарактеризовано пріоритетні характеристики стартапу креативних індустрій, що відіграють важливу роль у розвитку і популяризації культурного продукту креативних індустрій та має вагомий вплив на культурний розвиток суспільства. Розкрито специфіку і основні кроки реалізації стартапу в креативних індустріях, що формуються відповідно до викликів часу на основі натхнення, креативу, колоборації та кроскультурної взаємодії. Аргументовано, що виконуючи роль механізму розвитку та популяризації креативних індустрій, стартапи стали популярною формою культурного споживання, відповідно впливаючи на людські ресурси та формуючи певний спосіб життя і світосприйняття. Доведено важливість реалізації стартапів як можливості створення умов творчій активності та конкурентного культурно-креативного простору. Ключові слова: культура, креативні індустрії, еволюція, стартап, проєктний менеджмент, культурно-креативний простір, сталий розвиток.

Інновації сприяють розвитку креативних індустрій та забезпечують можливість реалізувати креативні ініціативи в нових сенсах, пріоритетах, культурних цінностях і цілях, креативних продуктах та інноваційних технологіях. Зауважимо, що будь-яка культурно-креативна ініціатива розпочинається з креативної ідеї, продукту, команди та реалізації проєкту.

Загалом креативні індустрії як високо інноваційна складова зі значним потенціалом для формування капіталу, відкриття нових робочих місць шляхом створення та використання інтелектуальної власності забезпечують платформу для розробки і реалізації стартапів. Зосередимось більш детально на особливостях і специфіці розуміння культурний стартап в креативних індустріях. У загальному значенні культурний стартап можемо розглядати як проєкт; як відповідну діяльність в креативних індустріях, що спрямована на створення культурно-креативного продукту, культурного блага або послуги. Розкриваючи основні характеристики стартапу креативних індустрій виокремлюємо чітко визначені цілі, бюджет, встановлені терміни, план і планування реалізації проєкту, зворотній зв'язок. Відповідно ключовими елементами для реалізації стартапу є креативна ідея, якісний продукт, сильна команда і успішна реалізація.

Зауважимо, що важливу роль у реалізації стартапів секторів креативних індустрій відіграє Українська асоціація управління проєктами «УкрНЕТ» (Ukrainian Project Management Association «UPMA»). Основною місією асоціації є формування стилю корпоративної культури і компетентності в управлінні проєктами підприємств і бізнесів України на основі проєктного управління, що забезпечує конкурентоспроможність. Зусилля Асоціації спрямовані на розвиток в культурно-креативному просторі управління проєктами з використанням сучасних систем сертифікації компетентності, персоналу, команд та організацій, методів та інформаційних систем (Офіційний сайт Української асоціації управління проєктами «УкрНЕТ»). Відтак в основі діяльності проведення міжнародної сертифікації професійних проєктних менеджерів, стартаперів, організацій, консультантів і тренерів (викладачів) на базі системи IPMA®, надання консультаційних послуг, проведення навчальних курсів з управління проєктами, видання книг, стандартів, навчальних посібників тощо.

Водночас, у формуванні концептуальних засад проєктного менеджменту та стартапів, зокрема, в середовищі креативних індустрій України важливу роль потрібно віднести Українському культурному фонду (державний орган, інвестор креативних індустрій). З ініціативи та за підтримки Українського культурного фонду реалізується культурне розмаїття, сприяння творення культурно-креативного продукту та інтеграції української культури у світовий культурний простір. Підтримка проєктів Українським культурним фондом здійснюється на конкурсних засадах та грантових можливостях. Протягом 2018-2022 років Український культурний фонд підтримав близько тисячі проєктів. Відтак, з ініціативи та за підтримки Українського культурного фонду реалізується культурне розмаїття, сприяння творення культурно продукту та інтеграції української культури у світовий культурно-креативний простір.

Ключовим у реалізації стартапу є творчий підхід. Водночас звернемо увагу на основні вимоги до планування діяльності стартапера, що реалізуються за допомогою семи «R» і забезпечать високу продуктивність праці. До них відносимо способи організації правильного мислення. Зокрема: *resistance*, що слід розуміти як реакцію, опір. Якщо у здійсненні функціональних обов'язків працівник зіштовхується з невдачею, то необхідно думками повернутись назад і проаналізувати причини; *reevaluate* – повторний розгляд ситуації; *reorganization*, реорганізація, що забезпечує високу ефективність професійної діяльності; *restructuring* – реструктуризація, на виконання якої йде 20% роботи для виконання найважливіших справ, які мають найбільшу цінність, і якомога менше часу для всіх інших; *reengineering* – безперервний пошук способів здійснювати комунікативний процес простіше і швидше; *reinventing* – переосмислення; *regain control* – контроль над здійсненням комунікативної взаємодії (Кові, 2014). Таким чином, ефективне планування у процесі підготовки і запуску стартапу передбачає підготовку до реалізації поставлених завдань і організації часу; уникнення зайвих /додаткових планів; створення умов для перепочинку між завданнями; гнучкість; креативність; розподіл великих завдань на підзавдання; отримання максимального результату за мінімум часу; вміння зосереджуватись на пріоритетах утримання споживачів, створити «ефект захоплення» та відмежовуватись від неважливого, тощо.

Таким чином, ретроспективний аналіз дає можливість виокремити основні кроки реалізації стартапу в креативних індустріях. Впершу чергу розпочинаючи стартап необхідно оцінити масштаби його розвитку в майбутньому. Водночас зосередити увагу на ключових моментах, зокрема, виокремити ініціаторів стартапу – сформулювати назву/місію/візію – обґрунтування актуальності і доцільності реалізації стартапу – підбір маркетингових стратегій – планування відповідних очікуваних результатів – визначення партнерів – встановлення дедлайнів – виокремлення критеріїв успішності стартапу – формування бюджету – зворотній зв'язок.

Нині в креативних індустріях України реалізовано і запущено значна кількість стартапів. Кожен сектор представлений успішними проектами. І попри війну РФ проти українського народу, вони продовжують діяти. Створюючи можливість світовій спільноті відкривати Україну, говорити про Україну, допомагати Україні. До прикладу, «ЦеГлинаАрт» (*мистецький простір і фестиваль сучасної кераміки*), Креативна Практика (*кар'єрно-освітню онлайн-платформу, що допомагає фахівцям отримувати актуальну креативну освіту онлайн та сприяє працевлаштуванню своїх випускників*), V-Art (*онлайн-платформа для виставки, продажу і колекціонування цифрового мистецтва*), HAPPY BRAIN (*мобільний додаток, що допомагає тренувати мозок за допомогою читання*), «Grammarly» (*сервіс який коригує тексти написані англійською мовою на стиль та граматику безпосередньо в браузері*); HexWix (*рекрутинговий майданчик для геймерів*), «Промприлад-Renovation» (*лофтовий бізнес-центр з галереєю креативних виробництв*), KyivMusicFilm (*кінодистрибуційна компанія*), «Chernikova» (*модний етно-бренд одягу*), «Малі видавці» (*агенція з просування та представлення незалежних видавців України*), WalQlike (*мобільний додаток із квестами*), Фронт креативних індустрій (*подкаст*), Reface (*застосунок, який за допомогою штучного інтелекту дозволяє користувачам змінювати обличчя у відео чи GIF*) та чимало інших успішних і креативних стартапів секторів креативних індустрій.

Не можемо оминути увагою і міжнародне змагання стартапів, що реалізується в рамках Creative Business Cup BRIGHT. Впершу чергу це платформа для пошуку іноземних інвесторів для реалізації креативного стартапу. Водночас це можливість серед 80 країн представити українські креативні індустрії, що забезпечує промоцію України загалом. Також можливості серед програм Британської ради (House of Europe) в Україні – Creative Enterprise, що є міжнародною навчальною програмою для підприємців сфери креативних індустрій, а також можливості участі у грантових конкурсних програмах для реалізації свого проекту. Програма розрахована на людей, які працюють над креативними стартапами у наступних сферах: видавництво, дизайн, мода, архітектура, візуальне мистецтво, музика, театр/танець, кіно, радіо/ТБ, фотографія, відеоігри, цифрові медіа, фестивальний менеджмент, креативні простори, IT-рішення для культурних/креативних ініціатив, ремесла. Важливо те, що представники креативних індустрій України активно реалізують ці можливості і максимально задіяні у пошуках можливостей реалізувати ідеї.

Аналізуючи в культурній ретроспективі проектну діяльність культурних менеджерів та реалізацію стартапів в креативних індустріях, можемо з впевненістю зауважити, що успішність результату забезпечує впершу чергу ефективна команда. Команда об'єднує зусилля усіх в особливу цілісність, їх потенціал є вищим за індивідуальні зусилля. Якщо у групі люди діють незалежно один від одного, виходячи з власних бажань та потреб, то члени команди діють спільно з метою досягнення результатів, у яких зацікавлений кожен із них. Успішний культурний менеджер чітко має усвідомлювати, що людей не потрібно безперервно контролювати в процесі діяльності, команді потрібно задавати необхідний напрям. Після чого потрібно налаштувати учасників команди так, щоб ніщо не завадило досягнути успішних результатів, тим самим досягнути ефекту кристалізації команди. Успіх виконання завдань, що стоять перед командою, багато в

чому залежить від ясності цілей, шляхів їх досягнення і критеріїв оцінки ступеня досягнення цілей. Члени команди повинні мати чітке уявлення про зв'язки між цілями, методами роботи і завданнями.

Важливу роль у цьому контексті відіграє і Фонд розвитку інновацій (Український фонд стартапів), що є державним фондом, започаткованим за ініціативою Кабінету Міністрів України, що сприяє створенню та розвитку технологічних стартапів на ранній стадії розвитку, з метою підвищення їх глобальної конкурентоспроможності (Офіційний сайт Український фонд стартапів, 2022). У співпраці з Міністерством освіти і науки, Creative Business Academy України, Фонд забезпечує проведення інтенсивних хакатонів, майстер класів, тренінгових програм за участю успішних іноземних і українських експертів задля колоборації наукового та інноваційного потенціалу науковців, стартапів, компаній, експертів, інвесторів, медіа, пошуку інноваційних ідей та рішень, підвищення рівня компетентностей.

Як резюме зазначимо, що ефективна робота з формування і реалізації стартапів в креативних індустріях забезпечить динамічність, оригінальність, конкурентоспроможність та нові траєкторії розвитку. Відтак концептуальні засади успішної реалізації стартапів в середовищі креативних індустрій реалізуються крізь призму ефективних шляхів. Таких як: ґрунтовна підготовка креативного стартапу; координація індивідуального знання і досвіду стартаперів; ефективна комунікація; мотивація; критичне і креативне мислення; ґрунтовна планова підготовка і застосування ефективних методів, тактик і механізмів командної діяльності; оптимальне співвідношення ресурсів часу, потенціалу, творчості, очікувань та можливостей; готовність працювати над сумнівною ідеєю; наявність лідерських якостей; високий рівень культури; працьовитість і наполегливість; стратегічний аналіз та реагування на зовнішнє і внутрішнє середовище; забезпечення можливостей для розвитку і конкурентоздатності стартаперів. Важлива те, що стартапи створюють впізнаваність і забезпечують позитивну промоцію України в світі.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене доречно підкреслити, що культурні цінності у різних формах і проявах в креативних індустріях є моделлю з унікальною особливістю збереження культурної спадкоємності, відтворення культурно-креативного простору та популяризацію української самобутності культури, що реалізується у креативних стартапах.

Джерела

1. Кові С. Р. 7 звичок надзвичайно ефективних людей. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 384 с.
2. Семенік О. П'ять років тому вперед: як розвивались хаби та культурні простори. Офіційний сайт «Привіт/media». 2021. URL: <https://pryvit.media/article/cultural-hubs/> (дата звернення 10.01.2023)
3. Українська асоціація управління проектами «УкрНЕТ» : офіційний сайт. URL: <http://upma.kiev.ua>.
4. Український культурний фонд : офіційний сайт. URL: <https://ucf.in.ua/> (дата звернення 10.01.2023).
5. Український фонд стартапів: офіційний сайт. URL: <https://usf.com.ua/#usf-sc-3> (дата звернення 10.01.2023).
6. Фаріньє К. Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні. URL: <https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/ResearchUA.pdf> (дата звернення 10.01.2023).
7. A Guide to the Project Management Body of Knowledge – PMBOK Guide. 2021 URL: <https://www.pmi.org/pmbok-guide-standards/foundational/PMBOK> (дата звернення 10.01.2023).
8. Holzmann V., Mazzini, L. Applying Project Management to Creative Industries: The Relationship Between Leadership Style and Project Success. Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict, 2020. 24(1), 1-17.

Розділ третій

Спорт, фізична культура, рекреація, туризм

Семенов Андрій Іванович

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет***ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ ЯК ЖИТТЄВО НЕОБХІДНА ПОТРЕБА ЛЮДИНИ**

Стаття присвячена фізичному вихованню та здоров'ю людини. Значенню фізичної культури та спорту в теперішній час та розвитку фізичних якостей людини. Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура, спорт, здоров'я.

Постановка проблеми. Погіршення стану здоров'я, через несвідоме відношення людини до фізичного розвитку.

Мета дослідження. Фізичний розвиток людей в сучасному світі.

Результати дослідження. Фізичне виховання, фізична культура і спорт – це найбільш економічно вигідний і ефективний шлях профілактики захворювань, зміцнення генофонду та психофізичного здоров'я, підвищення потенціалу трудових ресурсів, зростання добробуту населення та вирішення інших соціальних проблем. Потреба фізичного навантаження в житті людини цілком виправдана. Адже спорт – це не тільки самоорганізація й дисципліна, здоров'я та молодість, це також елемент культури та стиль життя – це саме життя, рух вперед!

Особливо в теперішній час значення фізичної культури та спорту набувають велике значення, у вік технічної революції, коли бурхливими темпами в усі галузі держави впроваджуються механізація, автоматизація і комп'ютеризація. Працю багатьох робочих поступово зводять до управління машинами. Це знижує м'язову діяльність людини, а без неї багато органів людського тіла поступово слабшають і функціонують вже не як раніше [1].

Людині потрібно бути розвинутою в усіх напрямках. Всебічний розвиток людині необхідний для того, щоб мати можливість брати участь у всіх напрямках діяльності. Наприклад професійній, громадській, спортивній, художній та інших. Але для цього потрібно розвинути структуру особистості, зробити її комунікативною, здатною до трансформації художньої діяльності, сформувані ціннісні орієнтації. Це можливо якщо людина введе різноманітність змісту, форм і способів своєї діяльності. Та зробить оптимальне поєднання у процесі свого культурного розвитку.

Сьогодні великий відсоток новонароджених дітей вже мають проблеми зі здоров'ям. В першу чергу через проблеми здоров'я молодих батьків. Тому є вкрай важливим завдання укріплення здоров'я через фізичні вправи, заняття спортом та загартовування організму [2].

В наш час з'явилося дуже багато нерухоливих професій. Через те, що багато людей перейшли на дистанційне навчання чи дистанційну роботу вони почали недостатньо рухатися. Недолік руху необхідно компенсувати свідомими заняттями спортом. В університетах, клубах, секціях на заняттях фізичною культурою інформація повинна надаватися не у виді дешевої пропаганди «спорт – це добре», а з поясненням у доступній формі фізіологічної ролі руху.

Сутність використання спорту полягає в підвищенні енергетики організму, що є передумовою до підвищення адаптації організму до навколишнього середовища.

В іншому аспекті фізична культура є тією ж частиною загальної культури людини, яка може виражатися ступенем розвитку її фізичних сил і рухових навичок та здоров'я. Вона дозволяє за допомогою своїх специфічних засобів і методів розкривати потенційні фізичні можливості людини [3].

Масові заняття спортом повинні бути справді масовими та давати кожній дитині змогу виконувати доступні їй вправи протягом усього заняття. Фізкультура мусить стати дітей більш активними. Це сприяло б підтримці тону життєдіяльності учнів, нормальному їх розвитку та профілактиці захворювань. Звичайно потрібні щоденні заняття фізичною культурою, бодай в позаурочний час. До речі, ми сумніваємося, чи варто фізкультуру взагалі вважати навчальним предметом в академічному сенсі. Це – форма активного відпочинку. І вона має працювати на здоров'я, розвиток та на задоволення фізіологічних потреб дитини, а отже, стати елементом загальної культури [5].

В умовах сучасного виробництва фізична культура сприяє підвищенню працездатності людей і економічної ефективності виробництва. У сучасному світі істотно наростає усвідомлення ролі фізичної культури як фактора удосконалення природи людини та суспільства. Здоровий спосіб життя в цілому, фізична культура та спорт зокрема, стають соціальним феноменом. Використовуючи фізичні вправи в

режимі праці й відпочинку, раціональне харчування і т.д., можна в широкому діапазоні змінювати показники здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості.

Фізичне виховання є складовою частиною загальноосвітньої системи виховання молоді та прилучає молодих людей до культури через рухову активність у всіх формах, відіграє вирішальну роль у формуванні індивідуальності молодих людей, що іноді більш важливо, чим оздоровчий вплив фізичної культури [4].

Таким чином усвідомлення людством явища вправності та важливості так званої попередньої підготовки людини до життя, встановлення зв'язку між ними послужили початком появи справжнього фізичного виховання. Форми організаційного фізичного виховання з'явилися у Стародавній Греції спеціальне навчання молоді військовим і спортивним вправам.

Фізичне виховання – це педагогічний процес, спрямований на вдосконалення форми та функцій організму людини, формування рухових умінь, навичок, пов'язаних з ними знань та розвитку фізичних якостей.

У фізичному вихованні виділяють дві сторони: фізичну освіту та розвиток фізичних якостей.

Таким чином, фізичне виховання є процесом вирішення певних виховно-освітніх завдань, якому притаманні всі ознаки педагогічного процесу. Відмінною ж особливістю фізичного виховання є те, що воно забезпечує системне формування рухових умінь і навичок та спрямований розвиток фізичних якостей людини, сукупність яких вирішальною мірою визначає її фізичну дієздатність.

Фізичне виховання і спорт це є життєво необхідна потреба. В житті людини – найголовніше є здоров'я. Фізичні вправи впливають на весь наш організм. Вони покращують наше життя, роблячи наше здоров'я міцнішим.

Багато людей помилково вважають, що будь-яке фізичне навантаження під час виконання тих чи інших робіт може замінити фізичні вправи. Але це не так. Фізичними вправами можуть бути тільки такі рухи, які спеціально підбираються для оздоровчого впливу на різні органи та системи, розвиток фізичних якостей, корекції дефектів статури й не приводять до перевтоми організму. Ось тому, щоб не заподіяти собі шкоди, приступаючи до занять фізичною культурою чи спортом, необхідно порадитися із фахівцями, виконувати їх поради та проходити регулярний лікарський контроль і самоконтроль.

Фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної та трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєвоважливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами [6].

В теперішній час люди час від часу забувають про найголовніше в нашому житті – здоров'я. Відкладають все на потім, коли буде вільний час. Заняття спортом є найбільш ефективнішим шляхом профілактики здоров'я, профілактики захворювань, зміцнення генофонду та психофізичного здоров'я.

Висновок. Таким чином, спорт та фізична культура є багатофункціональним механізмом оздоровлення людей, самореалізації людини, її самовираження та розвитку. Тому останнім часом місце фізкультури та спорту в системі цінностей людини та сучасної культури різко збільшилося. Люди почали більше приділяти уваги та замислюватись над своїм здоров'ям.

Джерела

1. Булич Е. Г., Мурахов І. В. Валеологія. теоретичні основи валеології: навч. посіб. Київ, ІЗМН, 1997. 224 с.
2. Грибан Г. П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир: Рута, 2009. 594 с.
3. Грушко В. С. Здоров'я людини та основи здорового способу життя: навч. посіб. з курсу «Валеологія». Тернопіль, 2012. 386 с.
4. Дутчак М. Спорт для всіх і здоровий спосіб життя: Вісн. Прикарпатського ун-ту. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 11. С. 124-128.
5. Мурза В. П. Фізичні вправи і здоров'я. Київ: Здоров'я, 1991. 256 с.
6. Фізична культура і здоров'я: веб сайт. URL: https://pidru4niki.com/16631116/pedagogika/fizichna_kultura_zdorovya (дата звернення: 27.12.2022).

Короваєва Богдана Миколаївна

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
Науковий керівник: Рибалко Петро Федорович, доктор педагогічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОЗРОБКИ ЕКСКУРСІЙНО-КРАЄЗНАВЧИХ ТА СПОРТИВНО-ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Стаття присвячена можливостям максимального розкриття креативного потенціалу майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в сенсі розробки власних екскурсійно-краєзнавчих та спортивно-туристичних маршрутів, на прикладі розробки маршруту промислового туризму. Проаналізовано поняття «промисловий туризм», історію виникнення й розвитку промислового туризму, актуальність і відповідність запитам споживачів екскурсійно-краєзнавчих та спортивно-туристичних маршрутів промислового туризму. Досліджено промислові об'єкти південно-західної частини Чернігова та складено екскурсійно-краєзнавчий маршрут промислового туризму. Ключові слова: туризм, промисловий туризм, екскурсія, промислова екскурсія.

Сучасний ритм життя спонукає людей розширювати коло своїх інтересів та вподобань в питаннях рекреації і відпочинку. Викликом часу стають нові аттракції, які приносять незабутні враження. В результаті відкритого загальноукраїнського опитування через google-форму отримані наступні відповіді від 16898 респондентів віком 18-50 років:

- 91% вказали, що бажають в вихідні дні в рідному місті змістовно проводити вільний час;
- 89% вказали, що бажають відвідувати нові місця;
- 92% вказали, що бажають відвідувати нові екскурсії;
- 96% вказали, що їх приваблює промисловий туризм;
- 88% вказали, що при плануванні відпочинку в іншому місті насамперед дивляться перелік екскурсійних пропозицій;
- 93% вказали, що до нових екскурсій їх мотивують нові знання і враження;
- 94% вказали, що обов'язково будуть рекомендувати цікаві промислові маршрути і екскурсії друзям;
- 70% вказали, що в маршрутах промислового туризму їх цікавить екстремальна складова;
- 87% вказали, що розробкою маршрутів промислового туризму мають займатись відповідні фахівці;
- 69% вказали, що ніколи не відвідували екскурсійні маршрути промислового туризму.

З отриманих результатів опитування виникають наступні висновки:

1. Майбутні фахівці фізичної культури і спорту в процесі навчання, згідно навчальних програм вищих навчальних закладів, здобувають знання з організації спортивно-масової роботи; тренерської діяльності; туризму і краєзнавства; організації бізнесу в індустрії туризму і гостинності та активного туризму; громадського здоров'я, а значить, мають відповідні знання і навички для розробки маршруту промислового туризму і можуть самостійно їх складати.

2. У споживачів туристичних і рекреаційних послуг є попит на нові, цікаві маршрути.

3. Маршрути промислового туризму і промислових екскурсій ще не розроблені в достатній кількості і являють собою масштабне поле діяльності для фахівців фізичної культури і спорту.

Промисловий туризм надає можливість пізнати суть та особливості функціонування підприємств, заводів, станцій, та відчинити двері у світ, доступ до якого раніше був засекреченим.

Залежно від мотивації людей, промисловий туризм розрахований на широке коло учасників: учнів; студентів – як профорієнтаційний захід; на фахівців, що займаються вивченням та покращенням процесу виробництва, обміном досвідом працівників різних підприємств та їх структурних одиниць, відвідуванням підприємств з ціллю укладання договорів купівлі-продажу машинного устаткування, патентування певних технологічних процесів, вивчення навколишнього природного середовища з метою його покращення, а також на спортсменів-екстремалів, що ставлять за мету отримати гострі враження та провести різного роду змагання на промислових ландшафтах.

Піонерами в промисловому туризмі були американські компанії. Прецедент стався, коли завод Jack Daniel's відкрив двері туристам у 1866 році, коли відкрився сам. Для кожної серйозної компанії – чи то автоскладальний завод, лісопилка або аеропорт – вважається поганим тоном не запрошувати туристів, це загроза репутації фірми. У Франції до 2007 року 1700 компаній прийняли туристів на виробничих майданчиках. В Англії фабрику Кедберрі відвідують 400 000 осіб. В Іспанії популярні винні тури, у Франції – сирні, в Нідерландах – квіткові. Тисячі вітчизняних та зарубіжних туристів готові платити кошти, аби

побачити процес виплавки чавуну, виробництва високотехнологічних приладів, розливу напоїв, збирання машин тощо [1].

Складаючи маршрут певного виду промислового туризму потрібно мати певні компетентності та враховувати наступні фактори:

1. Вік учасників, рівень їх фізичної підготовки, фізичне навантаження на учасників, рекреаційний ефект.

2. Нитку маршруту, цікаві об'єкти на маршруті, рівень складності маршруту, рівень володіння краєзнавчим матеріалом.

3. Можливість пройти по маршруту пішохідним шляхом, автошляхом, мотошляхом, велошляхом, кіньми та іншими варіантами пересування.

Маршрут промислового туризму південно-західної частини Чернігова був розроблений керівницею гуртка Коровасвою Богданою та пройдений разом з здобувачами освіти військово-патріотичного гуртка «Сокіл» комунального закладу «Центр позашкільної освіти» Новобілоуської сільської ради Чернігівського району Чернігівської області.

В різних частинах Чернігова є цікаві промислові об'єкти, гідні уваги та екскурсій на них. Даний маршрут промислового туризму присвячений підприємствам південно-західної частини Чернігова, дослідженню найстаріших та наймолодших промислових об'єктів. Тих, що, маючи довгу історію існування, продовжують працювати. Тих, що тільки починають свою історію. Та тих, чия історія існування вже закінчилась.

Довідкові дані про маршрут:

Тип маршруту – варіативний; протяжність маршруту – 5 км.; сезонність маршруту – всесезонний; тривалість пішохідного проходження – 5 годин.

Спосіб пересування на маршруті – пішохідний, громадським транспортом, велотранспортом, автотранспортом, мототранспортом, гужовим транспортом.

Контингент екскурсантів – учні, студенти, молодь, дорослі.

Режим відвідування екскурсійних об'єктів – з 8-00 до 17-00

Розклад руху транспорту від зупинки «Завод «Хімволокно».

Тролейбус № 7 – інтервал руху 10-15 хв., тролейбус № 8 – інтервал руху 15-20 хв., тролейбус № 4 – інтервал руху 15-20 хв.

Від зупинки «Завод «Хімволокно» можна доїхати до зупинки «КСК», другого оглядового об'єкту. Від другого оглядового об'єкту, «КСК», до третього оглядового об'єкту, «Чернігівська ТЕЦ», можна доїхати автобусом № 9 або 36с. Розклад руху автобусів може змінюватись. Інтервал руху автобусу № 9 складає 2 години, автобусу № 36с – 35 хвилин. Від зупинки «Чернігівська ТЕЦ» до зупинки «Пластбок» і «ТАН» можна дійти пішки, або доїхати на автобусі № 9 та № 36с.

Перелік оглядово-пізнавальних об'єктів на маршруті:

Завод «Хімволокно» – Завод «КСК» – Чернігівська ТЕЦ – ТАН – ПластБокс

Опис оглядово-пізнавальних об'єктів на маршруті та деякі цікаві факти:

Підприємство «Хімволокно» розпочало роботу у 1959 році, коли були отримані перші метри чернігівської капронової нитки. В жовтні 1963 р. введено в дію другу чергу заводу. На повну проектну потужність підприємство вийшло у 1964 році – налагоджений випуск забарвлених ниток текстильного призначення, поліамідних та поліпропіленових монопіток, світлостабілізованих, забарвлених ниток технічного призначення та інших. 1982 рік – розпочато виробництво поліамідних монопіток. В квітні 1991 року підприємство вперше скоротило випуск капронових технічних ниток та кордних тканин. Це були важкі часи, але підприємство зберегло, законсервувало частину обладнання. Відродження підприємства почалося у березні 2003 р., завдяки співробітництву з компанією ЗАТ "Корпорація Енерготрансінвест". Першим кроком модернізації підприємства стало будівництво власного енергокомплексу, що дало автономне забезпечення теплом і гарячою водою, економію витрат на електроенергію. 2006 р. – пуск виробництва з просочення і термообробки кордових і технічних тканин. 2008 р. – суттєво змінили текстильне обладнання. З відкриттям каландрового цеху і заміною текстильного устаткування ВАТ «Чернігівське Хімволокно» вийшло на європейський рівень виготовлення кордових тканин. Географія поставок постійно розширювалась. У 2011 році підприємство переживає скрутні часи. В жовтні 2012 року суд визнав «Хімволокно» банкрутом [2].

Будівництво камвольно-суконного комбінату почалося в 1961 р., перша черга підприємства була введена в експлуатацію у 1963 р., друга – у 1964 р., третя – у 1965 р. 1969 р. – комбінат досяг проектної виробничої потужності. 1972 р. – на комбінаті освоєні технологія карбонізації готових тканин з вовни і нитрона, друкування малюнків на готових тканинах методом фотофільмдруку. Станом на 1985 рік комбінат випускав камвольні та суконні тканини, трикотажну пряжу, діяли п'ять основних виробництв і кілька

допоміжних відділів і цехів. 5 січня 1989 року було прийнято рішення про проведення технічного переоснащення комбінату. На підприємстві працювали 11000 осіб. Це було найбільше текстильне підприємство у Європі, оснащене за останнім словом техніки. У 1994 році виробництво переорієнтовано на експорт. Серпень 1997 р. – включення в перелік підприємств стратегічного значення для економіки і безпеки України. 2004 р. – підприємство перетворено в ЗАТ «Камвольно-суконна компанія «Чексіл», вироблено близько 5 млн. погонних метрів продукції, чисельність працівників – 3000 осіб. 2008 р. – економічна криза ускладнила становище підприємства. Березень 2012 р. – освоєно виробництво тканини з промислових конопель, відновлено випуск напіввовняної пряжі. У грудні 2012 року чисельність працівників підприємства – 1000 осіб. У 2013 році виробничі потужності дозволяли виробляти до 5 млн. погон. м. тканин для пошиття одягу і військової форми. 40% продукції поставлялося на ринок України, решта – на експорт в 20 країн світу [3].

Чернігівська ТЕЦ збудована у 1958-1964 роках і є виробником теплової та електричної енергії. Теплова енергія відпускається для потреб населення, промислових та бюджетних споживачів міста Чернігова. Електрична енергія в повному обсязі відпускається до Єдиної Електричної Системи України. Будівництво і введення в експлуатацію Чернігівської ТЕЦ здійснювалося у дві черги. В 1961 році введена в експлуатацію перша черга Чернігівської ТЕЦ, яка складається із чотирьох котлів високого тиску типу та двох турбогенераторів типу ПТ-50/60-130/7 з генераторами типу ТВ-60-2. Друга черга будівництва ТЕЦ була закінчена 25 грудня 1974 р. На ТЕЦ додатково встановлене обладнання: турбіна Т-100/120-130/-3, генератор Г-3; паровий котел № 5, типу ТГМ-84/Б продуктивність 420 т/год, тиском перегрітої пари 140 кгс/см², розрахований для спалювання природного газу або мазуту. Котел обладнаний двома регенеративними підігрівачами повітря. Паливом для котлів першої черги є кам'яне вугілля. Для підсвічування факелу використовується природний газ. ТЕЦ має 5 основних цехів: паливно-транспортний, котло-турбінний, електроцех, хімічний цех, цех теплових мереж [4].

ТОВ «ТАН» виробляє обладнання для харчової промисловості і виготовлення рослинного масла та біодизелю. Довговічність і висока якість продукції лежать в основі успіху заводу 20 років. На підприємстві виробляється краще обладнання для виробництва рослинної олії в Україні. ТОВ «ТАН» поставляє вітчизняним і зарубіжним заводам комплекси для пресування насіння олійних культур, обробки отриманого масла, вінтеризації, рафінації, гідрогенізації. Цехи обладнані новими, сучасними і ефективними пристроями. За потреби, працівники конструюють лінії і здійснюють весь перелік робіт від генерації ідеї до її втілення в метали [5].

Відкриття заводу ТОВ «Пласт-Бокс Україна» – виробника пластикової тари та упаковки з пластмас – відбулося 1 вересня 2011 р. Акціонером є фірма Plast-Box SA, яка входить до списку провідних польських підприємств – виробників пластикових виробів. «Пласт-Бокс Україна» – це більше 18 000 м. кв. виробничих і складських приміщень. Виробництво оснащено інноваційним обладнанням, основу якого складають термопластавтомати. Використання високоякісної сертифікованої сировини й дотримання всіх норм технічних умов гарантує можливість використання продукції у нехарчовій і харчовій промисловості. Велике значення компанія надає дизайну та декоруванню тари і упаковки. Ще одним напрямком діяльності компанії є виробництво ящиків. Ребра жорсткості корпусу ящика забезпечують міцність і тривалу експлуатацію. Ящики виробляються з поліетилену, який витримує заморозку продукції до -40° С, і придатні для санітарної обробки [6].

Враховуючі попит споживачів до маршрутів промислового туризму та перспективи розвитку даного рекреаційного напрямку, логічним є здобуття та розвинування компетентностей з розробки маршрутів промислового туризму майбутніми фахівцями фізичної культури та спорту.

Джерела

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pendereckyj1-1.htm
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чернігівське_Хімволокно
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/КСК_Чексіл
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tec.cn.ua/about/company-history/>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tan.com.ua/>
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://plast-box.com.ua/pro_kompaniyu/kompaniya_s_ogodni

Антонишин Андрій Павлович

Кандидат історичних наук, доцент

Національний університет фізичного виховання і спорту України.

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПАВЛА АЛЕПСЬКОГО

Стаття присвячена актуальній проблемі дослідження території України в різні проблеми історичного поступу. Автором проаналізовано та досліджено ряд джерел та публікацій, що дозволяють розкрити поставлену проблему. Ключові слова: туризм, Павло Алепський, територія, зміни.

У період національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького Україну відвідували не тільки західноєвропейські мандрівники, а й представники східних країн. З багатьох описів українських земель особливу цінність представляє щоденник Павла Алепського (Халепського) (з м. Алеппо в Сирії), сина та секретаря антіохійського патріарха Макарія III, який подорожував Україною у 1654 та 1656 рр. [1].

Про українські землі Павло Алепський пише із певним захопленням, як про «прекрасну країну, що повна мешканців і замків, як гранатове яблуко зерен» [2, с. 119]. Уперше вступивши на українську землю у Рашкові над Дністром, П. Алепський відразу помітив високий рівень культури: «Починаючи з цього міста, тобто в усій Козацькій землі, ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби та церковний спів. Крім того, священники вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялись по вулицях» [2, с. 123]. В іншому місці Він пише: «У козацькому краю в кожному місті та кожному селі побудовано будинки для бідних і сиріт. Хто туди заходить, дає їм милостиню, – не так, як у молдавському або волоському краю, де вони юрбою ходять по церквах і не дають людям молитися» [3, с. 38].

Звертає увагу також на прекрасні будови в усіх містах і містечках та упорядкування їх: «Гут скрізь є лазні для мешканців, на дзвіницях і вежах – гарні годинники, на площах – водограї» [3, с. 39].

Вказуючи, що в цілому населення України грамотне, П. Алепський відзначає високу освіченість української верхівки: «Серед монастирських (Києво-Печерської лаври та ін. – авт.) наставників є люди вчені, правники, промовці, знають логіку і філософію та працюють над глибокими питаннями» [4, с. 78]. Про київських жінок пише, що «вони гарно повдягані, заняті своїми справами, ніхто не кидає на них нахабним оком» [5, с. 49].

Значну увагу у своєму дослідженні П. Алепський приділяє українському будівництву – міському, оборонному, церковному. Цікавими є його дописи про св. Софію Київську: «Людському розуму не сила її охопити – такі різноманітні барви її мармуру (очевидно має на увазі мозаїки – авт.), такі їх сполуки, такий гармонійний розклад частин її будови, та безліч високих колон, такі високі її бані і вся вона простора, має багато портиків і притворів» [6, с. 152]. Про іконостас св. Софії зазначає, що він «чудовий і величавий; він новий, черезмірно великий, глядач з дива не сходить, його споглядаючи. Ніхто немає сили його описати, такі гарні, різноманітні його різьби та позолота» [6, с. 152].

Перебуваючи в різних куточках України Алепський описує її: «Дорога через Україну йшла здебільша серед численні сади, що їм нема ліку і ланів усякого збіжжя заввишки людини, неначе те море безкрає, широке та довге. О яка це благословенна країна! Який благословенний нарід! Який він численний!» [5, с. 47].

У Києві, пише далі Алепський «при кожному домі, неначе при яких палатах, є великі садки, де ростуть усі фруктові дерева, які тільки в них удаються; безліч дерев алепської шовковиці... є також великі горіхові дерева, багато в цих садах росте винограду. Серед прегарних грядок з огірками вони сіють багато крокосу, рути та гвоздик різних барв» [5, с. 48]. Про ліси за Києвом каже, що там росте кедр, про ліс з Прилук до Густинського монастиря, що він увесь складається з горіхових дерев, вишень і слив.

З України через Путивль П. Алепський з патріархом поїхали до Москви, де були майже два роки. Побут свій у Москві П. Алепський описує в дуже непривабливих фарбах і, не зважаючи на те, що патріарх там отримав великі подарунки, Москва їм не подобалася. Про москвитів він пише, що «всі від великого до малого, мають п'ятий темперамент, саме лукавство... чужинцям нічого не скажуть... Життя їх дуже зв'язане, та ніхто з чужинців не може зносити цього, і людині все здається, ніби вона у в'язниці» [5, с. 49]. Загалом про свій побут у Москві сирієць Алепський пише наступне: «Жарти та сміх стали нам зовсім чужі, бо лукаві москвити підглядали нас і про все доносили. Бог хай спасе нас і звільнить від них» [5, с. 50].

Після повернення на територію України патріарх та його оточення, знову описують життя місцевих мешканців. Перед Києвом, ночуючи на березі Дніпра, П. Алепський записує: «Цієї ночі ми спали на березі ріки, зовсім задоволені та спокійні, бо від тої хвилини, коли ми лише побачили Печерську Лавру, що здалеку

виблискувалася своїми банями, та як лише до нас долетіли премилі пахощі цих квітучих земель, наші душі затремтіли від радощів і втіхи, серця наші порозкривалися і ми розливалися в подяках Господу Богу. Цілі два роки в Москві колода висіла на наших серцях, а розум був геть чисто стисненим і придушеним, бо в тій країні (Московщині – авт.) ніхто не може почувати себе хоч трохи свобіднішими та задоволеними, хіба лише ті люди, які там вирости, а всі інші, от хоч би ми, навіть ставши панами цілої країни, ніколи не перестануть бентежитися та відчувати в серці неспокій. Зате Козацька країна була для нас начебто наш власний рідний край, а її мешканці були нашими добрими приятелями та людьми, неначе ми самі.» [5, с. 52].

Досить докладно описує П. Алепський побут у столиці гетьмана Чигирині та прийом у Б. Хмельницького [7, с. 76]. Перед містом «писар, себто секретар Хмеля, вийшов нам назустріч з великим відділом козаків і провів нас до міста головною дорогою... Замок своєю висотою та будовою нагадує замок в Алеппо, видко його здалеку. Коли ми під'їхали до міста, молодий гетьманич вийшов нам назустріч із процесією та духовенством, і нас провели до старої дерев'яної церкви Успіння Богородиці, що стоїть біля гетьманської палати. Після Служби Божої ми пішли до гетьмана на обід. У понеділок нас повезли до монастиря за містом, він зветься Троїцьким. Тут ми вистояли Службу Божу, а опісля неї пішли на обід до писаря (Івана Виговського – авт.), бо він основник монастиря... Замок (Чигирин – авт.) немає собі рівні на всю Козацьку землю, щодо свого простору та великих боліт, що кругом нього. Тим то він дуже сильний, але під теперішній час він – у руїнах. Всередині його багато круч. Деякі замкові гармати дуже гарні, вони такі ясні, виблискують, наче те золото... Нам тут оповідали, що під цю добу ця країна виставляє 300 000 козаків, кожний зі своєю зброєю... В суботу 2 серпня Хмель приїхав провідати нашого владику – патріарха, й після цього ми виїхали з міста» [3, с. 70].

Таким чином, у короткій ретроспективі ми бачимо порівняння двох територій, двох держав, побут їх жителів та їх ставлення до життя. Минули століття але люди не змінюються.

Джерела

1. Погляд зі Сходу: Європа в арабських джерелах: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oriental-studies.org.ua/uk/погляд-зі-сходу-європа-в-арабських-джерелах/>;
2. Булос ібн аз-Заїм (Павло Халебський). Подорож патріарха Макарія / Переклад Яреми Полотнюка // Дзвін. – 1990. – № 9. – С. 119-129.
3. Булос ібн аз-Заїмаль-Халебі. Країна козаків. – К.: Козаки, 1995. – 84 с.
4. Полотнюк Я. С. Питання джерелознавчого дослідження твору Павла Халебського «Подорож патріарха Макарія...»: Історичні джерела та їх використання. – К.: Наукова думка, 1971. – Т. 6 – С. 68-82.
5. Халебський П. З подорожніх записок // Київська старовина. – 1995. – № 4. – С. 45-52.
6. Халебський П. Подорож Макарія, патріарха антиохійського: фрагменти // Всесвіт. – 1985. – № 12. – С. 151-153.
7. Харченко, Л. І. Чигирин в нотатках Павла Алепського [Текст] / Л. І. Харченко // Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 травня 2011 р. / Ред. кол.: К. К. Васильєв, В. М. Власенко, А. В. Гончаренко та ін.; за заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми: СумДУ, 2011. – Ч.2. – С. 74-78.

Кроншталь Галина Степанівна

Львівський національний університет Імені Івана Франка

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості формування системи вищої освіти Польщі та України. Розкрито їхні специфічні ознаки, рівень розвитку та основні відмінності системи вищої освіти обох країн. Ключові слова. Система вищої освіти, освітні рівні, управління, Європейські стандарти.

Мета дослідження. Проаналізувати систему вищої освіти Польщі та України. Порівняти та визначити перспективи та можливості використання позитивного польського досвіду в українській системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Освіта є духовним обличчям людини, яке формується під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процесом виховання. Кожна держава по-своєму підходить до проблем освіти і, зокрема, до проблем вищої освіти. Досвід Польщі може стати корисним для України в процесі реформування вищої освіти. Система вищої освіти України відображає мету і завдання суспільства, зумовлена законами його розвитку і виражає політику держави, потреби суспільного розвитку в галузі освіти і виховання спеціалістів вищої кваліфікації. У ній знаходять свій вияв державна політика, рівень економіки і культури, національні особливості українського народу, його традиції тощо.

Вступ до вищих навчальних закладів відбувається на конкурсній основі відповідно до здібностей і незалежно від форми власності навчального закладу та джерел оплати за навчання. Рівному доступу до здобуття вищої освіти покликана сприяти система зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників системи загальної середньої освіти, яку впроваджено у 2006 р. Результати тестування

випускників загальноосвітніх шкіл у спеціальних навчально-екзаменаційних центрах слугуватимуть підставою для вступу до вищих навчальних закладів та їх зарахування як державної підсумкової атестації [2].

Вища освіта є складовою частиною системи освіти, функціонування якої регулюється Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

На даний час, відповідно до рівня підготовки, матеріально-технічного забезпечення та наявності науково-педагогічних кадрів, для визначення статусу вищих навчальних закладів установлено чотири рівні акредитації:

- перший рівень – технікум, училище та інші вищі навчальні заклади прирівняні до них;
- другий рівень – коледж та інші, прирівняні до нього вищі навчальні заклади;
- третій і четвертий рівні (залежно від результатів акредитації): університет, інститут, академія, консерваторія [3].

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Законодавчою базою вищої освіти в Україні є:

- Конституція України (1996 р.);
- Закон України «Про освіту» (1996 р.);
- Закон «Про вищу освіту» (2002 р.)

Мета вищої освіти – забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначити теми і рівень науково-технічного прогресу, формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності у суспільстві [1].

Вища освіта Польщі зародилась ще в середньовіччі, в далекому 1364 року. Саме тоді в Кракові був відкритий перший в країні і другий в центральній Європі Ягелонський Університет. В даний час польська освіта складає невід'ємну частину сучасної європейської наукової системи.

Навчання в Польщі проходить з Болонською системою, що дає можливість студентам продовжувати здобування освіти у будь-якій європейській країні. Навчальні заклади Польщі є учасниками різноманітних програм по обміну студентами, а також складають договори про проведення спільних навчальних компаній з багатьма університетами країн Європи, США і Канади. Стати студентом польського університету можна зразу після закінчення школи. Система вищої освіти в Польщі представлена державними та недержавними вищими навчальними закладами. Державні і недержавні ВНЗ мають однакові стандарти організації навчального процесу та викладання. Форма власності навчального закладу не впливає на якість і престижність диплому. Навчальні заклади за своєю спеціалізацією поділяються на технічні, бізнесові, суспільно-економічні, медичні, спортивні та інші [4].

У Польщі діє дворівнева система вищої освіти: бакалаврат – після трьох років навчання на першому рівні по програмі підготовки бакалавра студент отримує ступінь і диплом, після чого може продовжувати освіту на другому рівні; магістратура – другий рівень, передбачає 1,5-2 роки навчання (у залежності від мови навчання). Дворівнева вища освіта показала свою ефективність при одночасній гнучкості. Аналогічна європейська модель вищої освіти діє у США, Канаді і Австралії.

Не дивлячись на те, що Україна і Польща – сусідні держави, відмінностей між системами освіти в обох країнах більш ніж достатньо. Особливо це відчужають студенти з українським дипломом бакалавра, які приїхали до Польщі, щоб здобути ступінь магістра, та диплом європейського зразку. Основні відмінності системи вищої освіти Польщі та України:

- Навчальний рік у польських вузах розпочинається 1 жовтня, а не звично для нас у вересні. Це продовжує слітні канікули на місяць, дає студенту більше часу на відпочинок, подорожі або заробіток на оплату наступного року навчання.

- Складання сесій у Польщі всі навчальні дисципліни умовно розподіляються на лекції та семінари. Семінари здають ще до сесії, а лекції – під час неї. До того ж, усні іспити бувають вкрай рідко. Майже усі предмети приймаються у письмовій формі.

- Всі дисципліни діляться на обов'язкові, які змінювати не можна, а також дисципліни «на вибір».

- Студент має право вирішувати, які з них обрати та працювати над своїм особистим та професійним розвитком.

- Наукова робота – студент одразу розпочинає працювати над обраною темою, обирає собі наукового керівника («промотора»), шукає літературу, обирає методи дослідження та збору інформації. Свою наукову працю випускники захищають на останньому курсі, вже напередодні закінчення вищого навчального закладу.

- Загальна електронна система-кожен, хто навчається у Польщі, має свій акаунт в загальній електронній системі USOS, вказує там свої персональні дані, дисципліни, які вивчає, прізвища викладачів з контактами, розклад занять, оцінки за сесію і навіть перелік імен всіх одногрупників з телефонам та електронними адресами.

- Лояльне ставлення викладачів до студентів – у Польщі не змушують відсиджувати пари від першого до останнього заняття. На початку навчання оголошують правила: скільки занять може пропустити студент та дозволяють «вільне» відвідування, якщо на те є поважні причини. Викладачі навіть дають для цього свої контакти і з повагою ставляться до потреб студентів. У польських вишах викладачі та студенти цінують час та працю один одного.

Польську систему вищої освіти не можна назвати ідеальною. Втім, її помітні переваги – повага до студента, розуміння його інтересів, цінування його часу та витрачених зусиль.

Висновки. У результаті проведених реформ Польщі вдалося досягти значних переваг у системі вищої освіти, а саме:

- дипломи польських навчальних закладів, на відміну від українських, визнаються та дають можливість працювати за спеціальністю в Європейському Союзі, Україні та в більшості країн світу, при цьому не потрібне додаткове їх підтвердження;

- освіта в Польщі відповідає Міжнародним нормам класифікації освіти (ISCED);

- студенти навчальних закладів Польщі мають право працювати без обмежень в період навчання;

- після закінчення вищого навчального закладу існує можливість заключення трудового контракту з фірмами Європи;

- існує можливість проходження практики та стажування під час навчання (як на території Польщі та і за її межами);

- після отримання диплома іноземні студенти мають право працювати в Польщі без спеціального дозволу на роботу [5].

Вперспективі постає необхідність цілісного дослідження освітніх систем інших європейських країн, результативного досвіду, який стане корисним у впровадженні реформування вищої освіти України.

Джерела

1. Вища освіта в Україні: Навч. посібник / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін.. – К., 2005. – 327 с.
2. Голубенко О. До проблеми оновлення стандартів вищої освіти в контексті болонських реформ // Вища школа. – 2006. – № 5-6. – С. 10-18.
3. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України // Вища школа. – 2007. – № 5. – С. 3-16.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.osvita.eu/services/vishcha-osvita-v-polszchi/sistema-vishcho-osviti-v-polszch/>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reggroup.pl/ua/service/obrazovanie-v-polshe/>

Victoria Tsybulska

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate professor

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Halyna Bezverkhnia

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Professor

Lutsk National Technical University

MOTIVATION BASIS OF STUDENTS FOR ENGAGEMENT IN PHYSICAL STRENGTH EXERCISES

The article is devoted to the study of the motivational foundations of students for strength training. The problems of students motivation to engage in strength-based physical exercises were analyzed, and an analysis of educational and methodological literature on this issue was carried out. Keywords: motivation, physical exercises, strength training orientation.

One of the main problems of physical education is the shortcomings in the work on the formation of positive motivation of students for physical activity. This encourages scientists and teachers to study the existing problem in detail. According to V. Romanenko, there are a number of objective conditions and factors that influence the formation of motivational attitudes towards physical education and sports. The first and mandatory condition for physical culture and sports activities is the availability of free time, the second is the creation of a material base (appropriate buildings and structures equipped with the necessary equipment and technical equipment, as well as the availability of personal clothes, shoes and various sports equipment). For a young person, the author continues, it is of great importance what clothes and shoes she will wear to class, what sports equipment she will use. This factor is of great importance in shaping students' need for physical improvement. The opportunity to train on

modern, well-designed, comfortable simulators with modern electronic equipment also has a positive effect on the formation of motivation to exercise. The third condition is the purposeful activity of qualified specialists in the field of physical education and sports. The author notes that one of his main tasks should be to increase the physical culture awareness of student youth, to teach them the necessary skills and abilities, to convince them of the need for daily physical culture and sports classes so that every young person can and wants to do it.

An equally important factor influencing the formation of positive motivational attitudes towards physical exercises is the inclusion of television, cinema, the Internet, radio and the press in this process. Through these means of mass information, it is possible to carry out purposeful activities for the distribution and popularization of physical education classes, scientifically based advice, recommendations and methodical concepts. But the promotion of physical culture should not be limited to showing only one of its health-improving functions. It is necessary to show that it is necessary not only for health, but also for active recreation, enjoyment of motor activity, life, that it is an element of human happiness. In this case, its value and role will increase significantly.

Fashion (prestige) plays an important role in the development of the need for physical improvement. It actively promotes involvement in the activity, and therefore, the formation of the need for it. Having started to engage in any kind of sport because of fashion, a young person can get excited and continue these activities after the fashion has already passed. Of course, the fashion for sports changes, so it should be used only in combination with more significant, stable and manageable factors [3].

It is impossible not to agree with the following researchers, who believe that the formation of positive student motivation for physical activity depends not only on the availability of free time, financial and material conditions, but also on the formation of the health culture of each person, his readiness for self-improvement. According to the scientist, the culture of health is a qualitative formation of the personality, which manifests itself in a combination of spiritual, biological, mental and social factors that determine its lifestyle and humanistic meaning of being. It determines the further development of all varieties of cultures and provides for the formation of a person as a complete individual, covering all spheres of his life. The culture of health is designed to transform any sphere of human activity into a means of physical and spiritual self-improvement. The student's health culture characterizes his attitude to life, to his health, and his desire for self-knowledge.

The need for the formation of a culture of health among students is due to the further development and stabilization of the self-awareness of the individual during the student years, as well as the stabilization of a certain "student" lifestyle, which affects the health of young people by more than 50%. Therefore, the health culture of students is considered as the most important condition for their most complete self-realization, active life and good health.

Scientists and practitioners in their works [1] prove that the differentiated selection of educational tasks, taking into account the morphological and functional differences of student youth, significantly improves their level of physical fitness, work capacity and strengthens health. This, of course, contributes to raising the interest of young men and women in physical culture and sports, and thereby affects the formation of positive motivational attitudes.

It is worth noting that another important factor in increasing the motivation of students for physical activity is the evaluation, which should reflect his real successes or failures and be an incentive for identifying his physical activity.

According to T. Krutsevich, H. Bezverkhnyaya [2], the type of nervous system is of great importance in the formation of student youth's motivation for physical education and sports. It is this factor that affects the choice of activity, interest in the chosen type of activity, decision-making and the manifestation of activity in achieving the goal.

S. O. Sychev rightly notes that increasing the level of students' motivation for physical culture and sports activities is possible under the condition of improving the content of the theoretical and methodological provision of physical education. The scientist convincingly proved that in the process of theoretical and methodical training students develop the necessary knowledge, abilities and skills. Knowledge of anatomy, physiology, hygiene, psychology, theory and methods of physical education acquired in theoretical classes will contribute to increasing the level of knowledge in physical culture and sports, students' understanding of the purpose of physical exercises, the formation of a positive attitude and readiness for practical classes.

According to S. O. Sychev, the effectiveness of higher work on the formation of students' need for physical improvement can be significantly increased under such conditions of introduction into the educational process of the personally-oriented method of forming the need for physical improvement.

Therefore, based on the above, the formation of positive motivation for physical education and sports is influenced by various factors, which are divided into external and internal. The first include socio-economic conditions, family and school education, communicative factors, microenvironment, etc. Internal ones include interests, desires, beliefs, and the type of nervous system [1].

The formation of motivational attitudes towards motor activity begins in childhood, and this process is influenced by many factors. The structure of motives and factors that influence their formation has pronounced age characteristics.

The structure of student youth motivation has its own characteristics. According to many studies, among the most important motives at this age are: strengthening health, improving body shapes, striving to improve the level of physical fitness, reducing excess body weight, improving well-being, obtaining a credit in physical education, a desire for specific communication, obtaining satisfaction from motor activity, relief of nervous tension, etc. A special place among the listed motives is the focus of efforts on improving body shapes and strengthening health. However, there are gender differences: among young men, the motive for improving the physique prevails, and among girls – strengthening health. Such a choice of the female gender is associated with certain health problems and concern for the performance of the reproductive function. At the same time, other studies indicate that the priority motive for physical activity among girls is the need to shape a beautiful figure. According to S. O. Savchuk, a complex of other motives is closely related to this motivation: the desire to increase self-confidence, self-respect and respect from other people. The vast majority of students, especially girls, associate a good physique with the opportunity to succeed in a professional career.

The formation of motives is under the influence of a large number of both objective and subjective factors. The most important factors preventing physical education and sports are a lack of free time, the impossibility of freely choosing a type of motor activity, bad habits, a large amount of academic work, lack of desire, poor health, insufficient methodical level of classes, lack of understanding with the teacher, insufficient financial support, own passivity, etc. Among the listed factors, the lack of free time and the impossibility of freely choosing a type of motor activity turned out to be the most important. The choice of the first factor indicates that the students have not developed the skills of rational organization of independent work. Students' free time is that part of extracurricular time that includes social activities, self-education, pursuits of interest, including physical activity. The insufficient amount of free time leads to a negative attitude of students towards physical education activities, therefore, an important task of work in higher education institutions is the formation of students' skills in independent and rational organization of free time. The choice of the second factor is due to the fact that students resist such an organization of physical education, the basis of which is coercion, as well as their interest in the possibility of freely choosing the type of physical activity, which is a powerful incentive that helps to attract students to physical culture and sports, forms the need physical improvement. As proof of this, there are studies that indicate that the effectiveness of classes in interest groups is higher than in groups that work according to the traditional system.

It is worth agreeing with specialists who claim that bad habits are an equally important factor that prevents the formation of motivation for physical education and sports. Mass media play a big role in popularizing bad habits among the younger generation. Therefore, the rare cases of advertising of alcoholic beverages by famous sportsmen of our time become incomprehensible.

Thus, it can be concluded that a large number of external and internal factors influence the formation of positive motivation of modern youth for physical education and sports. As it turned out, the most psychologically important of them is the possibility of freely choosing the type of motor activity. Among the motives that motivate students to engage in physical activity, a special place is the focus of efforts on improving body shapes. This explains the significant interest of student youth in such types of motor activities, which include strength-oriented exercises.

Sources

1. Бакурідзе В. Б. Результати анкетного дослідження зацікавленості студентської молоді до занять фізкультурою і спортом. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. пр. за ред. С. С. Єрмакова. Харків: ХХІІІ, 2002. № 3. С. 52-56.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб: Питер, 2000. 512 с. (Серия «Мастера психологии»).
3. Круцевич Т. Ю., Г. В. Безверхняя. Формирование интереса к занятиям физической культурой и спортом школьников с различными типами ВНД. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. пр. за ред. С. С. Єрмакова. Харків: ХХІІІ, 2002. № 25. С. 89-97.

Розділ четвертий*Економіка, юриспруденція, політика, публічне адміністрування***Малій Олена Григорівна**Кандидат економічних наук, доцент
Державний біотехнологічний університет**Ріяка Тимур Юрійович**

Державний біотехнологічний університет

**ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА
ТА ДІАГНОСТИКА БАНКРУТСТВА**

Стаття присвячена питанням прогнозування фінансового стану. Проаналізовані основні методики діагностики банкрутства. Досліджені чинники погіршення фінансового стану. Методики оцінки мають включати, поряд з розрахунками прогнозних показників, нефінансову інформацію і вплив зовнішніх ризиків, особливо політичних. Ключові слова: банкрутство, фінансовий стан, фінансовий аналіз, платоспроможність, прогнозування.

Сьогодні в наслідок повномасштабної російської агресії багато підприємств стає неплатоспроможними, що може призвести до їх банкрутства. Воно характеризується неспроможністю підприємства задовільнити вимоги кредиторів щодо оплати за товари, роботи та послуги, а також забезпечити обов'язкові платежі до бюджету і позабюджетних фондів.

До стану банкрутства підприємства може призвести погіршення усіх показників, які визначають фінансову стійкість підприємства, тому саме на них базується аналіз ймовірності настання такого стану.

Питання прогнозування діяльності підприємства висвітлені у численних працях вітчизняних і зарубіжних вчених О. М. Бандурки, М. Д. Білика, І. М. Боярко, М. Х. Корецького, М. Я. Коробова, П. І. Орлова, А. М. Поддєрьогіна, А. В. Чупіса, І. О. Школьника та багатьох інших дослідників.

Кодекс України з процедур банкрутства, визначає банкрутство як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури [1].

Передумови банкрутства, це результат взаємодії низки зовнішніх і внутрішніх факторів.

Зовнішніми по відношенню до підприємства є кризовий стан економіки країни, інфляція, загальний спад виробництва, нестабільність фінансової системи, зростання цін на ресурси, зміна кон'юнктури ринку, неплатоспроможність і банкрутство партнерів, політична нестабільність, зовнішньоекономічна політика держави, утрата ринків збуту, зміна умов експорту й імпорту, недосконалість законодавства у сфері господарського права, антимонопольної політики, підприємницької діяльності, розмір і структура потреб і платоспроможний попит населення.

До факторів, які носять внутрішній характер можна віднести суттєві втрати в основній й виробничій діяльності, що постійно повторюються, дефіцит власного оборотного капіталу як наслідок неефективної виробничої діяльності чи неефективної інвестиційної політики, використання у виробничому процесі устаткування з термінами експлуатації, що минули, створення наднормативних обсягів незавершеного виробництва, виробничих запасів, залучення позикових засобів в оборот підприємства на невигідних умовах, незадовільний збут продукції через низький рівень організації маркетингової діяльності підприємства [4].

В умовах ринку вироблено фінансові методи попередньої діагностики і можливого захисту підприємств від банкрутства [2, 3, 6, 7]. Діагностика банкрутства передбачає контроль за його ознаками, в процесі якого вирішуються такі питання:

- періодично досліджується фінансовий стан підприємства з метою попереднього виявлення симптомів кризового розвитку, що викликає загрозу банкрутству. Аналізуючи фінансовий стан підприємства, доцільно виділити «кризове поле», тобто показники поточного і перспективного потоку платежів, показники формування чистого грошового потоку у виробничій, фінансовій та інвестиційній діяльності підприємства;

- визначається і аналізується динаміка показників платоспроможності (фінансової стійкості) та ділової активності підприємства, що дозволяє зробити висновок про рівень поточної загрози банкрутства.

Прогнозувати ймовірність банкрутства підприємства, викривати причини існуючого становища,

розробляти та реалізувати заходи з питань виходу підприємства з кризи дає можливість фінансовий аналіз.

Діагностика банкрутства передбачає своєчасне виявлення неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності та низької ділової активності підприємства, тому в класичних моделях діагностики банкрутства використовують показники прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності.

В світі відомі різні прогностичні моделі: шестифакторна модель Чессера, п'ятифакторна модель Альтмана, чотирифакторна модель Тафлера-Тишоу [5, 6]. Так, наприклад, модель «Z» американського економіста Е. Альтмана була опублікована у 1967 році для оцінки вірогідності банкрутства клієнта, який звертається за кредитом. В моделі зіставляються п'ять показників, що характеризують різні сторони фінансового становища підприємства [6]:

$$Z=1,2K_{об}+1,4K_{нп}+3,3K_{р}+0,6K_{п}+1,0K_{от} \quad (1)$$

де $K_{об}$ – частка чистих оборотних засобів в активах, тобто відношення поточних оборотних активів за мінусом поточних зобов'язань до загальної суми активів;

$K_{нп}$ – рентабельність активів обчислена за нерозподіленим прибутком;

$K_{р}$ – рентабельність активів обчислена за балансовим прибутком;

$K_{п}$ – коефіцієнт покриття за ринковою вартістю власного капіталу, тобто відношення ринкової вартості звичайних і привілейованих акцій до обсягу позикових коштів за балансом;

$K_{от}$ – віддача всіх активів, тобто відношення чистої виручки від реалізації до обсягу активів.

В залежності від значення Z прогнозується ймовірність банкрутства: до 1,8 – дуже висока, від 1,8 до 2,7 – висока, від 2,8 до 2,9 – можлива, більше 3 – дуже низька.

Тим часом, прогнози можливості банкрутства, застосовані на американській моделі, на думку українських науковців, не можуть забезпечити достовірність результатів [2].

Групою українських дослідників під керівництвом професора А. В. Чупіса для підприємств аграрної сфери, була розроблена спеціальна модель [3]:

$$Z=-1,3496-0,6183K_{ок}+0,6867K_{фз} \quad (2)$$

де $K_{ок}$ – коефіцієнт співвідношення оборотного капіталу;

$K_{фз}$ – коефіцієнт фінансової залежності.

При $Z = 0$ маємо рівняння дискримінаційної межі. Для підприємств, в яких $Z = 0$ ймовірність збанкрутувати дорівнює 50 %. Якщо $Z < 0$, то ймовірність банкрутства менше 50 % і далі знижується по мірі зменшення Z . Якщо $Z > 0$, то ймовірність банкрутства більше 50 % і зростає зі збільшенням Z .

Однак, автори моделі признають, недоліком моделі є те, що вона не забезпечує комплексної оцінки фінансового становища підприємства. Тому вони рекомендують враховувати додатково рівень і тенденцію зміни рентабельності продажів, що дозволяє одночасно порівнювати показник ризику банкрутства і маржу прибутку. Якщо рівень Z знаходиться в безпечних межах і при цьому досить висока рентабельність продажів, то ймовірність платіжної неспроможності незначна [3].

В сучасній економічній науці окремі вітчизняні аналітики пропонують приділяти належну увагу оцінці майбутньої платоспроможності, а саме можливості підприємства генерувати потоки грошових коштів. Стійкість підприємства підтверджує постійне перевищення грошових надходжень над видатками [2]. Це дозволяє впевнитися чи достатньо коштів у підприємства для поточної діяльності, чи здатне підприємство сплатити свої борги, чи потребує воно зовнішнього фінансування.

На майбутні фінансові труднощі підприємства та ймовірність його банкрутства, можуть вказувати також такі індикатори [7]: перевищення критичного рівня простроченої кредиторської заборгованості, надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень, хронічна нестача оборотних коштів, стійке зростання до небезпечних меж частки позикових коштів у загальній сумі джерел засобів, неправильна реінвестиційна політика, хронічне невиконання зобов'язань перед інвесторами кредиторами та акціонерами, висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості, погіршення відносин з установами банківської системи, потенційні втрати довготермінових контрактів.

Таким чином, під діагностикою банкрутства розуміють використання сукупності методів аналізу для своєчасного розпізнання симптомів фінансової кризи на підприємстві і оперативного реагування на неї на початкових стадіях. Методики діагностики банкрутства мають включати, окрім оцінки фінансового стану за фінансовими показниками, прогностичні розрахунки та індикатори їх зміни, що дасть змогу отримати комплексну характеристику фінансового стану та його перспектив, а також стане основою для розробки фінансової стратегії управління.

Джерела

1. Кодекс України з процедур банкрутства. Відомості Верховної Ради, 2019. № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
2. Малій О. Г. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. 2018. Вип. 193. С. 247-256.
3. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: науково-методичне видання / [Чупіс А. В., Корецький М. Х., Кашенко О. Л. та ін.]; за ред. д.е.н., професора А. В. Чупіса. Суми: Видавництво «Довкілля», 2001. 404 с.
4. Ставерська Т. О., Жиликова О. В. Аналіз сутності дефініції «антикризова стратегія» та її роль в процесі антикризового управління підприємством. Scientific Journal «ScienceRise», 2016. №12/1(29). С. 14-17.
5. Фінанси підприємств: Підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін]; за ред. А. М. Поддєрьогіна. К.: КНЕУ, 2009. 460 с.
6. Школьник І. О. Фінансовий менеджмент: навч. посібник / І. О. Школьник, І. М. Боярко, Б. І. Сюркало; за ред. І. О. Школьник. – Суми: Університетська книга, 2009. 301 с.
7. Krasnobaev V., Zub M., Kuznetsova T., Perevozova I., Malii O. Mathematical Model of the Process of Tabular's Implementation of the Operation Algebraic Multiplication in the Residues Class. 2019 International Conference on Information and Telecommunication Technologies and Radio Electronics (UkrMiCo), 2019. Pp. 1-6.

Чурилова Ганна Валеріївна

Державний біотехнологічний університет

Науковий керівник: Малій Олена Григорівна, кандидат економічних наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Стаття присвячена проблемам інформаційного та аналітичного забезпечення оцінки фінансового стану підприємства та їх впливу на якість обґрунтування управлінських рішень. Брак певних видів управлінської інформації обмежує можливості використання підприємствами всього арсеналу методів управління фінансами. Для покращення фінансового стану підприємства та його аналізу необхідним є удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення; розробка внутрішньої звітності, впровадження нових форм управлінських звітів, удосконалення форм фінансової звітності. Ключові слова: інформаційне забезпечення, аналітичне забезпечення, фінансовий стан, фінансовий аналіз, управління.

Від того, які саме управлінські рішення розробляються та реалізуються, залежать поточна та перспективна конкурентоспроможність підприємства, ефективність його діяльності. Важлива роль у забезпеченні ефективного управління підприємства належить аналітичному супроводу, який відповідає за відбір, оцінку та інтерпретацію фінансової, економічної та іншої інформації, що впливає на процес прийняття рішень керівництвом.

Змістовність аналізу, його глибина і повнота значною мірою визначаються станом інформаційного забезпечення. При цьому існує потреба в достовірній інформації про надійність потенційних позичальників, емітентів цінних паперів, партнерів з метою поліпшення управлінських та інвестиційних рішень.

Інформація про стан справ підприємства необхідна різним суб'єктам, що приймають безпосередню участь в його господарській діяльності: інвесторам, яким необхідно прийняти рішення про формування портфеля цінних паперів підприємства; кредиторам, які повинні надати при необхідності кредити підприємству та бути впевненими, що їх кредити підприємство буде в змозі повернути з відсотками раніше, ніж воно збанкрутує; партнерам підприємства, що повинні бути впевнені в платоспроможності свого покупця, щоб можна було планувати власну господарську діяльність; керівникам маркетингових та рекламних відділів, які на основі цієї інформації створюють стратегію просування товару на ринки.

Все це загострює потреби суб'єктів бізнесу в достовірній інформації про сфери вкладання коштів і надійність потенційних позичальників, емітентів цінних паперів, партнерів тощо з метою зниження невизначеності та підвищення якості управлінських та інвестиційних рішень.

Питання управління фінансами, аналізу діяльності підприємства висвітлені у численних працях вітчизняних і зарубіжних вчених М. Д. Білика, Г. Г. Кірейцева, Л. А. Лахтіонові, Р. А. Слав'юка, П. А. Стецюка, І. О. Школьник [1-7], та багатьох інших дослідників. Змістовність аналізу, його глибина і повнота врахування всіх факторів, які впливають на стан об'єкта вивчення, значною мірою визначаються станом інформаційного забезпечення, тому актуальними є питання його дослідження та вдосконалення з

метою забезпечення потреб управління.

Метою статті є визначення ролі інформаційного та аналітичного забезпечення аналізу фінансового стану підприємства та його впливу на якість прийняття управлінських рішень.

Інформаційне забезпечення фінансового аналізу – це система даних, які дозволяють вивчити реальний стан об'єкта управління та виміряти вплив факторів, які його визначають [7]. Відповідно до цього, придатність інформації для прийняття рішень має відповідати вимогам: державної регламентації; своєчасності подання; зіставності показників; доступності та гласності; раціональності; обов'язковості подання; методологічної єдності розрахунків показників.

Залежно від змісту і завдань аналізу використовують такі основні інформаційні джерела: фінансову звітність; статистичну звітність; дані внутрішньогосподарського (управлінського) бухгалтерського обліку; дані з первинної облікової документації (вибіркові дані); експертні оцінки.

Як відомо, фінансовий аналіз – це складова загального аналізу господарської діяльності, що охоплює два взаємопов'язаних розділи: аналіз фінансовий та управлінський. Такий розподіл досить умовний і відповідає розподілу бухгалтерського обліку на підприємстві на фінансовий та управлінський, що є об'єктивною потребою під час діяльності підприємства в ринкових умовах [5, 6].

Фінансовий аналіз за користувачами можна поділити на внутрішній та зовнішній, їх різниця полягає в тому хто його проводить та ціллю його проведення.

Основний зміст зовнішнього аналізу – надання інформації численним користувачам про прибутковість діяльності підприємства, його платоспроможність, фінансову незалежність, ділову активність, ринкову стійкість тощо. Відповідні аналітичні показники розраховують за даними публічної фінансової звітності підприємства із залученням даних ринку цінних паперів.

Стандарти обліку та звітності зумовлюють розробку регламентованих, типових методик аналізу. Так методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та методика поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств, що розроблені Агенством України з питань запобігання банкрутству, зорієнтовані на показники зовнішнього фінансового аналізу [2]. Тест на ймовірність банкрутства та методика оцінки кредитоспроможності також базуються на даних зовнішнього аналізу. Однак зовнішній аналіз базується на обмеженій кількості інформації про діяльність підприємства, і це не дає змоги розкрити всі причини успіху або невдач підприємства [4].

Внутрішній аналіз використовує всю достовірну інформацію. Внутрішній фінансовий аналіз глибше досліджує причини фінансового стану, вплив факторів на фінансові результати. Мета його – забезпечення планомірного надходження грошових коштів і розміщення власного та позикового капіталу так, щоб створити умови для нормального функціонування підприємства, отримання максимального прибутку і виключення ризику банкрутства.

Результати внутрішнього фінансового аналізу призначені для керівництва підприємства. Основний зміст цього аналізу – факторний аналіз прибутку, рентабельності, собівартості виробництва за видами продукції та видами витрат, пошук точки збитковості (критичного обсягу виробництва), фінансовий аналіз інвестиційних проектів.

Внутрішній фінансовий аналіз розв'язує ширше коло питань за наявності глибшої бази даних про діяльність підприємства. Важливу роль серед інформаційних джерел при цьому відіграють дані внутрішнього (управлінського) обліку.

Сьогодні підприємства самостійно обирають форму організації управлінського обліку, базуючись на особливості своєї діяльності, структури і розмірів підприємства, вимог управління. Проведення аналізу фінансового стану своєї діяльності – це внутрішня справа підприємства. Кожне підприємство самостійно визначає строки проведення та спосіб здійснення аналізу свого фінансового стану. Проте, надалі все частіше виникає необхідність в постійному, а не єдиноміразовому контролі за фінансовим станом підприємства.

Підприємства самостійно розробляють склад і зміст внутрішньої звітності з метою забезпечення всіх рівнів управління необхідною інформацією для здійснення контролю діяльності, прогнозування розвитку господарської діяльності та управління. Інформація управлінського обліку є комерційною таємницею, і лише з дозволу керівництва підприємства або за рішенням органів суду чи прокуратури можна отримати дозвіл на ознайомлення з даними реєстрів та внутрішньої звітності управлінського обліку.

Аналіз доводить, що значна частина підприємств наразі не має організованої системи сучасного фінансового менеджменту. Вихідними основами виробничо-фінансового управління для багатьох підприємств залишаються досягнуті в минулому показники. Крім того, відсутня повноцінна система забезпечення своєчасної та достовірної інформації всіх структурних підрозділів сучасного менеджменту. Брак певних видів управлінської інформації обмежує можливості використання сільськогосподарськими підприємствами всього арсеналу методів та прийомів управління фінансами [3].

Інформаційна складова прийняття управлінських рішень відображає інформаційну забезпеченість

підприємства, ступінь повноти, точності та суперечливості інформації, необхідної для ухвалення ефективних інноваційних рішень. Якість рішень, що приймаються, в значній мірі залежить від якості їх аналітичного обґрунтування. Відтак, для покращення процесу аналізу та управління підприємством необхідно удосконалювати їх інформаційне забезпечення, через впровадження нових форм управлінських звітів, методичне забезпечення аналізу, розробку методики прогнозування фінансового стану, удосконалення форм фінансової звітності, що дозволило би підвищити її аналітичні можливості.

Джерела

1. Куліш Г. П., Чепка В. В. Фінансовий потенціал підприємства та його роль в умовах нестабільності економіки. Статистика України. 2017. № 1. – С. 29-35.
2. Малій О. Г. Використання багатофакторного дискримінантного аналізу в процесі оцінювання кредитоспроможності. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2017. Вип.185. С. 259-268.
3. Стецюк П. А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 370 с.
4. Управління фінансовою безпекою підприємств торгівлі в умовах невизначеності: колективна монографія / [Крутова А. С., Лачкова Л. І., Ставерська Т. О., Шевчук І. Л., Близнюк О. П., Бігдан І. А., Лачкова В. М., Андрющенко І. С., Жилякова О. В., Іванюта О. М., Сіфурова А. І.]; за ред. А. С. Крутової. Х.: Видавець Іванченко І. С., 2017. 264 с.
5. Фінансовий аналіз: навч. посібник / [І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін.]; за ред. І. О. Школьник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 368 с.
6. Фінансовий менеджмент: підручник / [Д. І. Дема, Л. М. Дорохова, О. М. Віленчук [та ін.]. Житомир: ЖНАЕУ, 2018. 320 с.
7. Krasnobaev V., Zub M., Kuznetsova T., Perevozova I., Maliy O. Mathematical Model of the Process of Tabular's Implementation of the Operation Algebraic Multiplication in the Residues Class. 2019 International Conference on Information and Telecommunication Technologies and Radio Electronics (UkrMiCo), 2019. Pp. 1-6.

Руданецька Оксана Стефанівна

Кандидат юридичних наук, доцент

Львівський національний університет природокористування

Судома Руслана Іванівна

Кандидат економічних наук, доцент

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ СЛУЖБ В АГРОБІЗНЕСІ

Стаття присвячена деонтологічним підходам функціонування юридичної служби у сфері агробізнесу. Проаналізовано деонтологічні підходи серед яких сприяння екологізації сфери виробництва; впровадження новітніх форм організації бізнесу; забезпечення інтересів громадянського суспільства та територіальних громад. Ключові слова: деонтологічні підходи, юридична служба, агробізнес.

Знання норм права і вміння їх застосовувати – це далеко не все, що актуально для реального забезпечення протидії сучасним викликам глобалізованого суспільства та економічної трансформації у наш час. Проблеми деонтологічного спрямування відіграють не менш значну роль ніж вузьколегіські навички. Серед ключових нових суспільних принципів, яким юрист зобов'язаний дотримуватись це дотримання принципу рівності, недискримінації та застосування засобів задля боротьби з корупцією.

Також слід звернути увагу, що сфера функціонування підприємства чи установи має суттєвий вплив на функціонування юридичної служби. Зосередимося на сфері агропромислового комплексу, оскільки вона має свої особливості.

Юридична служба на підприємствах агробізнесу покликана не тільки реалізовувати юридичний супровід функціонування підприємства, але й окреслювати легітимні межі роботи агропідприємства, репрезентувати фундаментальне розуміння ключових концепцій, необхідних для успішного управління агробізнесом у швидко мінливому, високотехнологічному, орієнтованому на споживача та невизначеному світі.

Зокрема деонтологічними підходами у функціонуванні юридичної служби у сфері агробізнесу, на нашу думку, є такі:

➤ Прогностичний, тобто юридичні документи повинні відображати не тільки чинні правила та норми, але й містити стратегію розвитку підприємства, вказувати на її політику та намагатися прогнозувати майбутні проблеми та виклики. Деонтологічний підхід на випередження повинен пропонувати сучасний фокус, який відображає проблеми, з якими агробізнес стикаються сьогодні і, ймовірно, зіткнуться завтра.

➤ Проектний, який характеризує роботу юридичного відділу на всіх етапах прийняття рішення. Менеджмент підприємства не може приймати рішення без поради фахівців у галузі права, саме юридична служба надає сучасні інструменти управлінсько-адміністративного характеру.

➤ Аналітичний підхід – у співпраці з іншими елементами механізму підприємств агробізнесу, відділ юридичного супроводу враховує фактори фундаментального аналізу використання теорії оптимізації виробництва.

Ще однією особливістю юридичного супроводу у сфері агробізнесу є дотримання принципів екологічного права, збереження та відтворення природного середовища. Екологізація технологій повинна бути націлена на покращення економічних та стійких показників агробізнесу в результаті ефективного використання агрохімікатів і водних ресурсів, а також досягнення основної мети – збільшили виробництво. Соціально-економічні та технічні фактори впливають на фермерів, оскільки екологічні технології зазвичай потребують додаткових витрат. Завданням юридичного відділу є демонстрація побічної вигоди від переходу на новітні технології шляхом уникнення значних штрафних та санкційних державних важелів та судових витрат [1].

Сучасний вимір функціонування агробізнесу не дозволяє отримати максимальний прибуток та соціальний результат без використання новітніх форм організації підприємницької діяльності. Вказане тягне додаткові ускладнення для юридичного супроводу. Юрисконсульт відповідно до деонтологічних стандартів зобов'язаний прагнути розвитку, удосконалення та сприяти креативності рішень.

Одним із суттєвих деонтологічних стандартів функціонування юридичної служби в агробізнесі буде реалізація принципу заохочення до комунікації. Соціальна співпраця керівників агробізнесу та лідерів громадянського суспільства, а також інших представників ланцюжків створення вартості агропродовольчої продукції, розробляють, організовують або змінюють спільну комунікацію для вирішення проблем сучасного національного агропромислового комплексу [2, с. 68].

Юридичний відділ у агробізнесі створює платформу для побудови сильнішої міждисциплінарної та трансдисциплінарної дискусії, таким чином подолаючи прірву між управлінням агробізнесом, міжнародним розвитком та державною регуляторною політикою.

Джерела

1. Основні шляхи екологізації сучасного виробництва URL: <http://ua.textreferat.com/referat-5196.html>
2. R. M. Rosete A. Property, access, exclusion: Agribusiness venture agreements in the Philippines Author links open overlay panel Journal of Rural Studies Vol. 79, October 2020, P. 65-73.

Окренець Володимир Юрійович

Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник: Крупка Ярослав Дмитрович, доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет

ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню теоретичних підходів до сутності інформації, зокрема облікової. Проаналізовано нормативні та наукові підходи до класифікації облікової інформації. Надано власне визначення терміну «облікова інформація» відповідно до її змісту у контексті управління. Ключові слова: інформація, облікова інформація, управління, управлінське рішення.

Основою будь-яких управлінських рішень на підприємстві виступає інформація, зокрема і та, джерелом походження якої є облік. Відповідно, вмиле використання необхідних даних у процесі діяльності фірм є передумовою ефективної діяльності, одержання конкурентних переваг та, в кінцевому результаті, отримання прибутку.

Сутність та вимоги щодо інформації прописані в законодавстві. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Відповідно до ст. 10 цього ж нормативно-правового акту, інформація, відповідно до її змісту, поділяється на наступні види:

- інформація про фізичну особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;
- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;

- соціологічна інформація;
- критична технологічна інформація;
- інші види інформації [1].

Закон України «Про інформацію» не виділяє окремо ні облікову, ні економічну інформацію, а відносити їх до статистичної чи податкової можна лише в певній обмеженій мірі. Виходячи із існуючої класифікації, вважаємо за доцільне розглядати економічну та облікову інформацію також і як складову інших видів інформації.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» використовує термін «облікова інформація», однак, як і інші нормативно-правові акти, не дає йому визначення [2].

Колектив авторів на чолі із О. А. Лаговською розглядають економічну інформацію як сукупність цифр, фактів, відомостей та інших даних, які переважно кількісно відображають суспільно-економічні явища і процеси. Така інформація містить дані соціально-економічного планування і прогнозування, бухгалтерського обліку, фінансових планів, статистичної звітності, економічного аналізу тощо [3, с. 20]. Погоджуючись із автором, вважаємо, що облікова інформація особливо у мікроекономічному розрізі є не просто складовою економічної інформації, а її ядром.

Н. Ю. Єршова визначає облікову інформацію як дані, що формуються, накопичуються та обробляються в межах обліково-аналітичної системи підприємства завдяки бухгалтерським та економічним методам; відображаються в стандартизованому та упорядкованому вигляді задля розробки та обґрунтування певних управлінських рішень [4, с. 369].

Н. М. Лисенко вбачає подвійний підхід до створення облікової інформації, трактуючи її як продукт інформаційної системи, що постійно змінюється відповідно до потреб економіки [4, с. 64].

Класифікація обліково-аналітичної інформації надає більш повне розуміння сутності облікової інформації. О. В. Будьковиділяє 9 напрямів поділу облікової інформації: 1) за джерелами надходження (внутрішня, зовнішня); 2) за напрямками інформаційних потоків (вхідна, вихідна); 3) за складовими сталого розвитку (економічна, соціальна, екологічна); 4) за видами користувачів (інформація для зовнішніх користувачів, інформація для внутрішніх користувачів); 5) за ступенем відкритості (відкрита, конфіденційна); 6) за орієнтацією на рівень управління (оперативна, тактична, стратегічна); 7) за впливом на прийняття рішень (релевантна, нерелевантна); 8) за видами обліку (оперативна, фінансова, управлінська, податкова, статистична) [6, с. 208].

Доцільно згадати і класифікацію облікової інформації за 13 параметрами В. Фаріона та Т. Фаріон. Зокрема науковці здійснили поділ облікових даних залежно від інтересів користувачів: з прямим фінансовим інтересом, непрямим фінансовим інтересом та без фінансового інтересу [7, с. 100]. Вважаємо суттєвою дану класифікацію, оскільки фінансовий інтерес повинен розглядатись як один із критеріїв допуску до певних облікових даних та параметр попередження несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації.

На нашу думку облікова інформація – це сукупність даних, джерелом яких є бухгалтерський, управлінський чи інші різновиди обліку, та які призначені для використання у процесі управління, для подачі звітності та вирішення інших завдань.

Джерела

1. Закон України «Про інформацію». – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>(дата звернення: 25.01.2023)
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 25.01.2023).
3. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навчальний посібник / О. А. Лаговська, С. Ф. Легенчук, В. І. Кузь, С. В. Кучер. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2017. – 416 с.
4. Єршова Н. Ю. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 8 (158) – С. 368-374.
5. Лисенко Н. М. Облікова інформація в системі управління підприємства (на прикладі житлово-комунального господарства). Формування ринкових відносин в Україні. 2005. № 9 (52). С. 62-68.
6. Будько О. В. Класифікація обліково-аналітичної інформації з метою інформаційного забезпечення управління сталим розвитком підприємства. Інноваційна економіка. 2015. № 1. С. 201-207.
7. Фаріон В., Фаріон Т. Роль облікової інформації в системі управління банком. Журнал європейської економіки. Т. 12, № 1. 2013. С. 96-108.

Viacheslav V. Hladky

Volodymyr Velykiy Educational and Scientific Institute of Law

THE IMPACT OF WELFARE STATE POLICIES ON SOCIAL SECURITY

The article is devoted to a comprehensive analysis of the relationship between two concepts: the concept of the welfare state and the concept of social security. It is established that the welfare state is the main condition for the formation of a comprehensive legal regime for social security. At the same time, it is pointed out that the lack of a universal understanding of the concepts of “welfare state” and “social security” creates conditions in which states that consider themselves welfare states lack an appropriate measure of social security for their populations. Systemic corruption in the state significantly complicates this problem (as well as the insufficient control of the social protection system for the population) as well as the lack of objective fairness of approaches in the formation and implementation of social policy. The conclusions of the scientific article summarize the results of the study. Keywords: corruption risks, social field, social risks, social security, social state, welfare state.

The concept of the “welfare state,” also known as the “social state,” is the subject of numerous disputes among scientists in the fields of law, political science, and sociology [e.g.: 5-9; 14; 16]. At the same time, it is essential to emphasize that the critical attribute of the welfare state is that it is the government that is responsible for ensuring the well-being of its citizens by providing a social protection system, such as universal healthcare, education, and financial assistance for those in need. These actions of the state align with the Constructivist theory of law [e.g.: 1, p. 85] (in particular, they have deep constructive, significant, and justified motives) because they are conditioned by the implementation of the welfare function by the state, the purpose of which is to ensure an appropriate level of social security for the citizens of the state.

Thus, there is no doubt that the welfare state is the primary basis for the social security of a person (or group of people), since it ensures the fundamental conditions for the social well-being and safety of individuals and society as a whole. At the same time, this statement may be open to interpretation based on the following analysis of the main features of the welfare state. Within the framework of this scientific article, we will focus on analyzing the following features:

1. The welfare state has a comprehensive system of social protection, which contributes to the fact that everyone who needs social protection can receive such assistance. A welfare state usually has a system of social protection [12, p. 15], involving, for example, the provision of universal medical care, old-age pensions, and financial assistance to those in need. The relevant measures are designed to provide socially safe conditions for citizens in need of a decent existence. This is done by providing them with access to basic necessities and the opportunity to maintain a decent standard of living. At the same time, it is also critical to take into account that the social protection system itself is not a condition for achieving the necessary level of social security for vulnerable groups of the population. This is due to a number of reasons, such as corruption and biased approaches in determining who is eligible for social protection. Corruption can have a detrimental effect on the ability to provide social justice and ensure social security for citizens. This is particularly prevalent in countries, such as post-Soviet nations, where corruption can compromise access to basic necessities and the opportunity to maintain a decent standard of living for those in need [e.g.: 3; 4; 11]. Thus, access to necessities and the ability to maintain a decent standard of living can often be compromised by corrupt practices (such as the distribution of benefits to those who do not need them or the demand for bribes to access benefits). Additionally, unfair (biased) approaches of the legislator to determining the circle of persons who need social protection. For instance, in Bosnia and Herzegovina, as stated in N. Obradović and G. P. Filic [15, p. 88-89], the social protection system has been used to consolidate ethnic division and the dominance of ethnic political parties, because of the creation of a comprehensive system of non-contributory social benefits, which are granted on the basis of ethnic and military affiliation.

Therefore, it can be concluded that the formal existence of a social protection system is not a sufficient indication that a particular state can be considered as a welfare state. It is important that such a system is based on the basic principles of law, particularly the principles of rule of law, humanitarianism, humanism, equality, legality, and transparency [e.g.: 2, p. 190].

2. In the welfare state, much attention is paid to the material support of the implementation of the social function of the state (there is a high level of public spending on various means of ensuring social protection for the population). Although the welfare state typically dedicates a significant portion of its budget to social security measures [10, p. 44, 50], this does not necessarily guarantee that the population in the state is living in socially safe conditions, regardless of the level of civil society involvement in addressing societal issues. Firstly, the government (as well as local self-government bodies) may budget significant expenditures on social programs motivated by corruption considerations. This is because it is often convenient to carry out corrupt activities in the social field; as

a result, financing of social programs in a corrupt state may represent material support for the corruption network of the welfare protection system of the population. Secondly, significant welfare spending does not necessarily mean that these funds will be spent fairly and/or efficiently. Of course, in an “ideal (utopian) world,” it can be assumed that the government recognizes that financing measures to achieve social security is necessary for the well-being of the population, and is therefore willing to invest various resources to ensure socially safe conditions for human existence and the coexistence of the population of the state. However, in modern realities (especially in corrupt states), we can observe the opposite: an increase in the share of the budget for the social functions of the state is only the basis for the influx of corrupt officials into the distribution system of these resources. Addressing this problem requires a comprehensive and nuanced approach, for example, an increase in control over the allocation of resources to ensure social security would require independent oversight of the bodies that exercise control, as well as a strong and active civil society that can hold public authorities accountable. Without these elements in place, there is a higher risk of corruption and misuse of funds. Independent oversight ensures that the bodies responsible for controlling the allocation of resources are themselves being held accountable, preventing them from engaging in corrupt activities. A strong and active civil society also serve as a check on government actions and can hold public authorities accountable for their actions. Together, independent oversight and a strong civil society provide a system of checks and balances that helps to ensure that resources for social security are being used in a fair and efficient manner, benefiting the population and promoting the well-being of society as a whole.

3. Welfare states are committed to redistributing income through progressive taxation and transfer programs. This is done to reduce income inequality and ensure a fair distribution of the benefits of economic growth among all citizens [e. g.: 9; 13]. However, it is important to note that this social policy can also have negative effects on society. For example, if the government provides a safety net that makes it easier for people to survive without working, they may be less motivated to work hard and increase their income, leading to a decrease in productivity. Additionally, high tax rates on the wealthy may discourage them from working and investing in the economy, which can slow economic growth. This effect can also be understood as the fact that able-bodied people become less dependent on the world of work. However, not all states are ready for such a civilizational understanding of labor and employment today (this is also explained by the fact that work done out of necessity will be interpreted as a form of violation of labor freedom and a mild form of slavery). Thus, in the case of proper implementation of the income redistribution policy, an able-bodied person should only seek employment when he wants to realize his labor potential within the framework of hiring and not through the self-employment (in fact, this is an important expression of social security). Therefore, the solution to this issue lies in the fact that the income redistribution system should focus primarily on supporting the self-employment of able-bodied citizens who are in a socially vulnerable position. Secondly, the redistribution of income can cause a slowdown in economic growth. This is explained by the fact that the state redistributes resources from productive uses to less productive uses, such as the state bureaucracy or social security programs. In addition, the redistribution of income can provoke an increase in public debt and, accordingly, long-term financial instability, which can undermine the existence of social security conditions

As we can see, the welfare state is the most critical condition for achieving the goal of social security. There is no doubt that the concept of the welfare state is key to understanding the role of the government in ensuring the well-being of its citizens. At the same time, the lack of a common understanding of what should be understood by the “welfare state” is a condition for the existence of many social risks for the population of many states that consider themselves to be welfare states. Additionally, the lack of knowledge about the effectiveness of the implementation of the social function of the state also contributes to the existence of these social risks. This situation is significantly complicated by such problems in the field of providing social security: (1) the existence of corruption risks in the social protection system (also the presence of corruption in the state as a whole); (2) ensuring the objective fairness of approaches in the formation and implementation of social policy; and (3) the sufficiency (effectiveness) of measures to provide social security (in addition, these measures may be an illusion of the implementation of the state's social function).

Sources

1. Гладкий В. В. Конструктивізм нормативних стандартів виникнення трудових правовідносин. Соціальне право. 2020. № 4. С. 84-89. doi: 10.37440/soclaw.2020.04.16.
2. Гладкий В. В. Нормування трудових прав осіб з інвалідністю: перспективи використання в Україні досвіду США. Формування сучасної парадигми розвитку суспільства : колективна монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 172-194. doi:10.5281/zenodo.6561111.
3. Гладкий В. В. Основні типи форм реалізації права працівника на антикорупційну безпеку. Соціальне право. 2022. № 1. С. 73-81. doi:10.32751/2617-5967-2022-01-08.
4. Заросило В. О., Гладкий В. В. Хабарництво як базисна форма прояву корупції. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 16. С. 123-139. doi:10.5281/zenodo.1465480.
5. Јосифидис К., Суліћ Н. Држава благастања – конвергенција: одоздо versus одозго. Зборник Матице српске за друштвене науке. 2010. № 130. С. 21-42.
6. Пехник А. В. Виникнення та розвиток концепції соціальної держави. Актуальні проблеми політики. 2010. Вип. 39. С. 96-105.
7. Alber J. Continuities and Changes in the Idea of the Welfare State. *Politics & Society*. 1988. Vol. 16 (4). P. 451-468. doi:10.1177/003232928801600403.
8. Damašková T. Teória sociálneho štátu. *Sociálno-ekonomická revue*. 2015, R. 13 (3), S. 94-102.
9. Esping-Andersen G., Myles J. The Welfare State and Redistribution. *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective* / Ed. by D. B. Grusky; 4th ed. New York : Routledge, 2018. P. 52-58. doi:10.4324/9780429494642.

10. Greve B. What Characterise the Nordic Welfare State Model. *Journal of Social Sciences*. 2007. Vol. 3 (2). P. 43-51.
11. Hladky V. V. Criminometric Analysis of Corruption Permissiveness and Conditions of Pricing in Corrupt Services. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2019. Vol. 26 (2). P. 22-34. doi:10.31359/1993-0909-2019-26-2-22.
12. Huber E., Stephens J. D. *Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets*. Chicago : University of Chicago press, 2001. 416 p.
13. Larcinese V. Voting over Redistribution and the Size of the Welfare State: The Role of Turnout. *Political Studies*. 2007. Vol. 55 (3). P. 568-585. doi:10.1111/j.1467-9248.2007.00658.
14. Miličić V. Socijalna država, država blagostanja. *Revija za socijalnu politiku*. 1998. G. 5 (4). S. 261–267.
15. Obradović N., Filic G. P. Inequality and welfare state clientelism in Bosnia and Herzegovina. *Economic Annals*. 2019. Vol. 64 (223). P. 83–104. doi:10.2298/EKA1923083O.
16. Robson W. A. *Welfare State and Welfare Society: Illusion and Reality*. London : Routledge, 1976. 184 p. doi:10.4324/9780429458682.

Наукове видання

КРЕАТИВНИЙ ПРОСТІР

Науковий журнал

Електронне видання

№ 11

Видання українською та англійською мовами

Відповідальний секретар – Кучина Т. І.

Видавець СГ НТМ «Новий курс»
Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна
Тел. 097-044-03-09, E-mail: nr1989@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №6392 від 07.09.2018

Свідоцтво про державну реєстрацію інформаційного агентства
як суб'єкта інформаційної діяльності
КВ №894-716Р від 16.08.2022